

आधुर्वेदीयग्रन्थमालायामचावधि प्रसिद्धीभूता ग्रन्थाः ।

रसहृदयनखम्—भीमशेखरेणविरचितः । अस्मिन् ग्रन्थे रसस्य स्वरूप-
विवरितसुरचावबोधनीयावसाहितम् । अस्मिन् ग्रन्थे रसस्य स्वरूप-
मार्गदर्शनादीनामपराधवैकल्यादिविवक्षितानां वर्णनं कृतमस्ति । इत्ये-
वेषु टीकाया सह सुविशेषभावेन पुनः सम्पादितः । मूल्यमेको रुप्यकः ।

रसप्रकाशसुधाकरः—भीमशेखरेणविरचितः । अस्मिन् ग्रन्थे रससा-
क्षादस्य स्वरूपः, रसवन्दनसंविधानं, स्वर्गशिष्यसुमहाराजेश्वरस्यार्याय
समुपगुणोपनयनकारिकं, एकवृत्तसंयोगात्, पञ्चमूषासुतादीनां लक्षण-
पञ्चकण्ठकलानुसंगोपायैलादयो रसप्रत्यक्षविधायाः प्रायः सर्वेऽपि विव्या
अतिरसतयोरुद्धर्हिताः, अतीन्द्रियं ग्रन्थोऽन्तेनामतेन रससाक्षात्पक्षेन
मिथकमतीवोपयुक्तः । मूल्यमेको रुप्यकः ।

मदनिमहस्य प्रयोगखण्डः । अस्मिन् ग्रन्थे कृतोऽप्यनेनुरोद्धेयस-
मस्याः वरविधिरा विवर्ते । तेषु वरसंविधिरपि पञ्चाशीत्यधिकपञ्चसप्तविंशति
प्रसङ्गकदा विज्ञोपयोगिन्यः प्रयोगा उक्ताः सन्ति । मूल्यं सार्धरुप्यकः ।

रससारः ।

अयं ग्रन्थः भीमशेखराचार्येणविरचितः । अस्मिन् ग्रन्थे पारदसारव्या-
सिख्येस्वरूपः, रसोपरसुधासुधातुरादीनां सारसंस्कारादयो विव्याख्या-
स्वरूपतया सरसतया बोधयतिताः ।

रससंकेतकलिका ।

अयं ग्रन्थो वैद्यमहात्म्यजातीयोऽस्मिन्विरचितः । अस्मिन् ग्रन्थे रस-
संकोचः, रससंविधानं, आदौ बोधनमारम्भिकं, विविधोपयुक्ता रसप्रत्यक्षाः
प्रचुरा प्रयोगाः सन्ति । ग्रन्थस्यार्थं विवित्ताकानामतीवोपयुक्तः ।

एतद्व्यङ्ग्यमेकत्र वदमेवोपलभ्यते । मूल्यं १२ आणकाः । मार्गमयः
२ आणकाः ।

राजमार्तण्डः ।

अयं ग्रन्थः भीमशेखराचार्येणविरचितः । अस्मिन् ग्रन्थे कान्तदुष्कणालासुतेषु
विभिन्नकलितग्रन्थोऽस्मिन्विरचितः । अष्टादशविधसुसुतयोरपि विरोधोपाधिकारया-
न्यविधिविधिरा उक्ताः सन्ति । तत्र प्रायः सर्वेषां रोगानां निवेदना अष्टा-
विधिरपेनामतेन साधनीभूतिपुनः विवेकयति । ग्रन्थस्यार्थं मिथकमतीवोपादेयः ।

मार्तीपरीक्षा ।

अयं ग्रन्थः भीमशेखरेणविरचितः । अत्र मार्तीपरीक्षाविषयः समीचीनतया
प्रतिपादितः ।

एतद्व्यङ्ग्यमेकत्र वदमेवोपलभ्यते । मूल्यं ८ आणकाः । मार्गमयः २ आणकाः ।
मार्तीपरीक्षा—भीमशेखरेण । मूल्यं ३ आणकाः ।

पुस्तकप्राप्तिस्तम्— { वैद्य आध्वजी चिकमजी आचार्ये,
१७२, बोराबजार स्ट्रीट, चेन्नै, पुर्णम्.

आधुर्वेदीयग्रन्थमाला ।

अष्टमं नवमं च पुष्पम् ।

वैद्यवरश्रीकालिदासविरचिता

वैद्यमनोरमा ।

तथा

धाराकल्पः ।

संशोधकः ।

ब्रह्मश्री ते. नीलकण्ठसर्मा

तथा

आचार्योपाध्यायिकमल्लजो यादवशर्मा

१७२, बोराबजार स्ट्रीट, चेन्नै, पुर्णम्.

१९१३.

मूल्यं ८ आणकाः ।

आयुर्वेदीयग्रन्थमाला ।
अष्टमं नवमं च पुष्पम् ।
वैद्यवरश्रीकालिदासविरचिता
वैद्यमनोरमा ।

तथा

धाराकल्पः ।

संशोधकः ।

ब्रह्मश्री ते. नीलकण्ठशर्मा

तथा

आचार्योपाह्वयविक्रमात्मजो यादवशर्मा

ÂYURVEDÎYA-GRANTHAMÂLÂ.

Nos. 8-9.

VAIDYA MANORAMÂ

BY

KÂLÎDÂS

AND

DHÂRÂKALPA.

EDITED BY

BRAHAMASHRÎ T. NÎLKANTH SHARMÂ.

AND

VAIDYA JÂDAVJÎ TRICUMJÎ ÂCHÂRYA,

372, BORI BAZÂR STREET, FORT, BOMBAY.

1913.

मुल्य ८ आणकाः ।

Price 8 annas.

Printed by R. Y. Shedge, at the Nirnaya-sagar Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay and Published by Vaidya
Jadavji Triumaji Acharya, 372, Borā Bazar
Street, Fort, Bombay.

All Rights Reserved by the publisher.

भूमिका.

वैद्यमनोरमा इति प्रसिद्धोऽयं ग्रन्थो भिषग्ब्रह्मकालिदासविरचितः । सोऽयं कालिदासः केरलदेशोत्पन्न इति ज्ञायते, वैद्यमनोरमायां केरलदेशे एव प्रसिद्धानां बहूनां भेषजद्रव्याणामुपादानात् । अस्मिन् ग्रन्थे विंशतिपटलेषु ज्वरादिरोगाणां चिकित्सा अन्यग्रन्थेषु प्रायोऽनुक्तैः स्वल्पायाससाध्यैर्भूरिगुणैर्दृष्टप्रत्ययैश्च प्रयोगैरुक्ता । ग्रन्थस्यासौकं पुस्तकं केरललिपिलिखितानेकपुस्तकान्यवलम्ब्य देवाक्षरैर्लिखित्वा मदीयपरमसुहृद्भिः खानन्दर (Travancore) भाष्ट्रान्तर्बर्तितव्याघ्रपुर (Vaikam) समीपस्थविन्वासपुरी (Vetchure) वास्तव्यैरायुर्वेदभिषग्भिः ब्रह्मध्री ते. (तेवळक्काट्ट मूचुत्तु) नीलकण्ठशर्मभिः प्रेषितम् । तैरेव बहुषु स्थलेषु टिप्पण्या सनाधीकृतं च । सेयं वैद्यमनोरमा मया भूयः संशोध्य आयुर्वेदीयग्रन्थमालायां प्रसिद्धिं नीता । ग्रन्थस्यास्य संशोधने यथामति कृतेऽपि यत्र अमप्रमादादिवशाज्जातं स्वलनं काप्युपलभ्येत चेद्गुणैकपक्षपातिभिः सुधीभिः संशोधनीयं क्षन्तव्यञ्चाहमिति शम् ।

यादवशर्मा.

धाराकल्पः ।

अयं ग्रन्थोऽपि मदीयपरमसुहृद्भिः ब्रह्मध्री ते. नीलकण्ठशर्मभिरेव केरललिपिस्थप्राचीनपुस्तकमवलम्ब्य देवाक्षरैर्लिखित्वा प्रेषितः । एतद्ग्रन्थकर्तृनामादिकं न ज्ञायते । अस्मिन् ग्रन्थे धारापरिपेकविधिरतीव सरलतया विशदतया चोपवर्णितोऽस्ति । यद्यप्ययं विषयक्षरकमुद्युतवाग्भट्टेषु सेदाध्याये उक्तस्तथाप्यत्र तदपेक्षयाऽपि सन्वक्तव्यं कथितोऽस्ति । अतोऽयं ग्रन्थो लघुरपि भिषजामतीवोपादेयः । वैद्यमनोरमायाः धाराकल्पस्य च आयुर्वेदीयग्रन्थमालायां मुद्रापनार्थं दानेन बहूपकृतमस्मात् ग्रन्थमालायाः ब्रह्मध्री ते. नीलकण्ठशर्मभिः ।

उद्येष्ट शृङ्ख १५ }
संवत् १९६९ }

यादवशर्मा.

वैद्यमनोरमान्तर्गतविषयानुक्रमणिका ।

विषयाः	पृ.	पं.	विषयाः	पृ.	पं.
प्रथमः पटलः ।					
मङ्गलाचरणम्	१	५	रक्तप्रदरे जीर्णवस्त्रभस्मयोगः	४	१७
ग्रन्थप्रशंसा	७		अस्थिस्त्रावे उत्पलपत्रस्वरसः	७	१९
ज्वरे लङ्घनविचारः	१३		,, शङ्कुलीयोगः	२१	
ज्वरे षडङ्गादिपानीयदानम्	१७		,, चिन्वास्थियोगः	५	१
ज्वरे पाठादिपाचनकषायः	२	३	तृतीयः पटलः ।		
,, नागरादिपाचनकषायः	४		कासे मरिचादियोगः	८	
वातज्वरेऽमृतादिकषायौ	५		कासादौ पिप्पल्यादिघृतम्	१०	
पित्तज्वरे सारिवादिकषायः	९		शूले त्रिकटुकाद्यं चूर्णम्	१८	
,, सक्तुयोगः	१३		कासेऽमृतादिचूर्णम्	२२	
,, षडङ्गपानीयम्	१५		कासश्वासे ब्राह्म्यादिघृतम्	६	१
कफज्वरे पथ्यादिकषायः	१७		,, हिङ्गवादिचूर्णम्	३	
ज्वरे प्रबोधार्थं कूष्माण्डादिनस्यं,	२१		कासे विदुलीदलादिवटिका	५	
त्रिदोषज्वरे नारीक्षीरोपयोगः,,	२३		कासश्वासे निर्गुण्ड्यादिकषायः,,	७	
,, सुनिषण्णादिकषायः	२५		कासे द्विनिशादिधूमवर्तिः	९	
शीतज्वरे हरिद्रायोगः	३	१	,, शिलादिधूमवर्तिः	११	
जीर्णज्वरे तुङ्गद्रुमफलोपयोगः,,	३		कासे पलासफलादियोगः	१७	
शीतज्वरे पाठामूलक्षीरम्	७		श्वासे कदलीफलयोगः	१९	
विषमज्वरे बन्दाकयोगः	९		कासश्वासयोः कणादियोगः	२१	
दाहज्वरे जीवन्तीमूलादीनां			कासादिषु निर्गुण्ड्यादितैलम्	२३	
कषाययोगाः	११		,, पिप्पलीयोगः	७	३
ज्वरे सहदेवीमूलबन्धनम्	१३		,, कैडर्यतैलयोगः	७	
,, कटुरोहिण्यादितैलम्	१५		,, काकोदुम्बरयोगः	९	
द्वितीयः पटलः ।			,, मधुकादिघृतम्	१३	
रक्तपित्ते मेघनादादिकषायः	३	२३	श्वासे लशुनादियोगः	१७	
,, इक्ष्वादिघृतम्	४	१	हिकायां शुण्ठ्यादियोगः	२१	
,, वासायोगः	९		,, मयूरपिच्छभस्मयोगः	२२	
नासारक्ते शुष्कगोमयादियोगः,,	११		,, कपित्थपत्रयोगः	२३	
,, दाडिमपुष्पस्वरसादियोगाः,,	१३		,, शीतलजलसेकादिविधिः	८	१
रक्तप्रदरे धात्रीयोगाः	१५		चतुर्थः पटलः ।		
			शोषे आजमांसयोगः...	७	

विषयाः	पृ.	पं.	विषयाः	पृ.	पं.
श्ले मरिचनखम् ...	१९	१४	सर्वविषये नीलाद्योगः	२२	१५
„ गुहादिकल्कः ...	„	१५	„ अश्वगन्धादितैलम्	„	१७
नवमः पटलः ।			„ शतधीतपुतयोगः	„	२१
उदरे कुक्षीरयोगः ...	„	१९	„ मृत्तिकायोगः ...	„	२३
„ क्षीरहरीतकीयोगः	„	२३	„ दुर्वायोगः ...	„	२५
पाण्डुरोगे खोहादियोगः	२०	३	„ नमकलेहयोगः ...	२३	१
„ नवायसगुहः ...	„	७	मसूरिकायां गुहयोगः	„	५
„ मण्डूरादियोगः ...	„	९	„ रुद्राक्षयोगः ...	„	७
दशमः पटलः ।			„ सर्जरसलेपः ...	„	९
कामलायां शङ्खयोगः	„	१४	„ अश्वगन्धादिलेपः	„	११
„ मण्डूकीसरसः ...	„	१६	शीतपित्ते शुष्कादियोगः	„	१३
„ व्योषादियोगः ...	„	१८	„ चन्दनयोगः ...	„	१४
„ अज्झटाकल्कः ...	„	२०	„ देवदारुदितैलम्	„	१५
„ शृङ्गारजरसयोगः	„	२१	„ अमृतादिलेपः ...	„	१६
„ जीरकयोगः ...	„	२२	सेदपित्तायां लक्ष्मीरादियोगः	„	१७
„ अश्वरथयोगः ...	„	२३	कुष्ठे आरम्भ्यादियोगः	„	१९
„ मन्थिवन्धने दाहविधानम्	२४	३	„ नीत्वादितैलम् ...	„	२१
„ सुवहापत्ररसः ...	२१	३	„ नीत्वादिलेपः ...	„	२३
„ त्रिकलादिकषायः	„	५	„ तिलादियोगः ...	२४	१
एकादशः पटलः ।			„ सुहायुद्वर्तनम् ...	„	३
अथर्षी पुनर्नवादिषायः	„	११	कण्टादी जलक्षौण्डयोगः	„	५
„ कार्पासमलादियोगः	„	१५	कण्टकुष्ठे नीत्वादिलेपः	„	७
„ मिलेपीयोगः ...	„	१८	कण्टादी सर्पत्वगादिलेपः	„	९
„ पुनर्नवाकषायः ...	„	२०	कुष्ठे कृष्णारिमेदादितैलम्	„	१३
„ दशमूलादिचूर्णम्	„	२३	„ वातमूलादितैलम्	„	१५
„ पलालादिचूर्णम् ...	२२	१	„ हठयोगः ...	„	१७
„ हरीतम्बादिषायः	„	५	„ कर्पूरवाहीचूर्णम् ...	२१	१
„ अलकादिपानीयक्षारः	„	७	„ बाणदलादियोगः	„	२३
„ भक्तयोगः ...	„	९	कपालकुष्ठे दशनकलादितैलम्	२५	१
„ हरीतम्बादिषायः	„	११	„ अर्कक्षारयोगः ...	„	३
„ गोक्षुरादिषयः ...	„	१२	„ कार्पासतैलम् ...	„	५
सर्वविषये नीत्वादियुतम्	„	१३	अने अर्कपत्रादितैलम्	„	७

विषयाः	पृ.	पं.	विषयाः	पृ.	पं.
कुष्ठे काकजहापुद्गर्तनम्	२५	९	वातरोगे अन्वज्जलेहयोगः	२८	३
कपालकुष्ठे गौष्ठादियोगः	„	११	„ धतूरादितैलम् ...	„	५
वामायां करवीरादिलेपः	„	१३	„ मातुलज्ज्वलेपः	„	११
कुष्ठे अर्कदुग्धादितैलम्	„	१५	„ कोरष्ठमूलादितैलम्	„	१३
वामायां निम्बादितैलम्	„	१७	„ एरुष्टतैलादियोगः	„	१५
वामायामर्कक्षीरयोगः	„	२१	„ लवणादिलेहः ...	„	१७
वामायां मरिचयोगः ...	„	२३	पृष्ठवाते लेहयोगः ...	„	१९
„ पुत्रागफलादियोगः	२६	१	कोष्ठकशीपप्रतीकारः ...	„	२१
किटिने नक्षिषविषाणमपीयोगः	„	५	वातरोगे एरुष्टप्रयोगः	„	२६
„ सुहिक्षारादियोगः	„	७	अववाहुके कापोतवी-		
„ हरिद्रादियोगः ...	„	९	जादिलेपः ...	२९	१
विचरिषिकायां कासमर्द-			„ नासिकेरक्षीरादितैलम्	„	३
मूलयोगः ...	„	११	„ लिङ्गुचादितैलम् ...	„	५
विषादिकायां त्रिकलायोगः	„	१३	जान्वादिवाते शुष्कादिलेपः	„	७
„ कास्करकृतम् ...	„	१५	पादशुषिप्रतीकारः ...	„	९
„ सुहितैलम् ...	„	१७	पादतोदप्रतीकारः ...	„	११
सिन्धुकुष्ठे चूर्णादिलेपः	„	१९	वाग्रस्त्रामप्रतीकारः ...	„	१७
„ मूत्रधारायोगः ...	„	२१	वातरोगे लघुनादिकषायः	„	१९
„ अपामार्गमलयोगः	„	२३	„ चिकतालेहयोगः	„	२१
„ कतिपययोगः ...	२७	१	जानुवाते हरिद्रादितैलम्	„	२३
दशै गुहयोगः ...	„	५	„ सैन्धवयोगः ...	३०	१
„ चिवापत्ररसः ...	„	९	वातरके कारस्करादितैलम्	„	३
श्वित्रे बाकुचीयोगः ...	„	७	„ काजिकादितैलम्	„	५
कुमिरोगे तालमूलादियोगः	„	९	„ करवायुद्वर्तनम्	„	७
„ गुरसादियोगः ...	„	११	स्थौल्यप्रतीकारः ...	„	९
„ शरपुष्पायोगः ...	„	१३	काद्वर्षप्रतीकारः ...	„	११
„ नासिकेरयोगः ...	„	१५	त्रयोदशः पटलः ।		
अष्टपदालक्षणम् ...	„	१६	वर्माशयरोधनायै दशमू-		
अष्टपदाप्रतीकारः ...	„	१८	लादियोगः ...	„	१९
द्वादशः पटलः ।			योनिरोगेऽलघुतैलम् ...	„	२१
वातरोगे सैन्धवादिलेपः	„	२४	पुंसवनयोगः ...	३१	१
„ तैलहरिद्रायोगः ...	२८	१	सौभाग्यजननं योन्युद्वर्तनं	„	३

विषयः	पृ.	पं.	विषयः	पृ.	पं.
गर्भदाः कतिपययोगः	३१	५	रात्रौ शय्यायां मूत्रवर्ता		
गर्भदाये नाडिकेपुण्या-			बालानां चिकित्सा	३६	११
दियोगः	३२	५	प्रमादात्पततो बालस्य		
गर्भशूले छायादिबोधः	"	७	रक्षाविधानं	"	१५
गर्भिणीनां रक्तसाये पारावत-			बालानां गृहमार्जनीसर्वे शिरसि दीप-		
शङ्खयोगः	"	९	शिक्षागमने च रक्षाविधानं	"	१९
गर्भपातरोधार्थं कतिपययोगः	"	११	भीतबालचिकित्सा	"	२१
सुखप्रसवार्थं कतिपययोगः	"	१९	बालानां रक्षार्थं कथादी		
महाले खरमज्जबोदियोगः	३४	७	घण्टाधिधारणम्	"	२५
सुताया उदरशैथिल्यप्रतीकारः	"	९	बालानामतिसारे पूतीकादि-		
महाले लघुनादियोगः	"	११	पुतम्	३७	३
सूतिकाश्वनौ अपमार्गादि-			बालानां हिकाप्रतीकारः	"	५
कायः	"	१३	" वाग्जननोपायः	"	९
स्तन्यवर्धकाः कतिपययोगः	"	१५	" भूतादिनिवारणार्थं तिलक-		
स्तन्यदोषप्रतीकारः	"	२१	विधानं	"	११
बालपरिचर्या	"	२५	" हाकिन्वादिनिवारणार्थं		
चतुर्दशः पटलः ।			धूपः	"	१३
शिशूनां प्रसवहान्ति-			" ग्रहवाधाभिवारणार्थं		
निवारणम्	३५	१०	मज्जिहाया वर्तिः	"	१५
बालानां मस्मादिना रक्षा-			पञ्चदशः पटलः ।		
करणम्	"	१६	उन्मादे पुण्डरीकमांघ्रयोगः	"	२४
" दृष्टिविपनिवारणम्	"	२०	" मध्वादिकलकः	३८	३
" सर्वग्रहनिवारणम्	"	२२	" पुण्ड्रेखादिनक्षत्रम्	"	५
" छर्दिप्रतीकारः	"	२५	" आरग्वधपुष्पनक्षत्रम्	"	७
धिवर्षादूर्ध्वं पथः विपतो बालस्य			" द्राक्षादियोगः	"	९
तन्निवारणोपायः	३६	३	उन्मादावसारवोः कृष्णा-		
बालानामानाहादी जठरे			ग्वादिरुतं	"	११
दाहविधानं	"	५	अपस्मारे प्राज्ञीपुतम्	"	१५
बालानां क्षुरकम्पयोः			अपस्मारादी ब्रह्मसहो धूपः	"	१७
प्रतीकारः	"	७	अग्ने क्षीरयोगः	"	२६
रात्रौ जल्पतां दन्तांश्च संय-			उन्मादादी बलादिरुतम्	३९	३
द्वयतां बालानां चिकित्सा	"	९			

विषयः	पृ.	पं.	विषयः	पृ.	पं.
पोडशः पटलः ।			आग्ने अर्कबीजयोगः	४२	७
वर्मरोगे तुल्यरसक्रिया	३९	१८	तिमिरे भास्करमज्जनम्	"	११
वर्मपितृकायां करभस्त्रदः	"	२२	" पिप्पलदलादियोगः	"	१५
कुङ्कुमादी नरास्थिलेपः	४०	१	" अश्वत्थपत्रादिगुटिका	"	२१
विषादी तुल्याया वर्तिः	"	३	" श्वेतगिरिकर्णिकापुष्पा-		
वर्मरोगे तुल्ययोगः	"	५	दियोगः	"	२३
" पल्लाशनिर्वासादियोगः	"	७	" मरिचयोगः	४३	१
" असितपल्लाशदियोगः	"	९	" मानुलुहादियोगः	"	३
अग्नेषु तापराग्नयोः शान्त्यर्थं			" पालङ्कादिगुटिका	"	७
श्वेतपुलासादियोगः	"	१३	नक्तान्ये पल्लाशनिर्वा-		
नेत्ररोगे पितृयोगः	"	१५	सयोगः	"	१०
कुङ्कुमके चिवास्त्रादियोगः	"	१६	" रम्भाफलादियोगः	"	१२
" गिरिकर्णिकापुष्पयोगः	"	१८	पिङ्गे क्षतगृहयोगः	"	१६
" मधुकयोगः	"	२२	" स्कटिकयोगः	"	२०
" सैन्धवादियोगः	"	२३	" लवणयोगः	"	२२
नेत्रदाहादी कदलीफलमाज्जनं	"	२४	" आजविधानयोगः	"	२५
नेत्ररोगे दध्नुमूलादिलेपः	४१	३	" अर्कतुलादिमपी	४४	१
" स्तन्यसेवनम्	"	५	" सैन्धवादियोगः	"	३
" विषादिपरिषेकः	"	७	पुष्पे पोत्रीदन्तादियोगः	"	५
पित्तार्ममज्जयो रोहिण्या-			" कुबेराक्षपत्रवस्त्रसः	"	७
दिगुटिका	"	९	नेत्रे तुणादिपतनचिकित्सा	"	११
नेत्ररोगे त्रिकलादियोगः	"	११	नेत्राभिधाते वाष्पक्षेदः	"	१३
" पथ्यादियोगः	"	१३	वेदनारहितनेत्रक्षोक-		
" वाष्पक्षेदः	"	१५	चिकित्सा	"	१५
" एरण्डमूलक्षीराद्योतनम्	"	१६	नेत्ररोगे भूम्बामलक्षीयोगः	"	१७
नेत्रतोदे मेघनादादियोगः	"	१७	" सैन्धवयोगः	"	१९
नेत्रज्वरे मेघनादफलयोगः	"	१९	अर्मादी कृष्णारिमेदपत्रकलकः	"	२१
नेत्ररोगादी चिवापत्रस्त्रसा-			नेत्ररोगे मरिचादियोगः	४५	१
दियोगः	"	२१	" तुल्यादियोगः	"	५
नेत्ररोगे त्रिकलायोगः	"	२३	" मरिचादियोगः	"	७
" विषादिगुटिका	४२	१	" सर्पाक्षीयोगः	"	९
विषादिरोगे दाब्बीदिरसक्रिया	"	३	कर्णरोगे कदल्यादिक्रायः	"	१०

विषयाः	पृ.	पं.	विषयाः	पृ.	पं.
कर्णश्रावे वर्षरीमूलदितैलम्	४५	१२	प्रमे मुदादियोगः ...	४८	२१
कर्णशलादी आरग्वधादितैलम्	१४		ललासेचनम् ...	४९	१
कर्णशले त्रयसैलयोगः	१६		वराटीगेहादितैलम्	१	
अर्कपत्रयोगः ...	२०		सुषुपत्रयोगः ...	५	
पुतिकर्णादी शततैलादियोगः	२४		कुमारीयोगः ...	७	
कर्णशलादी लवणयोगः	४६	१	कैट्यादितैलम् ...	११	
कर्णवर्धनार्थं जलीकादिपुतम्	३		अश्वत्थपत्रलेपः...	१३	
गोशूनादियोगः	५		कट्तीपत्रयोगः...	१५	
कर्णश्रावे कर्णोदियोगः	७		लिकुचादितैलम्	१९	
पीनसे कटुत्रयादियोगः...	९		लित्तित्वादिसेदः	२१	
मन्हुकपम्पादिकपायः	११		हरिद्रादितैलम् ...	२३	
ओष्ठरोगचिकित्सा ...	१३		प्रमे जीर्णवालिक्केर-		
अधरमणचिकित्सा ...	१५		तैलयोगः ...	५०	२
दन्तरुजायां हरितमज्जया-			गोक्षरीपयोगः ...	३	
दिष्णम् ...	१७		मुनिपण्णकल्लेपः	४	
दन्तदाण्यां बकुलमूल-			भूम्यामलकीतैलम्	५	
दिकलः ...	१९		वटदुग्धयोगः ...	७	
दन्तरोगे शरपुङ्खमूलयोगः	२१		व्रणहादितैलम् ...	९	
मुशरोगे तण्डुलादियोगः	३३		एरण्डयोगः ...	११	
दन्तशले अपराजितादियोगः ४७	३		तैलाक्षयैलयोगः	१३	
अभिजिह्वादी छुण्डादिकवलः	५		कर्पूरतैलयोगः ...	१५	
मुखकृताप्रतीकारः ...	७		तिलभस्मातकयोगः	१७	
मुखरोगे गण्डीराय तैलम्	११		तैलहरीतकीयोगः	१९	
शिरोरोगे मधुकपूतनसं	१५		सप्तोषणे अक्षीपपत्रादिकलः	२१	
मरिचाद्यागुटिका	१७		लवणयोगः ...	५१	१
मधुकादिपुतम् ...	१९		दूर्वादिपत्रयोगः	३	
विधादिनसम् ...	२१		अपानार्गपत्रलेपः	५	
सूर्यावर्तचिकित्सा ...	२३		सोमपत्रयोगः ...	९	
शिरोरोगे कर्पूरादितैलम्	४८	१	गुहचौपत्रयोगः	११	
त्रिफलापुतम् ...	३		भस्मे तण्डुलमपीयोगः	१३	
इन्द्रजले भृङ्गराजरसादियोगः	५		भस्मोपचारः ...	१५	
पल्लितादी अङ्गोलादितैलम्	७		भस्मे कोरदुपयोगः ...	२१	

विषयाः	पृ.	पं.	विषयाः	पृ.	पं.
चिन्तास्थ्यादिलेपः	५१	२९	योनिरोगे औचार्थ		
भगन्दरे रसाज्जनादियोगः	२३		लोभादिकायः ...	५५	२१
योनिराजगुग्गुलुः	५२	१	योनितीक्ष्णमकराः कति-		
विडकासु हरीतक्यादिलेपः	१६		पययोगाः...	२३	
मेदोजकोटे वृहतीकलयोगः	१८		श्रीवशीकरणयोगाः...	५६	७
पुराणजने गुडादियोगः	२२		शुकस्तम्भकराः कतिपययोगाः	१९	
मेदोघ्नशी सुरणादिलेपः	५३	१	एकोनविंशतितमः पटलः ।		
कोटे शुण्ठीयोगः ...	३		सर्पादिदहस्यायुःपरीक्षा	५७	१५
वातघ्नशी तण्डुलकण्डनयोगः	५		दर्शाकरादिदहज्ञानम् ...	२१	
सप्तदशः पटलः ।			क्यादिसर्पदहज्ञानम्	२३	
अपघ्नसर्पदोः शरपुङ्खयोगः	११		असाध्यसर्पविपलक्षणानि	५८	१
नाडीप्रमे चिन्ताशलाकायोगः	१३		सर्पादिदहस्या सामान्य-		
ताम्बूलादितैलम्	१५		चिकित्सा ...	५९	१
चर्मकीले अजापुरीपादियोगः	१७		दंशाद्विषकामणमिबारणम्	५	
जले निमग्न चिकित्सा	२३		सर्पदंशे विद्यासाधनयोगः	९	
अनिद्रायां कमलकन्दयोगः	५४	१	सर्पादिदंशे दाहयोगः	११	
उपोदिकायोगः ...	५		अभिमन्त्रितजलादितैलः	१३	
व्यजे हरितालादिलेपः	७		सर्पदंशे चिन्तापत्रयोगः	२६	
अरण्यतुलसीयोगः	९		सर्पविषे कतिपययोगाः	६०	२
कुचपतने मुण्डिनीतैलनसं	११		वृश्चिकादिविषे अग्निमन्था-		
जात्यादितैलम् ...	१३		दियोगः ...	१६	
कण्टकविह्वपादप्रतिकारः	१५		वृश्चिकविषे कतिपययोगाः	२०	
कण्डूत्यामङ्गोलवीजयोगः	१९		उष्मस्त्रेदयोगः ...	६१	५
दग्धव्रणप्रतिकारः ...	२१		अलर्कविषप्रतिकारः ...	१२	
अष्टादशः पटलः ।			कृत्रिमविषे तण्डुलीयमूलयोगः	१४	
वृषणशोथचिकित्सा ...	५५	३	मुषिकविषचिकित्सा ...	१७	
लिङ्गकृताचिकित्सा ...	५		नखदन्तविषे एरण्डादिलेपः	२३	
योनिरोगे सेव्यादितैलम्	९		स्वावरविषे ताम्रमुवर्णयोगः	६२	३
त्रिषङ्गवादिताम्	११		विपार्तस्थापनानि ...	५	
देहदौर्गन्धे पौष्करचूर्णम्	१३		विंशतितमः पटलः ।		
हिमिन्तावृद्धतनम्	१५		रसायनार्थ कतिपययोगाः	११	
योनितीक्ष्णे तण्डुलकण्डनादिधूपः	१७		वाजीकरणार्थ कतिपययोगाः	६३	१७
योनिफले पारदादियोगः	१९		ग्रन्थोपसंहारः ...	६४	७

वैद्यमनोरमायाः पाठसंशोधनम् ।

अपवाठः	मुपाठः	पृ.	पं.
चर्म-	चर्म	३	३
द्वयाम्भो	द्वयाम्भो	४	१४
नाकुल्याः	नाकुल्याः	५	९
"वराज्योष"	"वराज्योष"	"	२२
ब्राह्मीवाससिहलीभिः कु-	ब्राह्मीवाससिहलीभिः कु-	}	१
ण्डल्या मूलकेन च	ण्डलीमूलकाग्रैः		
अमृतालकैः	अमृतालकैः	"	२
चिचालगोका	चिचालगोमी	"	९
निःशृतमन्वहं	निःशृतमन्वहं	"	२४
तु ह्रीविरकवारिणाकं	तुडीवालकवारिणाकं	"	"
"लक्षायतैल"	"लक्षाय तैल"	८	८
"मरुति	"मरुति	"	१८
निहन्त्या	निहन्त्या	९	३
तलमुक्तमिह	तैलमुक्तमिह	१०	८
तथाऽहिकेन	तथाऽहिकेन	११	३
"पत्र"	"पत्र"	"	३
दीप्यकस्तथा	दीप्यकं तथा	"	५
सैत्वारिषा	सत्तारिषा	१२	२३
पेशिनीमपि	पेशिनीमपि	१३	४
श्वेतपर्णासमूलेन	श्वेतपूलासमूलेन	"	१७
"तासां तद्विगुणे	"तासां तद्विगुणे	"	२०
प्रतिपक्षेत्तदीपनं	प्रतिपक्षेत्तदीपनं	"	२२
यक्षरक्तं पशुं	यक्षरक्तं पशुं	"	२५
महीपथं	महीपथं	१४	६
गुह्यमेतच्चिस्सितम्	गुह्यमेतच्चिस्सितम्	१५	१६
धातकी	धातकी	१६	६
विनिर्मितो निष्कसमानविण्डः	बीजत्वत्वा निर्मितनिष्कविण्डः	"	१९
"वत्कमेहार्चमोषि"	"वत्कमेहार्चमोषि"	"	२३
"द्रव्यापराङ्गि"	"द्रव्यापराङ्गि"	१७	६
पुनस्तत्पथः	पुनस्तत्पथः	१८	९

अपवाठः	मुपाठः	पृ.	पं.
अन्नकमन्धकतुर्थं	अन्नकमन्धकतुर्थं	१८	१७
"मपहरति	"मपहरति	"	१८
"विनिर्मितं ।	"विनिर्मितं	२०	५
वैद्यमनोरमायां	वैद्यमनोरमायां	२१	७
शोक विसर्पं	शोकविसर्पं	"	९
"विप्रापद"	"विप्रापद"	"	२४
गोमूत्रेण	गोमूत्रे वा	२२	१०
"गुह्यं	"गुह्यं	२३	५
पलाष्टं	पलाष्टं	"	२२
सर्पसर्पं	सर्पसर्पं	२४	३
कर्पूरवत्पाथुर्णं	कर्पूरवत्पाथुर्णं	"	२१
बहुशो	बहुशो	२५	१५
"गोविह्वाम्रजो"	"गोविह्वाम्रजो"	"	"
"मिवन्दये	"मिवन्दये	"	२१
विवादिकायाः	विवादिकायां	२६	१४
कटुणामाशेष	कटुणामाशेष	३०	८
प्रयनो	प्रयनो	"	"
पिषेद्रुर्मं	पिषेद्रुर्मं	३२	४
पुष्पलतापत्रं	पुष्पलतापत्रं	३३	२४
चर्म	चर्म	३४	१
शतपत्रीरसो	शतपत्रीरसो	"	१०
प्रथमं नवापि	प्रथमं नवापि	३५	१६
"द्विपमं	"द्विपमं	३६	२
रेहे तु कस्य च निरीक्षणं	भीहेतुकस्य निरीक्षणं	"	२१
करकलत्वं	करकलत्वं	३८	२
मुतापं	मुतापं	"	२५
कतकतरुनं	कतकतरुनं	३९	२
प्राज्ञं	प्राज्ञं	४०	९
"पृताभ्यां	"पृताभ्यां	"	१०
"मनानाशिनी	"मनानाशिनी	४१	१०
सलिलं तुद्रतरोर्विपाथितम्	सलिलं तुद्रतरोर्विपाथिता	"	१२
"क्षुफियुतं	"क्षुफियुतं	"	१७
तिषदं भास्करम्	त्वयं भास्करः	४२	१८

अपपाठः	मुपाठः	पृ.	प.
स्नेहं	स्नेहं	४३	६
पिल्लगजम्	पिल्लगदम्	४४	२
मिशालारसं	मिशालारसं	४५	३
जम्बीररसेन पिष्टं	जम्बीररसपिष्टं	४६	६
वकुलजटाभवनकल्कः	वकुलजटाभवनकल्कः	४६	१९
शुक्तिव्याघ्रनखौ	शुक्तिव्याघ्रनखौ	४८	२४
निक्षिपेरसं प्रणश्यति	निक्षिपेरसं प्रणश्यति	४९	१०
तान्तवर्षसंयुतम्	तान्तवर्षसंयुतम्	४९	२४
कुङ्कुटनिष्पाव	कुङ्कुटनिष्पाव	५१	२
मिश्रमूत्रैः	मिश्रमूत्रैः	५२	१६
क्षीरसेकं	क्षीरसेकं	५४	१५
योनेर्हरे	योनेर्हरे	५५	१०
कामुकगर्वितान्	कामुकगर्वितान्	५५	१०
यान्यं	यान्यं	५६	१८
वामाज्जै	वामाज्जै	५७	२३
तन्मन्त्री	तन्मन्त्री	५८	१६
दन्तमुखेन	दन्तमुखेन	५९	९
तमापिबेत्	तमापिबेत्	६०	१७
नासिका	नासिका	६०	१८
शास्त्रमलितरौ	शास्त्रमलितरौ	६२	७

१६ पृष्ठे १८ पङ्क्त्यन्तरमयं श्लोकोऽधिको ज्ञेयः—“पुष्पाश्वत्थस्य पत्राङ्गं जूर्णितं मधुना लिहेत् । जयेत् प्रमेहं कल्हारचूर्णं च मधुना तथा” इति ।

४२ पृष्ठे २२ पङ्क्त्यन्तरमयं सार्धश्लोकोऽधिकः पठनीयः—“रक्षोत्पकरहाट-कक्षिका च शुक्रप्रसूनविषमुष्टेः । मूलं च पौत्रदोषं समाह्वयं तैर्विहितम् ॥ दार्ढ्य-वासितकाञ्चिकपिष्टैर्गुण्डिका निहन्ति तिमिरानि” इति ॥

धाराकल्पपाठसंशोधनम् ।

चिदैकविप्रहम्	चिदैकविप्रहम्	१	४
मात्रोत्तानं	मात्रोत्तानं	२	१९
गच्छद्वातिरं	गच्छद्वातिरं	२	१०
शिरसिजान्	शिरसि वा	३	२३
द्याप्यत्र	द्याप्येऽत्र	४	७

आयुर्वेदीयग्रन्थमाला ।

श्रीकालिदासविरचिता

वैद्यमनोरमा ।

अथ ज्वरचिकित्साधिकारो नाम प्रथमः पटलः ।

वन्दे मन्दकणऋद्धवृन्दानन्दकरं मदैः ।

हन्तारमन्तरायाणामिन्दुशेखरनन्दनम् ॥ १ ॥

इमां मनोरमां पाणौ गृहीत्वा रोगपीडितान् ।

चिकित्सयन्तो लोकेऽसिन् कीर्तिमन्तो भवन्ति हि ॥ २ ॥

सुलभसुभगभेषजानि सिद्धा-

न्यमृतसमानफलानि यानि यानि ।

सकलगदहराणि मानवाना-

मिह कथितानि भवन्ति तानि तानि ॥ ३ ॥

अत्यध्वश्रमशोकस्त्रीभयक्रोधादिजे ज्वरे ।

लङ्घनं न हितं तत्र पयः पथ्यं यथाऽमृतम् ॥ ४ ॥

दोषजासु बलं रक्षन् लङ्घयेज्जूर्तिषु क्रमात् ।

पेयाकाथरसाश्चाद्यैः पथ्यैः साध्यानुपक्रमेत् ॥ ५ ॥

शृतशीतं शृतोष्णं वा जलं दोषाद्यपेक्षया ।

पेयं पंडइसिद्धं वा तप्तं वा भृष्टलोष्टकैः ॥ ६ ॥

१ “शुण्ठीमल्लजोशीरपनपपटवारिभिः । पटङ्ग इति सिद्धवातो योनोऽयं सुरिभिः स्मृतः ॥” ।

द्वितयैकांशधान्याकनागराभ्यां शृतं जलम् ।
पेयं प्रागपि सप्ताहाञ्जरितेनाग्निवृद्धये ॥ ७ ॥
पाठोशीरजलैः सिद्धः काथः स्वात् पाचनं ज्वरे ।
नागराम्बुयवासैश्च पृथक् सिद्धः सपर्पटैः ॥ ८ ॥

अमृताकणमूलनागराणा-

ममृतानागरदुस्स्पृग्मम्बुदानाम् ।

अनिलज्वरनाशनौ कपायौ

कथितौ ह्यागमकोविदैर्मिपग्भिः ॥ ९ ॥

गोपाङ्गनाकमलचन्दनसेव्यमुस्ता-

यष्टीजलोत्पलमधुकशतावरीभिः ।

सिद्धं सुशीतमनु माक्षिकशर्कराढ्यं

पित्तज्वरं जयति दाहत्पाढ्यमम्बु ॥ १० ॥

पक्वेन दाडिमफलस्वरसेन वाऽपि

सक्तून् पिबेत् प्रबलपित्तभवज्वरार्तः ।

तद्वत् षडङ्गशृतमम्बु पिबेत् सिताढ्यं

तृडदाहज्वर्तिशमनाय च दीपनाय ॥ ११ ॥

पथ्याकटफलनागराम्बुदवचाभूनिम्बधान्यद्रुमै-

र्भागीपर्पटकान्वितैः शृतमिदं तोयं सुशीतं पुनः ।

मध्वाढ्यं परमाणुरामठयुतं श्लेष्मज्वरं नाशयेत्

कोष्ठार्तिश्चसनाधिसादकसनारुच्यास्त्रयोपान्वितम् ॥ १२ ॥

कूष्माण्डपुष्पस्वरसेन नखं सविश्वसारेण कृतं ज्वरघ्नम् ।

वातात्मजेनाहृतमौषधं तद्रामानुजस्त्रेव नयेत्प्रबोधम् ॥ १३ ॥

प्रलापमूर्च्छाघ्नमदाहयुक्ते तृपान्विते दोषसमूहजृत्तौ ।

पयोऽङ्गनानां पिबतां नराणां द्रागेव जूर्तिः प्रशमं प्रयाति ॥

सुनिषण्वेषुपत्रशुण्ठीमुस्ताशृतः काथः ।

हन्याञ्जरमतिवेगं दोषसमूहोद्भवं त्रिदिनात् ॥ १५ ॥

कल्कितामारनालेन स्वच्छन्दं रजनीं पिबेत् ।

नतु देशान्तरगतो बाध्यते शीतिकादिभिः ॥ १६ ॥

तुङ्गदुमस्य तरुणानि फलानि चर्म-

चत्वारि किञ्चिदपनीय जलस्य कुम्भे ।

पक्त्वा गते तदुदके निशि पीतमेकं

संसाधयेज्ज्वरमतीव चिरन्तनं द्राक् ॥ १७ ॥

पाठाशिफापयः पीतं प्रातरेव दिनैस्त्रिभिः ।

शीतिकां कम्पबहुलां नाशयेल्लशुनं तथा ॥ १८ ॥

बन्दाको बिल्वभवस्तक्रेण घृतेन वा प्रगे पीतः ।

विषमज्वरस्य विकृतिं जयेन्निःशेषमतिविषमाम् ॥ १९ ॥

जीवन्तीमूलनिर्युहः सघृतो दाहजूर्तिजित् ।

तद्वन्धुग्रोधपादस्य बदरीपल्लवस्य वा ॥ २० ॥

सहदेवीशिफा बद्धा श्वेतसूत्रेण कन्यया ।

निहन्ति दक्षिणे पाणौ ज्वरभूतग्रहादिकान् ॥ २१ ॥

चूर्णेन कडुरोहिण्याः पत्रैर्वा लिङ्गरोहजैः ।

स्वरसैः सहदेव्या वा सिद्धं तैलं ज्वरं जयेत् ॥ २२ ॥

ज्वरेण मुच्यमानस्य म्रियमाणस्य चोभयोः ।

दृश्यन्ते यानि लिङ्गानि तानि तुल्यानि निर्दिशेत् ॥ २३ ॥

इति श्रीवैद्यवरकालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायां ज्वराधिकारो नाम

प्रथमः पटलः ।

अथ रक्तपित्तासृग्दरास्थिस्रावसोमरोगाधि-

कारो नाम द्वितीयः पटलः ।

मेघनादाभयापक्वकिञ्चलकैः साधितं जलम् ।

सक्षौद्रं रक्तपित्तघ्नं बीजं वा वास्तुकोद्भवम् ॥ १ ॥

इक्षुर्वाग्मृताधात्रीश्चदंष्ट्रास्त्विकोद्भवैः ।
 स्वरसैर्नीलिकेराम्बुपयोयुक्तैः सुकटिकर्तैः ॥ २ ॥
 चोतुर्जातपयोवृक्षमुकुलाम्बुपयोधरैः ।
 सारिवोशीरिष्यद्वासितोपलहिमामयैः ॥ ३ ॥
 सिद्धं घृतं नवं तूर्णं रक्तपित्तहरं परम् ।
 अस्त्रिस्त्रावं च नारीणां तृद्धाहौ च महावलौ ॥ ४ ॥
 उभयायनमप्याशु रक्तपित्तं हिताशिराम् ।
 हन्ति पित्तमयान् चान्यान् पाननावनलेपनैः ॥ ५ ॥
 बहुप्रकारैरुपसेव्यमाना शौद्रान्विता रक्तजवाय वामा ।
 सत्यं समर्था जगतां सवित्री यथैव संसारजवाय गौरी ॥ ६ ॥
 तत्क्षणं क्षुण्णमाग्रातं शुष्कगोमयमस्यति ।
 नासान्तममृक्स्त्रावं चन्दनस्रोतपलस्य वा ॥ ७ ॥
 दाडिमकुसुमस्वरसः सान्यं वा चूतकुसुमसलिलं वा ।
 दूषाम्भो वा नखानामारक्तमुतिं जयति ॥ ८ ॥
 धान्यस्त्रि तण्डुलजलैः पीतं हन्वादसुन्दरम् ।
 पीता शीताम्बुना पिष्टा धात्री वोन्दुम्बराम्बुना ॥ ९ ॥
 जीर्णचेलभक्षितं पिबेदधूः शुष्पजातरुधिरेण पीडिता ।
 तक्तैलतत्क्षणोष्णवारिभिः ग्रामपुष्पसुभगा भविष्यति १०
 उत्पलपत्रस्वरसः किञ्चित्तेलेन सहपीतः ।
 अस्त्रिस्त्रावं स्त्रीणां नाशयति नरस्य सोमरोगं च ॥ ११ ॥
 अनन्तया साक्षतया कृता तैलेन शङ्कुली ।
 अस्त्रिस्त्रावहरी तद्वत् कार्पासाक्षतजा च सा ॥ १२ ॥

१ "प्रयोगेलावपदैः सुकटैश्चिमुगभिश्च त्रिजालकम् । नागकेशरत्नयुक्तैश्चानुर्जा-
 तकमुच्यते" ॥ २ "सिलजोरकगुण्युक्तैः पिष्टैश्च तण्डुलादिभिः । कृता तु इक्षु-
 यन्त्राभ्यां सुन्दरा च तिलोद्भवैः । पादामण्डलसेकायां शङ्कुली सा
 प्रकीर्तिता" ॥

पूर्वं तोये वासरं वासितानां
 चित्राक्षीनां दुग्धकल्कीकृतानाम् ।
 पीत्वा स्वातां सुन्दरीपूरुषौ द्रा-
 गस्थिस्रावात्सोमरोगाच्च मुक्तौ ॥ १३ ॥

इति वैद्यमनोरमादिप्रसिद्धाधिकारो वैद्यमनोरमायां रक्तपित्तासुन्दरा-
 शिष्टस्त्रावसोमरोगाधिकारो नाम द्वितीयः पटलः ।

अथ कासश्वासहिक्काधिकारो नाम तृतीयः पटलः ।

इन्द्रयवपल्लवयुतं मरिचं खादेदिनत्रितयम् ।
 कामान् जयति समूलान् नाकुल्यः पादवलकमिव ॥ १ ॥
 पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ।
 सैन्धवं सयवक्षारं हिङ्गु सौवर्चलं तथा ॥ २ ॥
 मरिचं नागरं चैव पलांशैस्तैर्विपाचयेत् ।
 क्षीरे चतुर्गुणे सम्यक् सर्पिः सिद्धं पित्रेजरः ॥ ३ ॥
 शूलमुल्मोदरातिघ्नं हृद्रोगोरक्षतापहम् ।
 आनाहपाण्डुताग्नीहकासश्वासविकारनुत् ॥ ४ ॥
 पिप्पल्याद्यमिदं सर्पिः पित्तमुल्महरं परम् ।
 नैकुञ्जिके रसे पीतं सैन्धवं शूलशान्तये ॥ ५ ॥
 त्रिकटुकमजमोदा चित्रको हिङ्गु भार्गी
 विडमपि सह चण्वं सैन्धवं यावश्शुकम् ।
 अमृतमिति भिषग्भिः पूजितशूर्णराजः
 कफपवनहन्ता शूलहा दीपनश्च ॥ ६ ॥
 अमृताविडङ्गरास्त्रादारुवराच्योपचूर्णसमनुलितम् ।
 सहसा सर्वान् कासान् सिनारजः परिहरेत्समधु ॥ ७ ॥

१ अथमर्धश्लोको न दृश्यते केपुविद्वत्स्त्विति तत्पुलकैः ।

हिकायामतिवृद्धायां भृगोर्मध्ये निपेचयेत् ।

शीतलेनाम्बुना स्नानं धूमं वा गुग्गुलोः पिबेत् ॥ २७ ॥

इति वैद्यवर्योक्तलिङ्गादिचिन्तायां वैद्यमनोरमायां कासशोषादि-

काधिकारो नाम तृतीयः पटलः ॥ ३ ॥

अधारोचकशूलच्छर्दिनृष्णाधिकारो नाम
चतुर्थः पटलः ।

आजं मांसरसक्षीरं गण्डीरं शोषिणां हितम् ।

अश्वगन्धादिलाक्षाद्यतैलमभ्यञ्जने हितम् ॥ १ ॥

अश्वगन्धारजो लिङ्गाद्गुडेन हविषाऽथवा ।

पयसा वा पिबेच्छूलक्षतक्षीणो रसायनम् ॥ २ ॥

गुडेन पिप्पलीभिर्वा मरिचेनान्विता शृता ।

काकमाची भवेद्वल्वा तद्वत्तेन हविः शृतम् ॥ ३ ॥

पक्त्वा संस्कारसंभृष्टो बृहतीफलसंचयः ।

दक्षि प्रकथिते पश्चात् क्षिप्तः पथ्योऽप्यरोचके ॥ ४ ॥

प्रमेकशमनी पथ्या भुक्तस्योपरि चर्विता ।

श्राग्भक्तं निम्बकुसुमं पटोलीं सरसीं च वा ॥ ५ ॥

द्रोणीत्वङ्गागकुसुमगुडशुण्ठ्यः क्रमाधिकोः ।

प्रमेकशूलकिमिमानश्चाक्षयति तत्क्षणात् ॥ ६ ॥

प्रयान्ति तद्भक्षयतां प्रभाते कुचेरनेत्राभिनयं प्रवालम् ।

नृणां शमं छर्द्यरुचिप्रमेकाः ससैन्धवं नागररामठं वा ॥ ७ ॥

किञ्चिद्बुध्ना मृत्तिकां ग्रीष्मतमैः शीते तोये मर्दयित्वा प्रसाद्य ।

शीते श्लोत्रं तुल्यमालोज्य पीत्वा तृष्णां छर्दि चाशु तन्वाकरोति ॥

मुद्गविदलैर्विपकैः कैरीक्षीरेण भक्षितैर्बहुशः ।

छर्दिर्नश्यति सहसा नयोस्तुल्याम्बुभिः पीतैः ॥ ९ ॥

१ अश्वमेधश्लोकोऽधिको दृग्गोचरी मयति केतुविद्वस्तलिङ्गितपुस्तकेषु । २ 'शी-
'मलली' इति पाठान्तरम् । ३ नागिकेलक्षीरेणैवैवैः ।

एलालवङ्गवल्कलतमालदलजं रजो मधुविमिश्रम् ।

लीडं वमिं निहन्त्याद्विल्ववरौष्योपचूर्णं वा ॥ १० ॥

दग्ध्वा वरादिकागेहमङ्गाराभं तदम्भसि ।

निर्वापितं ततः पीतं तज्जलं नाशयेद्वमिम् ॥ ११ ॥

अतीव भृष्टं लवणं तिलोत्थे प्रक्षिप्य तेनोत्थितमाशु तैलम् ।

आदाय लिङ्वा हृदये तदूर्ध्वं गुञ्जादलान्पर्येष हृद्भक्षम् ॥ १२ ॥

स्तनयोरपि मूले च रुम्भवेद्यदि वेगिनी ।

निशाशम्बूकमहितचूर्णलेपो जयेद्भुजम् ॥ १३ ॥

न्यग्रोधशुक्रोत्पलकन्दकोलमार्षः शृतं तोयमतीव शीतम् ।

श्लोत्रान्वितं पीतमपाकरोति तृष्णां च पर्याप्तमतीव शीघ्रम् ॥

आर्द्रपूगफलचर्वणोत्सुकं स्नेन वल्कशकलेन चर्वयेत् ।

तन्मर्दं हरति तत्तथाकृतं स्वाभिमानमिव वेदविश्रुतः ॥ १५ ॥

ताम्बूले सति भक्षिते भवति चेत्कामान्वितं विस्वरं

निष्ठीवेन सहैव तच्छिरमम्भवाद्याय शीघ्रं पिबेत् ।

आहोस्विद्विषृतास्वान् पवनमाखेटोद्विरन्नासिकां

रुद्ध्वा पार्श्वगतो जनः प्रबलहृत्क्षोभं न कुर्याद्भुतम् ॥ १६ ॥

पित्तहृत्कम्पतृष्णार्न्ध्रमादीन् घ्नन्ति दारुणान् ।

नालिकेराम्बुना पीताः सकवः समशर्कराः ।

इति वैद्यवर्योक्तलिङ्गादिचिन्तायां वैद्यमनोरमायां रोचकशूल-

छर्दितृष्णाधिकारो नाम चतुर्थः पटलः ।

अधार्शोदाचर्ताधिकारो नाम पञ्चमः पटलः ।

मितासिताविश्वभवौ चूर्णौ पथ्यारजःसमौ ।

गुडावलीढौ गुदजान् इतः श्लेष्ममरुद्धवान् ॥ १ ॥

१ "पथ्याविमीतधार्श्यानां फलेः स्वाश्रिफला समैः । फलविकं च विकला
या सरा च प्रकीर्तिता" ॥

मासमेकमनन्नाशी मूरणं भक्षयेत्सुखम् ।
तकानुपानमाश्वशोनिर्मूलोन्मूलनोत्सुकः ॥ २ ॥
स्त्रिंशं निष्पीडितं सुखाः पत्रं पायी निधापयेत् ।
दुर्नामकृमिकण्टितिशोफरुक्षान्तिकृत् परम् ॥ ३ ॥
किंशुकवीजपरिगैर्लघुनपुनर्भूप्रवालसंयुक्तैः ।
पोटलिका तिलजाका खेदादर्शासि नाशयति ॥ ४ ॥
कालशाकपरिचाम्लसैन्धवैर्भृष्टपट्टिकाहितोष्णभोजनम् ।
तलपुक्तमिह कौलनाशनं रुच्यमग्निजननं सरं परम् ॥ ५ ॥
हठस्य कैटवंदलस्य चापि रजः सुसूक्ष्मं मधुनाऽवलीढम् ।
गुदाङ्गुरोन्मूलविनाशनाय पर्याप्तमित्याह भिषग्वरिष्ठः ॥ ६ ॥

पथ्यास्मोनयोर्भागं निष्कं, द्वौ वज्रवह्निजौ ।
ईषल्लवणतैलाक्तमेतदर्शासि नाशयेत् ॥ ७ ॥
मयूरबल्ककिञ्जल्कवरीबासाशूतं जलम् ।
रक्तार्शसां प्रशमनं स्वात्पलाण्डुरिवाशितः ॥ ८ ॥
अभयात्रिवृत्कुलार्थैः शूतमुदकं पिप्पलीरजोयुक्तम् ।
चित्रातैलविमिश्रं पीतमुदावर्तमस्पति त्रिदिनात् ॥ ९ ॥

इति वैद्यवरधोवालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायामशौदावर्तवि-

कारो नाम वक्ष्यमः पटलः ।

अथातिसारग्रहणीविषूचिकाधिकारो नाम
षष्ठः पटलः ।

पाठानागरदुःसृग्मिवत्वाग्निवृषाब्दसंश्रुतः काथः ।
आमातिसारमस्येत् सारं सकफं सशूलं च ॥ १ ॥
पट्टवं चविकायाश्च श्वेतमूलाहसंभवम् ।
पट्टवं क्षीरिवृक्षस्य पिष्ट्वा तैलेन पाययेत् ॥ २ ॥

सर्वातिसारान् सहसा जयेदन्यैः किमौपर्थः ।
तथाऽहिकेन सधौद्रं तुल्यकारस्करत्वचम् ॥ ३ ॥
देगचतीपत्रसुशङ्ककानि क्षुण्णानि निष्पीड्य रसः प्रपीतः ।
यत्नासरक्तं प्रवलातिसारं विनाशयेद्द्वित्रिदिनप्रयोगात् ॥ ४ ॥
चित्रावीजत्वचं विश्वं सैन्धवं दीप्यकस्तथा ।
पिवेदामेन तत्रेण सोऽतिसारं जयेत्क्षणात् ॥ ५ ॥
यक्षलोचनमजानं काञ्जिकेन पिवेत्प्रगे ।
स श्रेष्मरक्तातीसारं कोष्ठशूलं जयेदुत्तमं ॥ ६ ॥
रसो निहन्त्यतीसारमाग्रत्वक्पुटपाकजः ।
तैलेन युक्तो रक्ताब्जं सबलासं सनिःस्रवम् ॥ ७ ॥
वदरीपट्टवरसं पिवेद्रक्तातिसारवान् ।
शुष्कीकदम्बत्वक्काथं पिवेद्रात्रौ दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
मुस्तां संक्षुब्ध शुद्धां समपयसि दृढं मर्दयित्वा सुपूतां
पक्त्वा पादावशिष्टां मृदुतरशिखिना शीतलीकृत्य पश्चात् ।
लीढ्वा सौद्रान्वितां तां जयति सकफं रक्तयुक्तातिसारं
विष्णोः पूजेव सद्यः शमयति दुरितं पूर्वजन्माजितं तु ॥ ९ ॥
जम्बूक्षीरीवृक्षारलुककुम्भकरज्जपट्टवस्त्रसम् ।
लकुचफलस्त्रसपलं छागं पयः पलमपि प्रगे पीत्वा ॥ १० ॥
जयति सरक्तश्लेष्मं प्रवाहणं गुदेऽपु जातं च ॥ ११ ॥
पूर्वेष्टुरानीतसुरक्षितं जलं प्रभातकाले प्रपिबेत् सतैलम् ।
चिरन्तनं द्राक् शमयेत् सुधोरं प्रवाहणं रक्तकफान्वितं तु ॥ १२ ॥
आजे पयसि पाकान्ते पथ्याचूर्णं क्षिपेत् पुनः ।
दधि जातं पिवेत् प्रातस्तत्प्रवाहणपीडितः ॥ १३ ॥

१ अर्थश्चोकोऽयं नोपलभ्यते केपुचिदस्तस्मिन्पुनःकेपु । २ 'जयत्यस्य'
इति पाठान्तरम् ।

तथा पक्वान्वाप्येन स्निग्धा तेनैव भक्षिता ।

सरक्तां विम्विर्सीं हन्यात् सतैला क्षुद्रदुग्धिका ॥ १४ ॥

माणिमन्थमरिचामयाजटा यक्ष्मेवसमभागसंमिताः ।

तक्तैलघृतमानयाऽन्विता नाशयन्ति सहसा प्रवाहणम् ॥ १५ ॥

कृष्णाशुण्ठीशमीचीरतरुणां पत्रकल्पितैः ।

विलेप्यपूपकैश्च सतैलैः शोणितं जयेत् ॥ १६ ॥

केदारसीमोज्ज्वलमूषिकस्य मांसं गताश्वं पयसा यपिष्टा ।

तैलं पचेत्तद्विधिना प्रलिम्पेत् पिबेद्दुदभ्रंश्चिनाशनाय ॥ १७ ॥

गोकर्णत्वक्कुस्तानमस्करीधातकीकुटजसिद्धम् ।

ज्वरातिसारं जयति जलं चतुःपञ्चपैर्दिवसैः ॥ १८ ॥

पयः प्रस्ये सम्बद्धमुदकमासिच्य जलदान्

शतद्वन्द्वान् क्षुण्णानपि सपरि निक्षिप्य विपचेत् ।

पयः शिष्टे त्यक्त्वा जलदशकलानि प्रतिक्षेप-

दुदक्षितजातं दधि जठरोगानपनयेत् ॥ १९ ॥

तदाधोऽस्मिन् दुःस्पृक्षशतमुदकमासिच्य शनकै-

र्मथित्वा तत्स्नेहं मथितमपि पथ्यौषधयुतम् ।

सदा पाने चाग्ने करचरणशोथोर्जितमिद-

मतीसारं हन्यादपि बहुविधाकारमचिरात् ॥ २० ॥

तक्तद्रोणे सशुक्ते लवणदशपलैर्विश्वपथ्यासमांशै-

धत्वारिशत्प्रकुशं घृततिलजपलान्यष्ट संयोज्य पश्चात् ।

पक्त्वा पाकेऽष्टचूर्णींश्चिपलमपि समायोज्य धान्ये स्थितं तत्

खादेदेयः प्रदीप्तिं जनयति जयति ग्रीहगुल्मोदरादीन् ॥ २१ ॥

पुराणशाल्यभावे तु शालीन् सैत्पार्थिवा सह ।

पचेदोषधिभिर्वाऽन्यैर्लघिमानं भजन्ति ते ॥ २२ ॥

१ "ऊपगजमसिन्धुतैः साजमोदविज्जीरकैः । द्विहगुल्मेभिरुदरार्थं
जनीयिषः ॥" २ विप्रकेनेत्यर्थः ।

अचिरद्वोपदंशेन पक्वमन्त्रेन माजया ।

भक्षितं मरिचं पूर्वं भृष्टं दुर्जरातां जयेत् ॥ २३ ॥

कालशाकविजयामहौषधैः साधितं रसतुगाग्निभागशः ।

वारि वारयति शूलतृद्वज्वरान् पेशिनीमपि विपूचिकां क्रमात् ॥

तण्डुलोदकपिष्टेन तालमूलेन लेपनम् ।

नाभौ प्रकल्पितं सद्यो जयत्येव विपूचिकाम् ॥ २५ ॥

आमे विदग्धे विपूच्ये विपूच्यां च जमेदुतम् ।

अशक्तधेत्पिबेत् कोष्णसलिलैः सर्पगन्धिकाम् ॥ २६ ॥

माणिमन्थजीरकाजमोदमागधौषधै-

र्वर्धितैः क्रमेण तैः समं हरीतकीरजः ।

पाचनं विरेचनं प्रदीपनं प्ररोचनं

पायुकीलनाशनं हुताशनादयं तु तत् ॥ २७ ॥

निष्कं पानं नैवं पत्रं तस्यार्थं स्वात् सिकासिका (?) ।

सिन्धुतथं रक्तलशुनं शुण्ठीं हरितमञ्जरीम् ॥ २८ ॥

मरिचांश्च पृथक् पादान् चूर्णयेत्तत्तु मस्तुना ।

पिष्ट्वा प्राग्भक्तमध्रीपादिच्छन् बहेर्वैलं महत् ॥ २९ ॥

श्वेतपर्णासमूलेन सविधेन शृतं जलम् ।

अजीर्णं शमयेत्तूर्णं कर्णः कार्श्यमिवाधिनाम् ॥ ३० ॥

यक्षाक्ष्यास्तृणाग्रकाण्डमणुशश्चित्वा जले पाचये-

त्तासां तद्विगुणे तदम्भसि गते प्रस्येन युक्तं पटोः ।

दुग्धप्रस्रमजस्य तेन विपचेत्तासिन् रसोनोषणं

तैलाज्यं च पलद्वयं प्रतिषेपेच्चदीपनं स्वात्परम् ॥ ३१ ॥

अलर्ककुसुमाञ्जलिर्लशुनाग्रिकासैन्धवान्

पलाष्टकमथोषणैलपुनर्नवाद्दौ पलम् ।

यक्ष्मकं पशुरसनापितुघृतं च विश्वं तथा

तैलघृतपट्टपलं पयसि पाचितं मान्यहत् ॥ ३२ ॥

परमूर्खपूगतेलपेपिता पृथगाद्यैरपि चूर्णितैः सह ।
परिलोप्य पिवेत् सात्रया दिवसादौ प्रवलाग्निमान् भवेत् ।
किमु कुष्ठमगन्दरानिलैरपि वाधा न भवेत्सुनिश्चितम् ॥ ३३ ॥
कालशाकविजयामहीपथैः साधितं जलमजीर्णनाशनम् ।
पुण्डरीकनयनाक्षिपङ्कजशालनोदकमिवाशु किल्विषम् ॥ ३४ ॥
अर्धोवशिष्टं जलमाढकार्थं महीपथं केवलमेव पीतम् ।
प्रदीपयेज्जाठरपावकं द्राक् तदीप्तिक्वञ्चिः किमुतान्यभेपजैः ॥

पर्युषितान्नं भुक्त्वा माहिपदघ्ना तु शीतलाम्बु पिवेत् ।

अत्यग्निं जयति नरो लक्ष्मीरससिद्धमन्नं वा ॥ ३६ ॥

इति वैद्यधरश्रीकालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायां अग्निमान्यग्रहणी-

विभूतिशक्तिकारो नाम पटलः ।

अथ सूत्रकुच्छ्रप्रमेहसोमरोगाधिकारो नाम
सप्तमः पटलः ।

चिरजलधरभाण्डोद्धृतपङ्कं गृहीत्वा

जठरवृषणनाभौ निक्षिपेन्मूत्रकुच्छ्री ।

तपनफिरणतापोद्धृतमूत्रोष्णवाते-

ऽप्यतिहिमसिकतानां राशिमत्र प्रदद्यात् ॥ १ ॥

यस्याहिलोर्वाकुवीजेभुकाण्डैः

शीतः काथो नालिकेराम्बुजन्मा ।

पैतं कुच्छ्रं दाहवृष्णोष्णवाते

रक्तस्रावं मूत्रसादं हिनस्ति ॥ २ ॥

खलशङ्खाटफलैर्वा कल्कः केरीफलाम्बुना पीतः ।

कुच्छ्रं मूत्रस्य जयेत्केशमिवैशो नमस्कारः ॥ ३ ॥

मूत्रकुच्छ्रं जयेत् पीता क्षीरेण शिखरीशिफा ।

अज्ञाक्षीरेण सपेण्य पीता नीलीजटा तथा ॥ ४ ॥

१ जठरपृथ्वीलं परपृथ्वीलम् । २ लक्ष्मीः केरकेषु 'तिरुताली' इति प्रसिद्धा ।

केतकीस्वरसे सिद्धं तत्परोहाग्रकल्कितम् ।

सर्पिः पीतं दिनस्यादौ मूत्रकुच्छ्रं जयेद्भुतम् ॥ ५ ॥

जलेन नालिकेरस्य पिवेत् प्रातः प्रसारणीम् ।

मूत्रकुच्छ्रविनाशाय शर्करापातनाय च ॥ ६ ॥

प्रभाते पयसा पीतं क्षुद्रपफणपल्लवम् ।

मूत्रकुच्छ्रं जयेद्भुतं पापं भारतकीर्तनम् ॥ ७ ॥

पुण्यदलस्य स्वरसः सशर्करः प्रातरेव परिपीतः ।

कुच्छ्रं मूत्रस्य जयेत्स्रावमस्रं च सहसैव ॥ ८ ॥

क्षुद्रकरवन्द(मर्द)मूलं पयसा पीतं प्रभातकालेषु ।

निरुणद्धि मूत्रकुच्छ्रं संतमसं मानुषिन्ममिव ॥ ९ ॥

ज्वरेषु मूत्रकुच्छ्रं चेत् कुमारीस्वरसं पिवेत् ।

कनीयः पैञ्चमूलं वा गुणमेतच्चिकित्सितम् ॥ १० ॥

काथो वरुणमूलस्य तत्कलेन समन्वितः ।

पीतो निपातयेत्सद्यः शर्करामम्मरीमपि ॥ ११ ॥

यूथीमूलकुलत्थाभ्यां शृतः काथो जयत्वलम् ।

शर्करां मूत्रकुच्छ्रं च गुणमेतच्चिकित्सितम् ॥ १२ ॥

नाभेरधस्ताद्धान्याम्लसेको जयति निश्चितम् ।

मूत्रकुच्छ्रं, शरीरेषु सेकस्तेनाद्वाहहा ॥ १३ ॥

चम्पकशिफाकपायः पीतो निरुणद्धि मूत्रमवशगतम् ।

नीचतलपतितमम्मथतुरजनोत्पादितो यथा सेतुः ॥ १४ ॥

प्रातरेव रजनी सुभक्षिता मेहविंशतिविनाशिनी ध्रुवम् ।

औकुलीमुकुलपादसंयुता किं पुनर्मधुमती सुचूर्णिता ॥ १५ ॥

१ 'पफणः' केरलदेशे 'पापुल' इति प्रसिद्ध ओषधिभिर्देशः । २ पुण्य-
दलस्य कुष्माण्डदलस्य । ३ जालिपणीं पुलिपणीं गृहीती कण्टकारिका । यो-
धुरः पयसिमेतः पयमूलमेव लघु ॥ ४ आकुलीः केरलमहापायां 'आवीर'
इति प्रसिद्धा वनस्पतिः ।

अश्वत्थबीजं हरिणस्य रुद्धं तक्रेण पीतं मधुना सहैव ।
 प्रमेहजातं सकलं निहन्ति दशाननं दाशरथिर्यथैव ॥ १६ ॥
 पुष्पवोधिजलवैरिशाकिनीनशजिजनितबीजमम्बुदम् ।
 भूसरीस्पपुतं सुचूर्णितं मेहविशतिहरं क्षुदक्षिता ॥ १७ ॥
 कृष्णारिमेदपूलासः^(१) जम्बूदुम्बरकिंशुकम् ।
 घातकीलोध्रविदुलमेपशृङ्गचन्धिकोठकैः ॥ १८ ॥
 आकुल्यश्वाङ्घ्रिपङ्कानि पाठा रात्रिश्च चूर्णितम् ।
 मधुना मात्रया लीढं प्रमेहान्ना शयेद्भुतम् ॥ १९ ॥
 ग्राहान् गजेन्द्रो विष्णोर्वै प्रसादेन यथा तथा ।
 तद्वत् क्षौद्रान्विता दात्री प्रा(पी)तश्चामलकीरसः ॥ २० ॥
 सागराङ्गोलपूलासवेषुपत्रशृतं जलम् ।
 रात्रौ पिबेत् प्रमेहाणां प्रणाशायात्मवान् नरः ॥ २१ ॥
 आकुलीनलदकिमि^(१) बीजोद्भूतचूर्णमथ तक्रमधुभ्याम् ।
 पीतमाशु मधुमेहनिहन्तु किं पुनः कफसमुद्भवमेहान् ॥ २२ ॥
 निशाङ्गारग्वधकिंशुकैश्च कैटव्यजम्बूकतकारिमेदैः ।
 वरान्धिकोठैः शृतमम्बु शीतं क्षौद्रान्वितं मेहगणं निहन्यात् ॥ २३ ॥
 नन्दावर्तदलैः पिष्टैरीषचण्डुलसंयुतैः ।
 तैले विपाचितोऽपूपो मेहविशतिनाशनः ॥ २४ ॥
 उदुम्बरक्षीरमुपिष्टचिञ्चाविनिर्मितो निष्कसमानपिण्डः ।
 सशुक्रमुष्णामधुतक्रपीतः प्रमेहमातङ्गविनाशसिंहः ॥ २५ ॥
 यस्य यस्य प्रमेहस्य शमनं प्राप्तयेद्भिषक् ।
 तस्य तस्य जलात्कल्कस्तं तं मेहं निरसति ॥ २६ ॥
 कमलरजश्चिञ्चाफलवल्कमेहार्यम्भोधिबीजानाम् ।
 द्विगुणयथोत्तरमानं चूर्णं मेहापहं समधु ॥ २७ ॥

१ पुष्पवोधिः अर्कः, जलं तीक्ष्णं, वैरि 'एकमायक' इति केरलेषु प्रसिद्धं।
 शाकिनी 'चीर' इति केरलेषु, नमजित् निषण्डुषु भूषा । २ अल्पकोष्ठः
 'समुद्रकेन' इति प्रसिद्धः । ३ सागरा 'समुद्रपत्र' इति केरलेषु प्रसिद्धा ।

अष्टाभिर्वासरैर्वारिवासितैर्वाहिभिः कृतान् ।
 पृथुकान् भक्षयेत् सायं सद्यो मेहनिवृत्तये ॥ २८ ॥
 अङ्गोलाम्लाशकर्मलकमुनितरुक्षीरिवृक्षप्रिसङ्ग-
 जम्बूकालारिमेदस्वचलुलितजले साधितं तैलमेतत् ।
 तद्गुञ्जाविल्वमुञ्जातकरजनिशुकलिकतं मेहजालं
 हन्याद्रक्षाधराङ्घ्रिसरणमिर महापातकं सद्य एव ॥ २९ ॥
 सुपक्वकृष्णकदलीफलं भक्षयतां नृणाम् ।
 न भवेत्सोमरोगश्च मूत्रकुच्छ्रं च पित्तजम् ॥ ३० ॥
 इति श्रीकाशिकालवैद्यमनोरमायां वैद्यमनोरमायां मूत्रकुच्छ्रप्रमेह-
 सोमरोगाधिकारो नाम सप्तमः पटलः ।

अथ चित्रविश्रुलाधिकारो नामाष्टमः पटलः ।

करञ्जबीजविद्योषाः करञ्जकाथपेपिताः ।
 पीताः प्रभाते निःशेषं घ्नन्त्याभ्यन्तरविद्रधिम् ॥ १ ॥
 करञ्जास्त्रीनि संपेष्य वितुपीकृत्य चूर्णयेत् ।
 सुग्दलस्वरसेनैव मृदित्वा रविसन्निधौ ॥ २ ॥
 तैलं गृहीत्वा तत्तैलं वाहान्तरूपयोजयेत् ।
 अन्तर्विद्रधिमाश्वेव नाशयेद्वाहार्जं तथा ॥ ३ ॥
 आरया श्रवसि रन्ध्रमाचरेदन्यपार्श्वमवलोक्य बुद्धिमान् ।
 अत्रवृद्धिशमनाय किंशुकत्वक्पायमपि पाचयेच्छिशुम् ॥ ४ ॥
 सैन्धवेन्द्रलतापत्रं यक्षहम्बीजपक्वणम् ।
 तक्रेण पीतं सहसा वृद्धिं शूलं च नाशयेत् ॥ ५ ॥
 ऊषणेन्द्रलताशुष्ठीरसो नैरण्डजं तथा ।
 तुङ्गतैलविलिप्तेन रविपत्रेण बन्धनम् ॥ ६ ॥
 अत्रवृद्धिजनितं विनाशयेच्छूलमिन्द्रयवपत्रजो रसः ।
 तैलमिन्दुसहितं यथा तथा काममीशानयनाशुशुक्षणिः ॥ ७ ॥

पीतवर्धरनिर्वासः पीतो वृद्धिं विनाशयेत् ।
वृद्धिर्न पीतदारुणां कल्कं मूत्रेण पाथयेत् ॥ ८ ॥

क्षुद्रकरवन्दवरुणानलसुवर्णं
दुग्धसहितं पिबति यो जयति शूलम् ।

अञ्जनितं लघुननागरकुबेरा-

क्षीन्द्रलतिकाशूतजलं च निशि पीतम् ॥ ९ ॥

वर्षाभूकणमूलवह्निचक्रिकाच्योषोत्तमानां रजः

प्रत्येकं कुडवे भवेदथ पटोः स्यात्कुण्डलीपल्लवात् ।

प्रातःस्नानजलान्वितं च सहितं पकं पुनस्तपयः

कंसाभ्यां च समस्तगुल्महरणं स्यादन्धिहिङ्गान्वितम् ॥ १० ॥

सैन्धवामलकरजोनवनीतगुटीर्जयेत् ।

पित्तगुल्मविकाराणां दोषाणां संहतिं शृशम् ॥ ११ ॥

पिण्याकसैन्धवपुनर्नवचूर्णभास्व-

त्साराजमूत्रपयसां समभागभाजाम् ।

हिङ्गुपणाज्यसहिता गुटिकाऽश्वितसा

गुल्मोदराग्निसदनाश्चिशूलहन्त्री ॥ १२ ॥

अञ्जकमन्धकतुत्यैरुपुष्पकान्तयुतैः कुतचूर्णम् ।

पाचनदीपनरोचनमेतद्गुल्मविकारमपहरति सद्यः ॥ १३ ॥

पष्टिकं छागमूत्रेण द्विगुणेन पचेत्ततः ।

गृहीतान् तण्डुलाञ्जनध्वा गुल्मी छागपयः पिबेत् ॥ १४ ॥

वैश्वानरं तिलजगोष्ठदुग्धभक्ता-

न्यस्मिन् पचेन्मृगदंशां करलालिताङ्गम् ।

तद्देशसंभवमतीव च नीलधूपं

गोसर्पिषा सह पिबेत्कफघातगुल्मी ॥ १५ ॥

यक्षदन्विश्वलशुनैर्वेदद्वगुतुभागिकैः ।

काथो गुल्मोदरानाहशूलोदावर्तवृद्धिहा ॥ १६ ॥

गुल्मशमनाय न स्याज्जैषममत्र रससलिलादते सहसा ।

शुक्लाम्लस्यं स्वरसः सैन्धवमुक्तस्तथैव नियतं स्यात् ॥ १७ ॥

सैन्धवपादेन युतं नागरचूर्णं सहौदनं घृतं चापि ।

भुञ्जानः पञ्चदिनं ग्रहरति गुल्मं क्षणेनैव ॥ १८ ॥

कालशाकलवर्णीपधान्वितं भक्तपक्वमथ सर्पिषाऽन्वितम् ।

मूलमस्यति पुनर्नवौज्वं गुल्मतोदमचिरेण निश्चितम् ॥ १९ ॥

सैन्धवं क्षुहिमध्यस्थं दग्धमङ्गारवह्निना ।

सलिलेन कवोष्णेन पिबेच्छूलनिपीडितः ॥ २० ॥

नागरशोभाजनयोः काथः शूलं विनाशयेच्चिदिनात् ।

मुनितत्त्वल्ककाथस्तद्वत् पदुरामठप्रतीवापः ॥ २१ ॥

केवलानिलसमुत्थे शूले मदति प्रलेपयेन्मतिमान् ।

तुङ्गदुमतर्णजले रसोनकल्कं वयो बलं वीक्ष्य ॥ २२ ॥

शूलं तदाशु क्षमयेद्विष्मूत्रे च्वावयेन्नियतम् ।

स्तन्यनिष्ठं मरिचं नसि निहितं नाशयेच्छूलम् ॥ २३ ॥

गुडमरिचविहितकल्कः कोष्णजलैः पीत आशु नाशयति ।

इति श्रीकालिदासयैवविरचितायां वैद्यमनोरमायां

विदधिगुल्मशूलविकारो नामाष्टमः पटलः ।

अथोदरपाण्डुचिकित्साधिकारो नाम नवमः पटलः ।

दुग्धे क्षुक्षीरपके दधिजनितमहोरात्रतस्तन्मथित्वा

सारं हत्वा पिबेत्तन्मथितमुदररोगी विरेकाय मर्त्यः ।

तत्सर्विर्दुग्धमूत्रच्छगणरसद्विखर्णदुग्धैश्च युक्तं

पक्त्वा पाके सुजाते गलितमुदरशान्त्यै पिबेदल्पमल्पम् ॥

पीत्वा वारोष्णं प्रातरेवाग्निमध्ये

क्षीरं तोवाह्यं साधु पक्त्वा सुखोष्णम् ।

सायं पथ्यायाः काथपः पक्षमित्थं
 कृत्वा रिक्तश्रोदरी स्याच्छतायुः ॥ २ ॥
 भेकराजरसैः सुभावितलोहयुक्तवरारज-
 स्तुल्यभागवदच्छदोद्भवभस्म चाप्यभया पुनः ।
 पट्टपदोत्थरसेन पेपितमक्षमात्रविनिर्मितं ।
 पिण्डमस्यति पाण्डुरोगमुदक्षिता सह सेवितम् ॥ ३ ॥
 नवायसप्रतीवापं लिहन्मूत्रशृतं गुडम् ।
 पाण्डुरोगातुरो मर्त्यः सुखी स्यान्मधुमिश्रितम् ॥ ४ ॥
 अयोमलरजःपथ्ये गृह्यग्रेण सुपेपिते ।
 तैलपुक्ते पिबेत् प्रातः पाण्डुरोगी सुखी भवेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीकालिदासविरचितविद्यायां वैद्यमनोरमाया-
 मुदरपाण्डुरोगाधिकारो नाम दशमः पटलः ।

अथ कामलाधिकारो नाम दशमः पटलः ।
 शङ्खं विष्टुष्य सहसा प्रातः पीतं च सप्ताहात् ।
 अपहरति कामलार्तिं वाणो रामस्य नाटकां भीमाम् ॥ १ ॥
 मधुना निशया घाच्या क्षीरेण वा मिश्रितः प्रमे पीतः ।
 स्यान्मण्डूकीखरसः कामलितो हितकरो नृणाम् ॥ २ ॥
 व्योषं धात्रीं रजनीं लोहं च सिताज्यमधुसमेतानि ।
 उपयुज्य कामलार्तैः सुखी भवेद्वासरारम्भे ॥ ३ ॥
 अज्झटासहितस्तक्रकल्को जयति कामलाम् ।
 रसो वा भृङ्गराजस्य निषिक्तो भूरि मूर्धनि ॥ ४ ॥
 कामलार्तस्तु तरुणं भुञ्जीत विदिनं प्रमे ।
 कामलायाः प्रशान्त्यर्थं वैकुण्ठं पाययेन्नरः ॥ ५ ॥

किमौषधगणैः कृतैः सकलमन्त्रवादैश्च किं
 चिरेण वत जीवितुं यदि महाभिलापोऽस्ति वः ।

सुवर्णवलेयेन वा रजतकेन ताम्रेण वा
 दहेत् मणिवन्धने सपदि कामलारोगिणः ॥ ६ ॥
 सुवहापत्रखरसः किञ्चित्तेलेन सह पीतः ।
 कामलमाशु निहन्त्याद्रावणमिव पुण्डरीकाक्षः ॥ ७ ॥
 श्रेष्ठागुह्यचीपिचुमन्ददावीत्वगज्झटाभिर्विधिना कृतं यत् ।
 पथ्याकपाये घृतमाशु हन्यात्तत्कामलां कालनिशासमानाम् ॥

इति श्रीकालिदासविरचितविद्यायां वैद्यमनोरमायां
 कामलाधिकारो नाम दशमः पटलः ।

अथ शोफ चित्सर्पश्चित्रकुष्ठाधिकारो
 नामैकादशः पटलः ।

पथ्यापुनर्नवननिशाकणमूलवद्भि-
 विधाम्बुजीरकसुरद्रुममागधीनाम् ।
 काथं पिवेच्चूयशुदण्डधरात्तजीवोऽ-
 प्युत्तिष्ठते शिवसमाश्रितवालतुल्यः ॥ १ ॥
 समूलतुलं संशुष्कं कार्पासं भस्मसात्कृतम् ।
 तद्वसद्विगुणं शालितण्डुलं पयसोदनम् ॥ २ ॥
 घृतेन सह भुञ्जीत सर्वभयधुनाशनम् ।
 परिणततुम्बीलतया विहिते काथे शृता बिलेपी या ॥ ३ ॥
 रात्रौ तथा च सिद्धः काथश्च श्वयपुशुशुभौ ।
 पुनर्नवाभयाशुण्डीकालशकैः समैः शृतम् ।
 जलं शोफं जयेत् पीतं प्रातः सायं च मात्रया ॥ ४ ॥
 दशाङ्गिकृष्णाम्ण्डलतार्द्रकाणां
 चूर्णं मर्था शोफजयाय लिखात् ।

आदित्यरुद्रयशुभिश्च समानभागं

चूर्णात् पलालरजसो गृहधूमतश्च ॥ ५ ॥

दग्धस्य शङ्खरजसश्च विमिश्र्य चूर्णं

क्षीरेण शोफशमनाय पिवेदतन्द्रः ॥ ६ ॥

हरीतकीत्रिष्टम्बमूलकूलत्थैः साधु साधितः ।

काथस्तु रुधुर्तेलाढ्यः शोफदाहोदरापहः ॥ ७ ॥

अलकेश्वरकार्पासमुर्वरी(?)क्षारजं जलम् ।

आपादमस्तकमाप्तमप्याशु श्वयधुं जयेत् ॥ ८ ॥

इक्षुरक्षारसलिले पक्वं भक्तं विनाशयेत्

शोफं सर्वाङ्गसंभूतं गोमूत्रेण घृतान्वितम् ॥ ९ ॥

हरीतकीनागररात्रिसिद्धं जलं ज्वरोत्थश्चयधुं निहन्त्यात् ।

पीतं प्रभाते गुडगोधुराङ्गिन्याघ्रीवलाविश्रयतं पयश्च ॥ १० ॥

नीलीदूर्वावायसीकाकमाचीनिष्पावाख्यास्तिकानां रसेषु ।

दूर्वासर्पियेन कल्केन तेन सिद्धं तैलं सर्ववीसर्पजित्स्यात् ॥ ११ ॥

प्रातः पयसा पीता लिप्ता च विसर्पकं जयेन्नीली ।

तत्क्षीरं च तथाऽस्याच्छुम्भनिशुम्भौ यथा दुर्या ॥ १२ ॥

कर्पूरवल्लीखरसे वासाचिञ्चामवेऽपि च ।

अश्वगन्धासुगन्धाद्वावायसीसर्पगन्धिका- ॥ १३ ॥

नीलीभूमिकदम्बानां मूले सिद्धं तिलोज्ज्वलम् ।

कञ्जाविद्रविनीसर्पहरं स्नाह्लेपनेन तत् ॥ १४ ॥

शतधातुघृतं लिम्पेत् क्षीरिबृक्षत्वगम्बुना ।

विसर्पकविनाशाय दाहहृद्दशमनाय च ॥ १५ ॥

तत्क्षणपतितैः करकैः सिक्ता संरक्षिता मृत्तना ।

धान्याम्लेन विलिप्ता नाशयति विसर्पकान् कृच्छ्रान् ॥ १६ ॥

विसर्पकग्रन्थिविषादिरोगान् लेपादिना तैलघृतापहारात् ।

विनाशयेद्गुग्गुयुताऽऽशु शुभ्रा दूर्वा मसूरानपि पिचजातान् ॥

क्षीरिद्रुमाकुरहिमोत्पलसेव्यकुष्ठ-

गोपाङ्गनामधुकनाभिजलैः सुसिद्धम् ।

सद्वायसीखरसकल्कितदूर्वया च

तैलान्जयोर्वैमकमाशु विसर्पकघ्नम् ॥ १८ ॥

जम्बीरनीरपरिपीतशुद्धं नराणा-

मारम्भकालसमयेषु मसूरिकार्तिम् ।

सद्यः शमं नयति गोपयसा प्रभाते

रुद्राक्षमप्यलमतीव रहस्यमेतत् ॥ १९ ॥

शिशुपत्ररसे सर्जैरसं पिष्ट्वा मसूरिकाम् ।

उत्पन्नमात्रमालिम्पेत् सा तदैव विनश्यति ॥ २० ॥

अश्वगन्धारसः खल्वपारदेन विनिश्चितः ।

लिप्तो मसूरिकार्तानां भवेद्रक्षाकरो नृणाम् ॥ २१ ॥

विश्वचूर्णभसितोष्णभसना गात्रमाशु परिपालयेन्मुहुः ।

शीतपित्तशमनाय चन्दनं छिन्नरोहरसपेपितं तथा ॥ २२ ॥

तैलं दारुद्रजासर्जयष्टीपाठावचूर्णितम् ।

शीतपित्तेऽमृताराजीकल्कं चाभ्यङ्गलेपनम् ॥ २३ ॥

उशीरं बहुशो लिम्पेन्नश्येत्स्लेदमसूरिका ।

चन्दनं च तथा स्नानं शमयेन्मन्दमारुतः ॥ २४ ॥

गुडेन राजद्रुमशोधितेन लिहन् सुसूक्ष्माणि रजांसि कुष्टी ।

राजद्रुमत्वक्षुसलीन्दुलेखापध्वानिशानामपरेन्दुतुल्यः ॥ २५ ॥

नीलीमरीच्योः खरसस्य कंठे पलाटभङ्गातककल्कसिद्धम् ।

पथं जयेत्तैलमुदग्रकुष्ठं विषादिकामभ्यतितोदभेदाम् ॥ २६ ॥

नीलीमूलत्वगसितसुमनोत्सर्हिणी(?)मूलवल्कं

भानुक्षीरोष्णलशुननिशासिन्धुदानोत्रिचूर्णम् ।

एतैः सर्वैर्द्विगुणिततिलजैः क्षिप्रमार्द्रमयोगं

लेपात् कुष्ठं प्रबलमपि वा सप्तरात्रैर्निहन्त्यात् ॥ २७ ॥

तिलमल्लतकफलपथ्याचूर्णमुडमिश्रितं जयेत् कुष्ठम् ।
 चूर्णं शशिलेखायाः सकृष्णतिलान्दधुपयुक्तम् ॥ २८ ॥
 खुहिजातिपूतिकैश्च शम्भाकदिनेशपल्लवैर्जयति ।
 उद्वर्तनमष्टादशकुष्ठान् गोमूत्रसंषिष्टैः ॥ २९ ॥
 जलशैवालमादाय कण्डूक्लेदान्विते तनौ ।
 परिपेप्य जलं सिञ्चेत्तत्तस्य परमौषधम् ॥ ३० ॥
 नीलीमूलत्वक्तिलकमरिचैस्त्रिद्व्येकमागिकैर्लेपात् ।
 गोमूत्रेण सुषिष्टैः कण्डूयुक्तं जयेत् कुष्ठम् ॥ ३१ ॥
 सर्पस्वर्चां समरिचां तिलतैलभृष्टां
 यो लेपयेन्मुनिदिनं जलमस्पृशन् सः ।
 कण्डूतिकुष्ठकिटिभान् चिरस्मृतमूलान्
 जित्वा सुखी भवति कामसमानकान्तिः ॥ ३२ ॥
 कुष्णारिमेदपूलासपथ्यारग्वधमेहहा- ।
 ऐरावतवराज्योपैस्सिद्धं कुष्ठकुलं जयेत् ॥ ३३ ॥
 वातस्य मूलीखरसे विपकं धूमालकम्पिष्टरुजानिशभिः ।
 सुगन्धकाश्चमशिलाकरजैर्मधूकतैलं विनिहन्ति कुष्ठम् ॥ ३४ ॥
 हठं समूलं संचूर्ण्य प्रभाते मधुना लिहेत् ।
 अष्टादशविधं कुष्ठं पम्पासाजयति ध्रुवम् ॥ ३५ ॥
 प्रातरासुतमग्निसमीपे स्थापितं च वसुभागशृतं यत् ।
 नाटिकाष्टमये निशि पीतं काथमुचममशेषगदम् ॥ ३६ ॥
 कर्पूरचल्याधूर्णं वा निम्बतैलेन सेवियेत् ।
 विशीर्णनखमांसोऽपि पुनरेव पुनः भवेत् ॥ ३७ ॥
 बाणदलस्य खरसं लिङ्गुचखरसं च तैलं च ।
 संमिश्रितं प्रलेपयेद्दन्वात् कुष्ठानि दुष्टानि ॥ ३८ ॥

दशनफलमवन्ति सोमके किञ्चिदुत्कथितशोधिते शृतम् ।
 तीक्ष्णकल्कसहितं विनाशयेत्तैलमर्भककपालजान् गदान् ॥ ३९ ॥
 भास्करकाण्डक्षारं खरसेनेक्ष्वाकुजेन संलिप्तम् ।
 हन्यात् कपालकुष्ठं कौञ्चं गिरिं तारकारिरिव ॥ ४० ॥
 मूलत्वक्पत्रपुष्पाणां कार्पासस्य रसे शृतम् ।
 तैलं कपालजान् कुष्ठान् जयेत्तत्क्राम्लसाधितम् ॥ ४१ ॥
 अर्कपत्ररसमाहमिश्रिताञ्जालिकेरपयसोऽर्कविमिश्रात् ।
 तैलमुत्थितमपोहति व्रणान् राक्षसानिव मुरारिमार्गणः ॥ ४२ ॥
 वायसजङ्गामूलं चाकुचिना नम्रजिह्वं नक्तम् ।
 धान्याम्लेन सुषिष्टं त्रिदिनादुद्वर्तनेन कुष्ठम् ॥ ४३ ॥
 गौडीमेरुण्डपत्रस्थां धान्यस्विन्नां प्रपीडयेत् ।
 तद्रसतैलसंयुक्तो लेपात् कापालकुष्ठहा ॥ ४४ ॥
 रक्तकरवीरमुकुलान्यादाय शृतं शतेन मरिचेन ।
 पिष्ट्वा शृतं तिलोत्थं कुडवं पामां हरेत्लेपात् ॥ ४५ ॥
 बहुशोऽर्कदुग्धभाषितगोजिहायजोन्मिश्रितं तैलम् ।
 भास्करतप्तं हन्यात् पाप्मानं पापसंभूतम् ॥ ४६ ॥
 निम्बच्छदखरससाधितमर्कदुग्ध-
 रक्ताश्वमारमुकुलोपणकल्कसिद्धम् ।
 तैलं निहन्ति सहसैव समस्तपामां
 लागप्रियखरससाधितमेवमेव ॥ ४७ ॥
 भगवन् ! भास्करक्षीर ! पामाऽहमभिवन्दये ।
 यत्र देशे भवान् प्राप्तस्तद्देशं न व्रजाम्यहम् ॥ ४८ ॥
 अभिनवगोधूतेन मरिचस्य रजः पिवतां
 हुतवहदेशकालबलदोषसात्त्विकवताम् ।
 जघनकराहुलिविवरूर्ध्वरजानुभवाः
 कररुहजान्धवाः सपदि यान्ति रुजः शमनम् ॥ ४९ ॥

तुङ्गद्रुमस्य परिपक्वफलं वितोषं
कृत्वाऽनलार्कपयसोर्द्विपितुं पितुं च ।
प्राश्विप्य पूर्वमपरेण सुपेष्य तैल-

भागो गृहीत अपहन्ति समस्तपामाः ॥ ५० ॥

महिषविपाणमपी सहतीक्ष्णा किटिभमपोहति तैलसुषिष्टा ।
करजमलोत्थमपी च तथा स्यान्महिषमहासुरमाशिव दुर्गा ५१
क्षारो महावृक्षज आशु हन्पादेरण्डतैलेन सहातुलितः ।
कण्डूतिमन्तं किटिभं पुराणं सर्पं कठोरो गरुडो यथैव ॥ ५२ ॥

निशामरिचसिन्धुर्त्यैः सार्धं नृजलपेषिता ।
लेपात् किटिभसंहर्त्री कुलत्थशरपुष्टिका ॥ ५३ ॥

जम्बीरस्वरसे पिष्टकासमर्दाहिलेपनम् ।
विचर्षिकानां सर्वेषां परमौषधमुच्यते ॥ ५४ ॥
त्रिफलां किञ्चिद्भृष्टा तैलेनालेपयेद्बहुशः ।
पादे विपादिकायाः पादं यथोपमं कुरुते ॥ ५५ ॥
कारस्करास्त्रिनिर्वृहे तत्कल्केन हविः शृतम् ।
गन्धं वा माहिषं प्रोक्तं लिप्तं हन्ति विपादिकाम् ॥ ५६ ॥

खुक्षीरपलसंसिद्धतैलसैन्धवलेपनात् ।
रोहेत् सहस्रधा भिन्नमपि पादतलं क्षणात् ॥ ५७ ॥

सिध्मा शाम्यति सहसा चूर्णीलनिशाप्रलेपेन ।
गोमूत्रसंयुतेन द्वित्रिदिनैर्मदेनाश्रितम् ॥ ५८ ॥
निषिञ्चेत्सावधानः सन् मूत्रस्याद्यन्तयोः स्त्रवे ।
तस्य सिध्मा प्रयात्यस्तं विचित्रमिदमौषधम् ॥ ५९ ॥

श्लेषात्सिध्मं याल्यस्तमपामार्गस्य भसना ।
केवलेन यथा पापं चन्द्रशेखरभसना ॥ ६० ॥

सिध्मा शीघ्रं नाशमायाति तोये
लिप्ते स्नानं यत्र कुर्वन्ति काकाः ।
शस्त्रं हस्ते गृहीत्वा ये चरन्ति
स्पृष्टस्तेषां पाणिना सोऽपि सिध्मा ॥ ६१ ॥
दद्रौ गुडं प्रलिम्पेत्तत्स्याः कुमयो विनश्यन्ति ।
चित्रापत्ररसं वा कण्डूतिनाशमन्विच्छन् ॥ ६२ ॥
कलित्वकूमाधिते तोये वामिता निशि वाकुची ।
पिष्ट्वा तैलेन पीता च श्वित्रशत्रुविनाशिनी ॥ ६३ ॥

तुषाम्भसा तालशिफां सञ्जण्टीं
नाभौ कवोष्णां प्रदिहेत् कुमिन्नाम् ।
प्रातः पिवेद्वा सुरसस्य मूलं
सनागरं कोष्णजलेन वापि ॥ ६४ ॥

जठरोपरि परिलिप्तं शरपुष्टं पातयेद्दि कुमीन् ॥ ६५ ॥
सकुलर्त्यैः शकलितैः जठराशुष्कपल्लवैः (१) ।
नालिकेरस्य निर्वृहः क्रमिहा स्यात्सरामठः ॥ ६५ ॥
रोमशानां भृशं देहे क्षुरकर्म न कुर्वताम् ।
अन्वर्थसूचकाः सूक्ष्मा जायन्तेऽष्टपदा नृणाम् ॥ ६६ ॥
चित्रापत्ररसैर्वा रसैर्वा लिक्चपत्ररसैर्भूतैः ।
उद्धर्तिते शरीरे नाष्टपदाः संभवन्ति पापिष्ठाः ॥ ६७ ॥

इति श्रीकालिदासवैद्यमेरचितार्था वैद्यमनोरमायां शौकविसर्गविश्व-
कुशधिकारो नामैकादशः पटलः ।

अथ वातशोणितवातव्याधिरधूलकृशाधिकारो
नाम द्वादशः पटलः ।

चन्द्ररससंमितानां सैन्धवपिण्याकतैलानाम् ।
अम्लारनालकुडवे पकानां लेपनाज्जयेद्वातम् ॥ १ ॥

१ 'दक्षितकपाश्र्वयो भागाद्विशेषा द्वादश भाषिका । पद भागाः स्तुर्विमीकृतस्य
अधिकृत्यैः प्रकीर्तिता ॥' २ प्राप्तं पुराणम् ।

तैलं लिप्वा वातरोगोपशान्त्यै यामादूर्ध्वं शर्वरीसूक्ष्मचूर्णम् ।
 लिप्वोद्वर्त्योद्वर्त्य तैलं हरेद्राम्बामादूर्ध्वं तत् पुनर्हन्ति वातम् २
 वातः सर्वाङ्गमभूतसैलाभ्यक्तस्य देहिनः ।
 स्वेदेन शममाप्नोति दहनो वारिभिर्यथा ॥ ३ ॥
 घचूरस्वरसे शृतं तिलभवं द्विप्रस्थमात्माङ्गिणा
 कंसे निष्कचतुष्टयद्विगुणितेनाक्षपेनान्वितम् ।
 अभ्यङ्गादनिलामयानपहरत्येण्डशुण्ठीबला-
 कोरण्डैः शृतमम्लं चासुरमणान् रामो यथा सानुजः ४
 सुदीप्तरसपिष्टेन तैलेनाग्रावितेन च ।
 छामगूढेन कोष्णेन लिम्पेद्वातरुजातुरम् ॥ ५ ॥
 प्रभञ्जनार्तिशमनो मातुलङ्गफलत्वचाम् ।
 लेपः कोष्णजले पिष्ट्वा स्याद्वज्रत्वचां तथा ॥ ६ ॥
 काथेन कल्केन भूनागघुक्तं कोरण्डमूलस्य तैलं विषकम् ।
 दुग्धेन चाक्षीतियातामयघ्नं पानाङ्गलेपादिभिः शीघ्रमेतत् ॥ ७ ॥
 एरण्डतैलं निर्गुण्डीस्वरसे च पृथक् समम् ।
 पीत्वा कटीप्रदेशस्थं वानं जित्वा सुखी भवेत् ॥ ८ ॥
 लवणारनालमिश्रैर्भूर्ध्वैर्दिवस्त्रखण्डपुटदिग्धैः ।
 तण्डुलशकलैः स्वेदो वातार्तिं नाशयेत् सहसा ॥ ९ ॥
 सुपक्वग्रीहिवाष्पाणां कटेनान्तरितात्मनाम् ।
 उपरिष्ठात् शवनं पृष्ठवातार्तिनुत् परम् ॥ १० ॥
 क्रोष्टुशीर्षेण शूनाङ्गस्ताडयेत् क्रोष्टुशीर्षिकम् ।
 तेनैव शान्तिमाप्नोति दुष्टः क्रोष्टुकशीर्षिकः ॥ ११ ॥
 घचूरपत्रस्वरसे सुतीक्ष्णं परिलोडितम् ।
 भानुनप्तं मुहुर्लिम्पेज्जेतुं क्रोष्टुकशीर्षिकम् ॥ १२ ॥
 सनालान्धुरसृग्मस्य पत्राण्यन्धोन्यबन्धनम् ।
 कृत्वा लिप्वा द्विधा ताभ्यां स्वेदसैलेन वानदा ॥ १३ ॥

कार्पासबीजाक्षतमाषसिन्धुकुलत्थकोरण्डनिशार्कमूलैः ।
 धान्याम्लपिष्टैरसकृत् प्रलिम्पेच्चात्पुष्पाशीतैरववाहुकमम् १४
 परिणतकेरीक्षीरे जम्बीरफलोदकेन समतुलिते ।
 क्षणदासुरधूपयुते तैलं हववाहुकं जयति ॥ १५ ॥
 लिङ्गचरसखुक्षीरे क्षीरे तैलं समेतभूनागम् ।
 सिद्धं हिनस्ति लेपादुस्तरमववाहुकं क्षणतः ॥ १६ ॥
 सीमन्तिनीनां पयसा प्रलिम्पेच्छुण्ठीं शताङ्गं लिङ्गचोदकेन ।
 ते जानुवाहुग्रमवानिलग्रे स्यातां क्रमव्युत्क्रमलेपिते वै ॥ १७ ॥
 सुप्तिर्भवति चेदहौ पुंसामासनसेवया ।
 तदन्यपार्श्वकर्णस्य मर्दनैरुपशाम्यति ॥ १८ ॥
 दीर्घमार्गगमनेन पादयोस्तोदमस्ति यदि तैलमर्दनम् ।
 कोष्णतोषपरिषेचनं निशि प्रोक्षताङ्गिशवनं च शस्यते १९
 आत्मक्षवथौ सहसा प्रणवं संकीर्तयेद्बहुशः ।
 क्षवथौ 'आयुष्मान् भव' जम्भायां स्फोटयेत्तथाऽङ्गुल्यौ २०
 केदारसीशि संभूतं गोमयं तु प्रलेपयेत् ।
 सशब्दयानः पादस्य चापलयेन स गच्छति ॥ २१ ॥
 सन्ध्यात्रमनिलान्महाबलाद्भूषधान्वतिलयातहासिभिः ।
 लिप्तमाशु वशमानयेच्छर्नन्तिन्तिणीत्वगनलेन तापितैः ॥ २२ ॥
 लशुनचर्वैरगुग्गुलुनागरैर्विबुधदारुयुतैः शृतमम्लं यत् ।
 ज्वलयति ज्वलनं कफकोषहृत् पवनमाशु ज्वल्यतिगर्वितम् २३
 क्षुण्णे प्रसारिणीपत्रैर्निर्गुण्ध्याः सिकतां भृशम् ।
 भृष्टा निधाय बद्धा च स्वेदनादनिलान् जयेत् ॥ २४ ॥
 जानुप्रदेशजनितानिलनाशनाय
 तैलं निशाभिशिखुरद्रुमदेवधूपैः ।
 सिद्धं जले लिङ्गचजनमानि शस्तमेत-
 च्छोफोग्रतोदसहिते रुधिरमुत्तौ च ॥ २५ ॥

जानुशोफानिलार्तिमं धन्तुरोदरपाचितम् ।
 पुनर्धान्याम्लसंपिष्टं लवणं चचितं मुहुः ॥ २६ ॥
 कारस्करस्याङ्गिचतुःपलेन क्षीराढके कल्कितलोडितेन ।
 प्रस्थं पचेत्तैलमपाकरोति तद्वातरक्तं न तु तुल्यमस्य ॥ २७ ॥
 धान्याम्लमिश्रं चिञ्चाम्लं पटु तैलमिदं शृतम् ।
 लिम्पेद्वातासृजनाशाय मृगनाभिमथापि वा ॥ २८ ॥
 करञ्जवन्दाककुलीरमन्दिरैः प्रशस्तमुष्टेखनमम्लकाङ्गिकैः ।
 कटूष्णमाश्वेव विनाशयेद्भुवं प्रमज्जनासं प्रवनो यथाऽम्बुदम् २९
 अतिस्थूलशरीरो यस्त्विह तैलं प्रगे पिबेत् ।
 पिवेदसनसारस्य काथं वा मधुसंयुतम् ॥ ३० ॥
 मामद्वयं प्रकुर्यादशमरिचोपेतमेकताम्बूलम् ।
 स्वात्वा सुशीतमम्भः पिबेत् कुशः स्यादतिस्थूलः ॥ ३१ ॥
 भुक्त्वा तदाद्रेण करेण देहं परामृशन् पञ्चदिनैः कुशोऽपि ।
 पुष्टिं लभेत्स्त्रीजनमोहनाङ्गः सिध्मं च गात्रस्थितमाशु हन्ति ३२

इति श्रीवैद्यकादिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायां याज्ञिकोपनिषत्पाठः-

आधिस्थूलकृशाधिकारो नाम द्वादशः पटलः ।

अथ गर्भिणीचिकित्साधिकारो नाम
 त्रयोदशः पटलः ।

दशमूलानि च नलिनं कुण्डमुशीरं नतस्पृके ।
 एरण्डशिफां च पिवेद्गर्भाशयशोधनाय गोपयसा ॥ १ ॥
 कटुकालाबुसंसिद्धं तैलमभ्यञ्जनाद्भवेत् ।
 योनिदोषहरं नार्या गर्भमुत्पादयेदपि ॥ २ ॥

१ 'शिल्वोऽभिमन्थः' इत्योक्तः काश्मरी पादला स्थिरा । त्रिकण्डकः दुर्लभः
 पर्णो जूही कण्टकारिका ॥ दशमूलमिदं आससंस्थितातज्यरापहम् ।

पुशार्थं दम्पती रात्रौ शयीयातां सुदान्वितौ ।
 पुष्पचन्दनताम्बूलयौवनैः समलङ्कितौ ॥ ३ ॥
 कणामूलकणादारुद्राक्षापुरगुडैः कृतात् ।
 योनेरुद्धर्तनात्तूर्णं सौभाग्यं जायते स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मीवासाभृतानिम्बशङ्खेष्टादलजं रसम् ।
 प्रातर्निवीय तैलेन बन्ध्याऽपि लभते सुतम् ॥ ५ ॥
 बीजानि बीजपूरस्य क्षीरपकानि या पिबेत् ।
 नारी, घृतेन सह सा क्षीरभुक् गर्भशृग्भवेत् ॥ ६ ॥
 अथवाऽश्वत्थवन्दाकं गर्भदं क्षीरपाचितम् ।
 गृहीतमश्वगन्धाया मूलं पुष्पे पिबेदती ॥ ७ ॥
 क्षीरेण क्षीरभृग्भूत्वा पुत्रसंपदि मज्जति ।
 शैवेन तपसा सिन्धौ ब्रह्मरूपे यथा तथा ॥ ८ ॥
 कार्पासशलाहनां कलकं क्षीरे पिबेत्तु सप्ताहम् ।
 बन्ध्या पुत्रोत्पत्तिं वाञ्छन्ती पुष्पदिवसेषु ॥ ९ ॥
 वज्रवह्नीरसे तुल्यं तैलं तत्कल्कमिश्रितम् ।
 ध्वजारोहणकल्याणदिवसे पार्वतीपतेः ॥ १० ॥
 ऋतुस्नाता वधूः पिष्टं भक्षयेत् पुत्रकाङ्क्षिणी ॥ ११ ॥
 वन्दाकमौदुम्बरमादेरेण बन्ध्याऽङ्गना पुष्पविशुद्धिवारे ।
 पूर्वं विरिक्ता लभते कुमारं लागस्य दुग्धेन सह प्रपीत्वा ॥ १२ ॥
 काकमाचीशिफां पुष्पे कामं निष्पीड्य कन्यया ।
 रसं स्नाता पिबेन्नारी लभेद्गर्भमनुत्तमम् ॥ १३ ॥
 स्वात्वा चतुर्थदिवसे स्वभर्तृसंपर्कमाप्य निशि वनिता ।
 पुत्रं लभेत् सुभगं वामेतरपार्श्वसेयुक्ता ॥ १४ ॥
 बीजपूरस्य बीजानि मूलं वा गर्भसंभवे ।
 पिवेदाश्वेन मूलं वा लङ्गमाह्वगन्धयोः ॥ १५ ॥

१ 'मातुलजस्य' इति पाठान्तरम् ।

गिरिकर्ण्याः शिफा श्वेता कुमुदायाः कटीतटे ।
 धार्यमाणा स्त्रिया गर्भस्थापनाय भवेत् प्रसूः ॥ १५ ॥
 उदुम्बरशिखाकाथे क्षीरं समधुशर्करम् ।
 शालिं पिष्ट्वा पिवेद्गर्भविनिपातनिवर्तनम् ॥ १६ ॥
 तरुणैर्नालिकेरस्य पुष्पैरौदुम्बरैः फलैः ।
 अर्धैश्च कल्पितः काथो गर्भद्रोवं निवर्तयेत् ॥ १७ ॥
 लाक्षा यष्टीमधुकं क्षौद्रोपेतं सशर्करं लीडम् ।
 पीता क्षौद्रोपेता मृद्रीका गर्भशूलहरा ॥ १८ ॥
 पारावतशकुत्कल्को निपीतस्तण्डुलाम्बुना ।
 गर्भिणीनामसृक्स्त्रावं निरुणद्भि सवेदनम् ॥ १९ ॥
 मार्कवस्वरसं गन्धं क्षीरं च सदृशं पिवेत् ।
 अन्तर्वक्ष्या भवेत्तस्या नैव गर्भपरिच्युतिः ॥ २० ॥
 समद्वाधातकीपुष्पक्षीरलोध्रमहोत्पलैः ।
 न गर्भो निपतेत् पीतैर्नातिमात्रजलस्त्रितैः ॥ २१ ॥
 क्षीरेण पीता सशौद्रा कुलालकरमर्दयेत् ।
 सहसा प्रतिवध्नीयाद्गर्भध्वंसं न संशयः ॥ २२ ॥
 कर्कटीमूलसंसिद्धं क्षीरं शूलहरं परम् ।
 गर्भिणी तु बलाकाथसिद्धं सायं प्रगेपि वा ॥ २३ ॥
 क्षीरपिष्टमवलाऽक्षकं पिवेदेवदालिकुमुमोद्धवं रजः ।
 शीघ्रमेव सुखसूतिमावहेन्नास्त्यतः परतरं तदौषधम् ॥ २४ ॥
 गर्भिण्याः सुखसूत्यर्थं किमन्यैर्मन्त्रभेषजैः ।
 सहस्रप्रसवमम्बाशु मेघं पुत्रस्य मातुलैः ॥ २५ ॥
 कारस्करास्त्रिसलिलेन विघृष्य लिम्पे-
 आभौ सुखप्रसवकाङ्क्षितसुन्दरीणाम् ।

तद्वद्विषं च करपादतलेषु शाले
 जाते तमाशु सलिलैः परिशोधयेच्च ॥ २६ ॥
 वारिचृष्टं विशालाया मूलमाज्येन संयुतम् ।
 अधोमुखमधो नाभौ लिम्पेत्सद्यः प्रसूतिकृत् ॥ २७ ॥
 वासापरुषफलानीकाकमाचीशिफाः पृथक् ।
 पिष्ट्वा नाभेरधो लिप्ता गर्भनिष्कामणशदाः ॥ २८ ॥
 पक्वं तिलोद्धवं नार्यो विशल्यास्त्रसेन च ।
 हन्ति गर्भापरासङ्गं शुद्धनाभिकराङ्गिणम् ॥ २९ ॥
 प्रपुष्पाटशिफा गाढं क्षुण्णा योनौ धृता भवेत् ।
 क्षुण्णा सतैला वर्षाभूशिफा च सुखसूतिदा ॥ ३० ॥
 तद्वन्मूर्धनि विन्धस्ता द्वित्रा स्तुक्क्षीरविन्दवः ।
 वचोग्रातिविषासर्पनिर्मोर्किर्धूपनं भगे ॥ ३१ ॥
 करज्जतैलसंयुक्तैर्गर्भमाश्वेन पातयेत् ।
 करवन्दां प्रयत्नेन गोमूत्रोपरि वेद्यमनः ॥ ३२ ॥
 स्थापयेचेन जायेत गर्भशल्यविनिष्क्रमः ।
 स्त्रसेनेषुपुष्पाया कृतान्मधुकरस्य वा ॥ ३३ ॥
 नस्वाश स्थाद्रयं स्त्रीणां मृदगर्भसमुद्भवम् ।
 पुटदग्धाऽहिनिर्मोकमपीक्षौद्रेण चाक्तवक् ॥ ३४ ॥
 सहस्रैव विशल्या स्त्रान्मृदगर्भाऽपि गर्भिणी ॥ ३५ ॥
 सिद्धार्थार्जुनपुष्पगुग्गुलुवचालाक्षामयूरच्छदैः
 केशोक्षीरभुजङ्गशुक्तिसहितैर्धूपो मृदे निर्मितः ।
 स्त्रीणां दम्पतिमृदगर्भजनितानां बाधामहिद्विधा-
 नास्त्रान् भूतगणान् पिशाचनिकरान् गेहाभिरस्यलम् ॥
 पीतं पुष्पलतापत्रं पिष्टं तण्डुलवारिणा ।
 अपरां पातयेच्छालीमूलं मूत्रेण वाऽथवा ॥ ३६ ॥

चम पूतिकरञ्जस्य वायसोदुम्बरस्य वा ।

पिष्टं तृणाम्बुना पीतमपरां पातयेत् क्षणात् ॥ ३७ ॥

अपभ्याद्वैद्ययोगाद्वा जातं मूढं भिषग्वरः ।

तत्तल्लक्षणमालोच्य क्षणाच्चिर्वाधमाहरेत् ॥ ३८ ॥

कुक्षौ जातेन धृतो गर्भो वर्षाद्विकारकारी स्यात् ।

तत्र क्षीरं प्रपिबेत् सघृतं कोष्णं करोति सुखमूतिम् ॥ ३९ ॥

पिप्पला लिप्ते योनौ मूले खरमञ्जरीपुनर्नवयोः ।

नवमृतायाः शूलं योनिगतं सकलमपनयतः ॥ ४० ॥

मृतायाः कृशमुदरं पीवं तत्रेण मालतीमूलम् ।

मधुघृतपिष्टं व्योषं करोति शतबीरसो निशया ॥ ४१ ॥

प्रसूतिसमये यस्या न स्रवेद्बुधिरं ततः ।

शूलं स्याल्लशुनं गन्धलक्ष्मीं च भक्षयेत् सुखम् ॥ ४२ ॥

मृतायाः प्रष्टकव्यादौ शोकः स्याद्यदि पाययेत् ।

मयूरमूलपथ्याभ्यां सिद्धमम्बु दिनत्रयम् ॥ ४३ ॥

कृसरां सघृतक्षीरां शर्करामधुसंयुताम् ।

स्तन्याभिष्टब्धये धान्या भोजनं परिकल्पयेत् ॥ ४४ ॥

यष्टीमधुकसंयुक्तं गन्धं क्षीरं सशर्करम् ।

पीत्वा धात्री भवेद्भूरिस्तन्यापूर्णपयोधरा ॥ ४५ ॥

दुग्धेन मृतया पीतं शालितण्डुलजं रजः ।

विदारीकन्दचूर्णं वा प्रभवेत् स्तन्यवृद्धये ॥ ४६ ॥

विशाकुमारीकन्दाभ्यां विशालाशिकयाऽथवा ।

स्तन्यदोषं समुपत्तं हन्याल्लेपेन तत्क्षणात् ॥ ४७ ॥

कुर्वते यदि मृताया व्याधयो वेदनां भिषक् ।

कुर्यात्तत्तत्प्रतीकरैश्चिकित्सां शास्त्रकोविदः ॥ ४८ ॥

एकादश्यां प्रभाते शिशिरतरजलैर्मिश्रितैरुष्णतोयैः

स्नातो बालश्च मात्रा सह हितमचिराद्देहशौचं च कुर्यात् ।

शङ्खं वक्त्रेऽथ सूत्रं कटितटनिकटे नेत्रयोरञ्जनं च

द्वादश्यां सन्मुहूर्ते शकटनिरसनं नामधेयं च कुर्यात् ॥ ४९ ॥

दैवज्ञस्याज्ञया यत्र बालो जातो निकेतने ।

शङ्खं तस्य निक्षिपेत् तस्य रोगहरं विदुः ॥ ५० ॥

अन्नप्राशनकालात् प्राञ्जुण्डनानि न कारयेत् ।

भस्मसिद्धार्थकौ तस्य मस्तके निक्षिपेत् सदा ॥ ५१ ॥

इति श्रीवैद्यकालिकाशिरषितायां वैद्यमनोरमायां नामैकीचिकि-

त्साधिकारो नाम त्रयोदशः पटलः ।

अथ बालचिकित्साधिकारो नाम चतुर्दशः पटलः ।

जाताः केचिच्छिशवः क्लान्ताः स्युर्मार्गसङ्कटतः ।

शीतसलिलसंयुक्तेस्ताम्बूलैर्वीजयेद्बदने ॥ १ ॥

जातस्य पञ्चमदिने शुभदे मुहूर्ते

पश्चाद्युधाभरणधारणमिष्टमाहुः ।

श्रीमोकुले मुररिपोरिव नन्दनोपो

रक्षां च बालजनको भसितेन कुर्यात् ॥ २ ॥

विधाय वेधाः प्रथमर्णवानि द्वाराणि गर्भे सति क्लिप्तपेण ।

पूर्वेण पश्चात् पिदधाति पश्चादग्रेण शस्त्रस्य भिषक् प्रकुर्यात् (?) ३

निष्टीवे जृम्भायां दृक्स्पर्शं शौचं च सन्ध्ययोः कुर्यात् ।

लवणारिष्टच्छदनैः परितरेदुपरि बालस्य ॥ ४ ॥

तुषमपीतिलजोदनपत्रकैः सहितपात्रयुतोदकदर्शनम् ।

सपदि दृष्टिषिपं विनिहन्ति तन्नियनाभरणं भसितं यथा ॥ ५ ॥

यो गजेन्द्रविषाणाग्रलम्बस्तस्युपेतया ।

पुण्ड्रो रोचनया क्लृप्तः सर्वग्रहविमोक्षणः ॥ ६ ॥

छर्दिर्भवेद्यदि पयः पित्ततोऽर्भकस्य

वक्त्रे मुहुर्वदनमारुतफूत्कुतेन ।

शीतोदकेन तु जघेजननी तु गण्डे

तं पाययेद्विषगमहुलिताननेन ॥ ७ ॥

हायनत्रितयादूर्ध्वं सन्त्यं पिवति यः शिशुः ।

निवर्तयेत् क्रमान्निम्बपत्रलिप्तात् पयोधरात् ॥ ८ ॥

सानाहशुलातीसारं साटोर्षं जठरं शिशोः ।

विन्दुभिर्वहुभिर्व्याप्तं दहेत् सूक्ष्मशलाकया ॥ ९ ॥

क्षुतः संजायते यस्य मध्ये भुक्तस्य यस्य वा ।

गात्रे कम्पप्रभो वातस्त्राणुभौ प्रोक्षयेज्जलैः ॥ १० ॥

रात्रौ जल्पति यो बालो दन्तान् संघट्टयेत्तथा ।

तावुभौ भवतां शम्भोः प्रदक्षिणपरी निशि ॥ ११ ॥

यो मेहति कटे मूत्रं रात्रौ स्वप्ने दिने दिने ।

बालः कृष्णावतारस्य विष्णोः पादोदकं पिवेत् ॥ १२ ॥

क्षीरे वा सर्पिषि वा मूर्ध्नि गते सति शिशोः प्रमादेन ।

मूर्धनि रोमावर्ते धमयेन्मुखवायुना जननी ॥ १३ ॥

प्रमादात् पतितं बालं पालयेत् पादपांसुभिः ।

मृत्पिण्डेन ततो मूर्ध्नि त्रिः परिसृज्य प्रोक्षयेत् ॥ १४ ॥

बालगात्रे प्रमादेन क्षुतोद्धृतजलाणवः ।

पतन्ति चेत् क्षणादेव त्यजामीति वदेत् क्षुतम् ॥ १५ ॥

अनवधानतया गृहमार्जनीं स्पृशति यद्यपि गात्रमथ क्षणात् ।

शिरसि दीपशिखा च शिशोः क्षणात् कनकपात्रजलेन विशोधयेत्

देहे तु कस्य च निरीक्षणमात्रमीत-

बालस्य फालनिहितं भसितं शिवाय ।

धाराधरस्य परुषध्वनिनाऽतिमीत-

बालस्य चार्जुनकथाश्रवणं सुखाय ॥ १७ ॥

कटीप्रदेशे वण्टां च कण्ठे मूर्ध्नि करे क्रमात् ।

वचानिम्बेन्द्रवल्लीनां मणीन् बालः सदा धरेत् ॥ १८ ॥

नोद्वेगमस्य जनयेन्नैनं कचिदध्वपास्य गच्छेद्वा ।

अन्यस्तनहस्तासनशयनादपि परिहरेदेनम् ॥ १९ ॥

पूतीकशुक्तिकापाठागुस्ताकाथे शृतं घृतम् ।

पञ्चकोलयवक्षारैरामातीसारानुच्छिद्योः ॥ २० ॥

स्तनन्धस्य बालस्य हिका स्याद्यदि वेगिनी ।

मूर्ध्नि वक्षसि चाभ्यङ्गं कृत्वा तृणकणं क्षिपेत् ॥ २१ ॥

प्रसारिणीकल्ककषायसिद्धं तिलोज्ज्वं नावनपानलेपः ।

हिकां निजां नाशयति त्रिमासान् पौलस्त्यलक्ष्मीमिव रामभद्रः ॥

सव्यापसव्ययोगेन जिह्वां दन्ताग्रयोर्वेहिः ।

प्रवर्तयेदयत्नेन सायं प्रातस्तु वाग्भवेत् ॥ २३ ॥

महोक्षशृङ्गसंलग्नसृङ्गोरोचननिर्मितम् ।

तिलकं भूतवेतालकूष्माण्डादीञ्जयेच्छिशोः ॥ २४ ॥

रात्र्युग्राफणिनिर्मोकहिकुनिम्बच्छदैः कृतः ।

स्यात्सिद्धोऽयं महाधूपो ङाकिन्यादिप्रतिक्रिया ॥ २५ ॥

मञ्जिष्ठादिनिशाकुचन्दनवचाहिकुप्रियकुङ्कुम-

ध्योपारग्वधजीरकारविवराभार्गीकरञ्जास्त्रिभिः ।

पिट्टैराजजलेन हन्ति रचिता वर्तिः समस्तान् ग्रहान्

स्नानोद्धर्तनपानलेपनविधौ धूमे च संयोजिता ॥ २६ ॥

ग्रहपीडितबालस्य वृष्वनं च क्षणाद्भवेत् ।

कुर्यात्तत्पार्थवोः शीघ्रं भेदं वै केसभाण्डयोः ॥ २७ ॥

इति श्रीकालिदासवैद्यकिशोराय वैद्यमनोरमायां बालचिकित्साधिकारो

नाम चतुर्विंशः पटलः ।

अथ भूतग्रहाधिकारो नाम पञ्चदशः पटलः ।

उपसि पयसि पीतं पुण्डरीकस्य मांसं

जयति मनमिजातोपद्रवोन्मादतापान् ।

जनयति तनुपुष्टिं तद्वि मांसादमांसं
 किमुत करचलत्वं तस्य सद्योहतस्य ॥ १ ॥
 मधुमधुकमागधीनां खर्जूरशतावरीकशेरुणाम् ।
 सविदारीणां कल्कः पानादुन्मादमपहरति ॥ २ ॥
 पुण्ड्रेक्षुकाण्डरेणुस्तु सस्तन्यस्तुल्यशर्करः ।
 न्यस्तो घ्राणमुखे सद्यः सर्वोन्मादविनाशनः ॥ ३ ॥
 रेणुः क्षीरेण संयुक्तः कर्णिकारममूनजः ।
 उन्मादपीडिते नस्य मात्रया रचितो हितः ॥ ४ ॥
 द्राक्षाब्दयष्टीमधुकखर्जूरहिमकणाम्भोभिः ।
 स्तन्यमधुघृतमितेशुस्वरसेनोन्मादनाशः स्वात् ॥ ५ ॥
 साधितं षोडशगुणकृष्माण्डस्वरसे घृतम् ।
 यष्टिकल्कं प्रणे पीतमुन्मादापस्मृती जयेत् ॥ ६ ॥
 पानाभ्यञ्जननखाद्यैः पित्तमत्युत्थणं जयेत् ।
 धात्रीस्वरससंयुक्तमाज्यं हृदयङ्गवीनवत् ॥ ७ ॥
 ब्राह्मीस्वरसे सिद्धं कुष्ठवचाशङ्खपुष्पिकागर्भे ।
 आर्जं पीतं सर्पिः सर्वपसारदोषघ्नम् ॥ ८ ॥
 श्रीचासागरुदारुमियकुवंशत्वगोतुविदकुष्ठम् ।
 साज्यं पिष्टमजाया मूत्रेण छायया शुष्कम् ॥ ९ ॥
 तैर्धूपो ब्रह्मसहो नास्त्राऽपसारराक्षसपिशाचान् ।
 भूतग्रहोश्च सर्पान् ज्वरं च चातुर्थकं हन्यात् ॥ १० ॥
 सौभाग्यविहीना या पुष्पपीडिता च या भवेक्षारी ।
 यासां मेहो भवति तासां च हितो भवेद्भूपः ॥ ११ ॥
 एतद्भूपविधानमर्चनी मन्त्रं जपेदेतम् ।
 मन्त्रोऽत्र द्वितरणये स्वाहेति प्रणवयुक् पूर्वम् ॥ १२ ॥
 सद्यं यावद्भवति बहुशस्तापयित्वा सुतापं
 स्तन्यं प्रातः सुनिपुणमिषक् पाययेद्दान्तचित्तम् ।

साम्बक्षीरं दशदिनमपि क्षीरमेवं प्रपीतं,
 स्तन्ये घृष्टं कतकतरुणा पाययेत् स्वात्मुखाय ॥ १३ ॥
 बलांशुमत्योर्द्वन्द्वं च शुद्धतीगोक्षुरस्य च ।
 द्वात्रिंशन्निष्कमेतेषां क्षुण्णं प्रत्येकमाहरेत् ॥ १४ ॥
 द्रोणार्धे सलिले क्षिप्त्वा पादशेषे विपाचयेत् ।
 अमृतास्त्रस्तिकवरीमूर्वाकन्यारसं पृथक् ॥ १५ ॥
 कुडवं कुडवं दत्त्वा विसाचौऽङ्गुमात् फलात् ।
 कदलीकन्दसाराच्च प्रत्येकं कुडवार्धकम् ॥ १६ ॥
 दत्त्वा कैल्याणकारुष्यस्य घृतस्यौषधकल्ककम् ।
 तस्मिन् विशालां हित्वा च हृदयगन्धां समावयेत् ॥ १७ ॥
 क्षीराढकेन विधिवद्भूतमस्यं विपाचयेत् ।
 उन्मादापस्मृती हन्यात् पित्तमत्युत्थणं तथा ॥ १८ ॥
 धीमेधास्मृतिकुर्वैत्र दाहदृष्णाहरं परम् ॥ १९ ॥

इति श्रीकल्हदासवैद्यविरचितानां वैद्यमनोरमायां भूतमहाधिकारो नाम
 पञ्चदशः पटलः ।

अथाक्षिकर्णव्रणग्रन्थिचिकित्साधिकारो
 नाम षोडशः पटलः ।

तुल्यस्यातपकस्य गोमूत्रे च रसकिया ।
 कुङ्कुमादिवत्तमोत्थरोगरात्रिविनाशिनी ॥ १ ॥
 अधिकूटे कफाकारं क्षिप्त्वा मेदः समुद्धरेत् ।
 वर्त्मरोगविनाशाय पिल्लादिशमनाय च ॥ २ ॥
 विघृष्य करभौ प्रायः स्वेदयेन्नयने मुहुः ।
 वर्त्मसंजातपिडका नाशमायान्त्यसंशयम् ॥ ३ ॥

१ 'करापिशाचाष्टद्वैत्यदेवदायैलमालकैः । द्विसारिताद्विरजनी द्विसारफळिनी-
 मर्तैः ॥ शुद्धतीक्ष्णमजिष्ठानागकेसरदाकिमैः । वेलायावीसपत्रैस्तामात्ततीसुकुलो-
 त्पलैः ॥ सदनतीपयकक्षिमेः कर्षीशैः' इति कल्याणघृतकन्दद्वयानि ।

नरास्थिचूर्णं स्तन्येन कांसे घृष्टं प्रलेपयेत् ।

नयने बहिरन्तश्च कुकूणादिहरं परम् ॥ ४ ॥

तुल्याभयाफेनशिरःकपालैर्जम्बीरसारे मसृणं प्रपिष्टैः ।

वर्तिः कृता स्तन्यविघर्षिता स्यात् पिष्टार्मपूयालसपोथकिम्ना ॥ ५ ॥

त्रिफलाकल्कमध्यस्थं परिदग्धं तुषानले ।

तुल्यं तुषाम्भसा पिष्टं वर्त्मरोगविनाशनम् ॥ ६ ॥

पलाशवृक्षक्षतजं ससैन्धवं गौडीपिशाचीश्वरसेन पिष्टम् ।

क्षौद्रेण चन्द्रेण च संयुतं द्राग्विनाशयेद्दर्त्मरुजं महान्तम् ॥ ७ ॥

असितपल्लवचूर्णं प्रातश्चिन्वामयाभ्यां

समधरणघृताभ्यामल्पतीक्ष्णान्विताभ्याम् ।

नरसलिलघृताभ्यां मातुलाभ्यां मुरारे-

र्मसृणतरमपि पिष्टं वर्त्मरुक्ताशनाय ॥ ८ ॥

श्वेतपूलासमूलत्वक्कल्कैश्चिन्वाम्लकेन च ।

त्रणेषु तापरागी च चिन्वापुष्पोद्भवैर्जयेत् ॥ ९ ॥

पिष्टं कैसडयाघृष्टं स्तन्ययुक्तं दगार्तिनुद् ॥ १० ॥

काञ्जिकावससंपिष्टं कैसाभ्यां घर्षितं बहिलिप्तम् ।

चिन्वास्थ्यङ्गुरमचिराद्दालस्य कुकूणकं जयति ॥ १० ॥

अन्तर्वहिर्नयनयोर्गिरिकर्णिकायाः

पुष्पं गवां पयसि पेपितमर्मकानाम् ।

संयोजयेद्दशनजन्मनिदानभूतं

रोगं कुकूणकमपोहति शीघ्रमेव ॥ ११ ॥

मस्तुना सह ताव्रक्षं मधुकं स्वात् कुकूणके ।

सैन्धवं च तथा पथ्यातण्डुलं मस्तुघर्षितम् ॥ १२ ॥

अत्यन्तपक्वकदलीफलमार्जनेन

दाहास्त्ररागशमनं भवति क्षणेन ।

१ 'कैसाभ्याम्' इति लक्षणात् मास्यम् । २. 'भयतीक्ष्णानाम्' इति पाठो-
न्तरम् ।

सीमन्तिनीपयसि मेघरवस्य मूलं

संघृष्य तेन परिपेचनमुत्तमं च ॥ १३ ॥

इक्षुमूलमधुकाञ्चनदार्वालोघैर्गिरिकपटुत्रिफलानाम् ।

लेपनं बहिरिदं नयनानां क्षीरपिष्टमपहन्ति विकारम् ॥ १४ ॥

आनपालोकपीतानां सवाष्पाणां सहोष्मणाम् ।

समेधनादमधुकं स्तन्यं सिञ्चेद्दिनत्रयम् ॥ १५ ॥

सविसं सविदारि सौत्पलं ससिताकंसकशेरुचन्दनम् ।

मधुकेन समं त्वजापयः परिपेकेण दगामयाञ्जयेत् ॥ १६ ॥

रोहिणीतुल्यकङ्करोत्पलकेसरनिर्मिता ।

दार्वाकाथेन गुटिका विचारमैत्रनाणशिनी ॥ १७ ॥

त्रिफला मधुकेन संयुता कतकेनापि सदास्त्राणि ।

नयनामयजित्, सुसेकतः सलिलं तुङ्गतरौर्विपाचितम् ॥ १८ ॥

ग्रस्ये पयसि संपक्वं गवां पथ्याचतुष्टयम् ।

आपनं तेन संपिष्टं बहिलिप्तं दगार्तिनुद् ॥ १९ ॥

वाष्पस्वेदेन पयसो गवां नेत्रार्तिनाशनम् ।

स्यादेरण्डशिफासिद्धपयसाऽऽव्योतनं तथा ॥ २० ॥

मेघनादशिफासमानतडागशुक्तिबुतं पयः ।

सेचितं च निहन्ति तोदमसङ्गभक्षिभवं नृणाम् ॥ २१ ॥

तैत्फलं घृतमर्जितं परिपेपितं निशि क्षिपेत् ।

सत्रणेऽक्षिणि निर्व्रणं भवति क्षणाच्चितुर्दिनैः ॥ २२ ॥

चिन्वापत्रस्त्रसं पयसा संयोज्य घर्षितं कंठे ।

लिप्तं बहिर्यनयोः शमयति रागाश्रुतोदसंरम्भान् ॥ २३ ॥

कन्यास्त्रससंपिष्टा त्रिफला सप्तवारकम् ।

गुनस्तस्याः पुटे स्निग्धा सशौद्रा नेत्ररोगहा ॥ २४ ॥

१. आपनं मरिचम् । २. तस्य पूर्वश्लोकस्य मेघनादस्य फलं लक्ष्यम् ।

चिल्वशठालुकरञ्जफलास्थिव्योपनिशाद्वयशङ्खपुनर्भ्यः ।
 तुल्यमर्थैभिरियं गुटिका द्राक्षत्रयतामयदा जलपिष्टा ॥ २५ ॥
 दावीवलकलसैन्धवास्त्रनकणातुल्यान्धिकेनोपणै-
 र्यष्टीताम्रसमन्वितैः सुमसृणं क्षौत्रेण पिष्टैः कृता ।
 एषा हन्ति रसकिया नयनयोः पिष्टादिवन्मर्ममयान्
 क्षोदस्त्रावनिशान्ध्यशुक्रतिमिराण्यन्यांश्च नेत्रामयान् २६
 दुग्धपात्रपकमर्कवीजमाशु नाशये-
 दन्धकारमक्षिसंभवं नृणां सुनिश्चितम् ।
 तद्वदेव शुक्रपुष्पमुष्टिमूलमप्यलं
 ताम्रपात्रघृष्टमम्लकाञ्जिकाञ्चवारिणा ॥ २७ ॥
 परिणतनक्तमालतरुवल्करजःकुडवं
 कुडवमथोपणस्य लिङ्गचस्य फलस्वरसम् ।
 द्विकुडवमाहकेन पयसा च गवां सहितं
 दिवसमुखे विशुद्धकलशेऽथ सुसंस्क्रियताम् ॥ २८ ॥
 अन्येषुर्वद्भुशः स्वजेन मथितात्तसाद्गृहीत्वा रसं
 प्रक्षाल्य प्रवलेन कंसयुगलेनाकाण्ठ्यभावं शनैः ।
 संघृष्येन्दुविमिश्रितं तिमिरजित् स्यादञ्जितं स्वल्पशः
 सायं सीसशलाकया प्रतिदिनं नास्त्रा त्विदं भास्करम् ॥
 पिप्पलदलकुवलयदलमास्त्रेण चर्वणं चिरं कृत्वा ।
 दृढधवलाम्बरनिहितं सिञ्चेद्भुशे तिमिरनाशाय ॥ ३० ॥
 अश्वत्थपत्रकुवलयदलचन्द्रैः कृता गुटिका ।
 तिमिरापहा प्रसिद्धा भास्करकिरणालीव दिवसमुखे ॥ ३१ ॥
 सितगिरिकर्णिकापुष्पाग्रन्यावर्तस्य पुष्पाच्च ।
 स्वरसेन तालवृन्तात् स्त्रीस्तन्येनापि सुमसृणम् ॥ ३२ ॥
 दृषदि पिष्टे केशश्वारं मधुना निशया च संयुक्तम् ।
 नेत्रे निपिच्य नचिरात्तिमिरातो भवेद्भास्वान् ॥ ३३ ॥

चिञ्चास्वरसनिघृष्टं मरिचं सायन्तने तथा साज्यम् ।
 अक्षिनिपिक्तं शमयति कण्ठं तिमिरं च वातोत्थम् ॥ ३४ ॥
 यन्मातुलङ्गपिचुमन्दवराकरञ्ज-
 जम्बीरशिथुफलबीजरजः प्रगृह्य ।
 चिञ्चाफलाम्लरसमार्दितमातपात्त-
 रत्नेहं जयेत्तिमिरमिन्दुविमिश्रितं द्राक् ॥ ३५ ॥
 मूलं पालक्यायाः कृष्णाशङ्गी च तुरगमन्धायाः ।
 मूलं पृथक् पृथक् स्वास्त्रिक्तं तुल्यं चतुर्निष्कम् ॥ ३६ ॥
 जम्बीरसारपिष्टा गुटिकेयं नेत्ररोगतिमिरहरी ।
 दिनावसाने रुधिरं पलाशादादाय नेत्रे सहसैव दद्यात् ।
 नक्तान्धमाश्वेन विजित्य जीवेद्यन्त्रातपे चाक्षरवाचकः स्यात् ॥
 खद्योतैः सह भक्षितं दिनमुखे रम्भाफलं नाशये-
 शक्तान्धं तिलजोपणाशतधृतैः कोशातकीपल्लवैः ।
 सिद्धं तद्वदपूपमन्यदपि तज्जम्बूप्रवालान्वितं
 स्त्रिणा छागशकृत्कणोपणहविःसिद्धा वरिष्ठा तथा ३८
 लतस्य वृत्तधवलं गृहमाशु किञ्चि-
 द्घृष्टं रसेन तलपोटभवेन(?) पिष्ट्वा ।
 कंसद्वयेन महिषीनवनीतधुक्तं
 पिष्ट्वापहं बहलवाहविलेपनेन ॥ ३९ ॥
 पञ्चातुल्यजलेनैव पिष्ट्वा स्फटिकजं रजः ।
 महिषीनवनीतेन कंसघृष्टं तु पिष्ट्वजित् ॥ ४० ॥
 घर्माध्वगतसुजातं लवणं संघृह्य पाणिनाक्तेन ।
 लिङ्गचरसङ्घाद्वाभ्यां कंसे संघृष्य योजयेत् पिष्टे ॥ ४१ ॥
 मधुपिष्टो लवणमलो माहिषहृद्यङ्गवीनसमभागः ।
 पिष्ट्वजिदाजविषाणं तद्वत्तेनैव लेपितं दृषदि ॥ ४२ ॥

वत्स्यार्कतूलकृतया शशविट्चूर्णेन पूरितोदरया ।
दीप्तादीपादाप्ता मुष्णाति मषी च पिष्टगजम् ॥ ४३ ॥
पटुकुनटीवरटीगृहमागधिकाजातिकुसुमरत्ननिरजः ।
पिष्टं हरेचिघृष्टं क्षौद्रयुतं कांस्ताम्राभ्याम् ॥ ४४ ॥
पोत्रीकरभयोर्दन्तं हृदयास्त्रि च कुङ्कुटात् ।
कौर्म कपालं स्तन्येन पिष्टं समधु पुष्पहा ॥ ४५ ॥

नवनजनितपुष्पं यक्षदक्षपल्लवस्य

स्वरसमपनयेद्रागवासरान्ते निषिक्तम् ।

सिक्ततृणकणादीन् पातयत्यश्विमान् द्राक्

सपदि सुपरिजग्धं तत्र पत्तूरमूलम् ॥ ४६ ॥

तृणादि कीटानि तथैव बालुका यदच्छया नेत्रगतानि चेततः ।
क्षणेन निष्ठीवनमुत्तमं विदुः किमप्यर्थः स्तन्यनिषेचनादिभिः ॥
अनलेन सुतप्तमृत्सुपिण्डात्स्तनजाक्ताज्जनितः सवाष्पयोगः ।
अभिघातसमुद्भवं विकारं नवनस्याशु विनाशयेदवश्यम् ॥ ४८ ॥

नीरुक्छोफो भवेन्नेत्रे दहेत्सपदि माक्षिकैः ।

नवं कपालं कापित्थं मुहुर्लिम्पेत्सनागरम् ॥ ४९ ॥

तामलकी नेत्ररुजं पिष्टा स्तन्येन ताम्राक्ता ।

सैवाक्षिरोगमभिनवमपनयति क्लिपनान्मृष्टिं ॥ ५० ॥

संचूर्णितं तैलसमन्वितं च विघटितं माधवमातुलाभ्याम् ।

निष्पीड्य वस्त्रेण निषेचनेन पटुः पटुः स्वाचवनेत्ररोगे ॥ ५१ ॥

नवनवनीतसनार्थं कलकं कृष्णारिमेदपत्रोत्थम् ।

बहिरालेपेन जयेदर्मादीनश्चुतोदशोफाख्यान् ॥ ५२ ॥

वासादलकाज्जिकया वासः पीतो दशि स्पर्शात् ।

अर्माश्चुतोदकण्डूरागोच्छ्रनादिजित्सहसा ॥ ५३ ॥

मरिचतैलमहौषधदुग्धमित्पुभयमपितमक्षिण पृथक् पृथक् ।
कफमरुद्भवनेत्रविकारान्मदनवाणविकारमिवात्मवान् ॥ ५४ ॥

विशालारससंक्षिप्तचेलश्रवणपाणिना ।

परामृशेदभिष्यन्दजातमधुं मुहुर्मुहुः ॥ ५५ ॥

तुत्थमामलकफलत्वञ्जरिचं क्षुतिसागरेन्दुसमभागम् ।

जम्बीरसेन पिष्टं सक्षौद्रं चक्षुषोर्जयेद्दोगम् ॥ ५६ ॥

मरिचं श्वेतपूलासं हंसपादी च तुत्थकम् ।

एकद्वित्रिचतुर्भागं विमिना गुप्तभाषितम् ॥ ५७ ॥

चिञ्चापत्ररसे पिष्टा सर्पाक्षयक्षयामवापहा ॥ ५८ ॥

कदलीमूलगृजनयुगलार्द्रकलशुनकन्दसंभूतम् ।

अम्बु निहन्ति कटुष्णं कर्णरुजं कर्णपूरणतः ॥ ५९ ॥

वर्धरीमूलनिर्गृहे छागमूत्राम्मसांघि च ।

त्रिसिन्धुरादिभिर्दग्धा तैलं सिद्धं सुतिं जयेत् ॥ ५९ ॥

कृतमालफलत्रिशूलिपादैः स्वरसे तस्य च दुग्धसार्धसिद्धम् ।

तिलजं क्षुतिशूलपूयकण्डूकिमिजालं विनिहन्ति शीघ्रमेव ॥ ६० ॥

चिञ्चाफलस्वरससाधिततैलमध्यं

जम्बीरनीरशृततैलमपि प्रशस्तम् ।

भूनागसर्जशृततैलमतीव शस्तं

कर्णे सशूलिनि रक्षस्वपराङ्मुखे च ॥ ६१ ॥

वामे पाणौ गृहीत्वा सतिलजलवणान्मर्कपत्राणि वैद्यः

सोपानोत्सेधरूपं द्रुतवद्वहत्या लोहयव्या च दीर्घम् ।

कर्णे नीत्वा तदुत्थैर्जलकणनिकरैः पूरयेत्कर्णशूले

हा हेत्युक्त्वा प्रधावन्त्यहमहमिकया शेषरोगाश्च तत्स्थाः ॥

तैलं दुग्धं पयो चापि संशृतं श्रवणे क्षिपेत् ।

सपूयपूतीन् जन्तवादीन् जयेदार्कमथापि वा ॥ ६३ ॥

लिकुचफलेऽल्पं लवणं निक्षिप्य विधृष्य तत्स्वरसम् ।
 त्रिदिनं श्रवसि विदध्याच्छूलं पूयं च नाशयति ॥ ६४ ॥
 महिषीनवनीतेन जलौकाह्वगन्धयोः ।
 चूर्णं संमिश्र्य संपक्वं पीतं कर्णं विवर्धयेत् ॥ ६५ ॥
 महिषीनवनीतयुतं गोशृङ्गवचाश्चगन्धवहुमूलम् ।
 दिनकरतप्तं कुर्यादसंखललम्बिनौ कर्णौ ॥ ६६ ॥
 कचरीशुष्कलाञ्जलवासितं तिलजं शिशोः ।
 कर्णसाधनं जयेच्चूर्णं कुलीरवसया यथा ॥ ६७ ॥
 कंदुव्रथसमानांशा व्रणघ्नी पीनसापहा ।
 कषायचूर्णलेहाद्यैः सेविता निशि सादरम् ॥ ६८ ॥
 मण्डूकपर्णीमरिचकुलत्थैः साधु साधितः ।
 कषायः पीनसार्तिघ्नः कोष्णाम्बुपिघ्तां नृणाम् ॥ ६९ ॥
 दुग्धार्कपत्रभूतिर्महिषीनवनीतमिश्रिता लिप्ता ।
 दन्तच्छदजातानां रोगाणां नाशने शस्ता ॥ ७० ॥
 हिमाम्बुपरिपातेन संजातमधरव्रणम् ।
 निशि प्रशमयेन्नाभिस्तैलेन परिपूरिता ॥ ७१ ॥
 चूर्णं हरितमञ्जरीः सविश्रं श्लक्ष्णमर्दितम् ।
 अन्तर्बहिश्च तद्वक्त्रं लिम्पेदन्तरुजापहम् ॥ ७२ ॥
 वकुलजटाभवकल्कः पयसा पीतः प्रगे त्रिदिनम् ।
 दृढतरमूलान् कुरुते दन्तान् दृढस्य किमुत बालानाम् ॥ ७३ ॥
 बाणपुङ्खशिका क्षुण्णा दन्तमूले श्रिता जयेत् ।
 दन्तरोगांस्तु यावत् प्राक् दन्तधावनमन्वहम् ॥ ७४ ॥
 गाढताडनविलुप्ततण्डुलैस्तुल्यभागलवणं मुखोदरे ।
 धारयेदिनमुखे मुखामयं वासरत्रितयसेवितं जयेत् ॥ ७५ ॥

निष्टीवेद्विष्टिते मोहान्तश्च कण्ठरुजापहम् ।
 गोमये ग्रीवने कुर्यात्तत्र मुस्ता च भक्षयेत् ॥ ७६ ॥
 मूलं पराजितायाः समरिचमास्यसमाशु शूलहरम् ।
 तदलमपि दिवसमुखे कुबलयमपि बोधिपत्रारुहम् ॥ ७७ ॥
 सह शुण्ठीपूगफलैर्वा मरिचगोमूत्रनालिकेरजलैः ।
 कथितैरधिजिह्वादीन् कवलो विहितः प्रणाशयति ॥ ७८ ॥
 नेत्रप्रक्षालनात् पूर्वं प्रातर्गण्डपधारणम् ।
 आस्यलूताविनाशाय केतकं ग्रीवयेज्जहम् ॥ ७९ ॥
 आस्यस्पृष्टं ग्रासमाज्येन मिश्रं रात्रौ दद्यान्मद्यपायी त्रिरात्रम् ।
 लूतं हन्यादास्यजं यत्र यत्र प्रादुर्भूतं तत्र तत्रैव तद्वत् ॥ ८० ॥
 गण्डीरारुयज्वलनहपुषपावाणपुङ्खाक्षिवाण-
 शौण्डीमूलैः सममिति समैर्विश्वमेपां कषाये ।
 सिद्धं तैलं वदननिहितं वक्ररोगानशेषा-
 नेलाशुण्ठीमगधमरिचोज्ज्वतकल्कं निहन्ति ॥ ८१ ॥
 सर्पिस्तु नसि विन्यस्तं मधुकेन समाधुतम् ।
 हन्याच्छिरोर्ति स्वेदो वा पायसान्नेन मूर्धनि ॥ ८२ ॥
 मरिचस्य हरिद्रायाः शुण्ठ्या वा रेणुभिः कृता गुलिका ।
 तैलाक्ता संलिप्ता ललाटपट्टे शिरोरुजं हन्यात् ॥ ८३ ॥
 वातपित्तजनितं शिरोरुजं नाशयेन्मधुकल्कसाधितम् ।
 नालिकेरपयसा शृतं त्विदं तैलमर्दितहरं च नावनात् ॥ ८४ ॥
 सकृदाग्राति विश्वोग्राभसजातरजांसि यः ।
 शिरस्तोदमवं दुःखं न जानात्येव निश्चितम् ॥ ८५ ॥
 मूर्धावर्ते नस्यं कुर्यात्स्तन्येन विश्वयुक्तेन ।
 अथवा तस्यागमने भुञ्जीत पद्मसोपेतम् ॥ ८६ ॥

१ 'शुण्ठीमरिचकुण्ठाक्षिल्ल्यानिः साधु बोधितम् । समैर्वितं निष्पद्यते'
 क्यूषणं च कंदुव्रथम् ॥'

२ 'अष्टावशिष्टे कथ्यताम् । शिरोऽङ्गुलीनां तण्डुलान् । पच्येन्नातिद्वयमर्धं पायसा-
 प्रमिश्रं हन्तम् ॥'

हिममधुकमधुकसेव्यगर्भं भुजगलतारससाधितं तिलोत्थम् ।
शिरसि रुजमपाकरोति कण्ठं कचशतनं च करोति हस्तकेशम् ॥

वराधाः काथसंसिद्धक्षीरोत्थदधिमाधितम् ।
सर्पिर्मधुकसंसिद्धं नखाद्भिर्भूषणैर्गजित् ॥ ८८ ॥
कर्दमे निखनेत् केशान् तरुणं शिरसि न्युतान् ।
दृण्डुकीकृत्य(?) सुस्निग्धकेशभारमरो भवेत् ॥ ८९ ॥
जित्वेन्द्रलुप्तं रोमाणि जनयेद्भृङ्गजो रसः ।
चिञ्चामलकयोश्चापि काललोहसमन्वितः ॥ ९० ॥
अङ्गोलयीजं द्वात्रिंशत्पलं सम्यक् पचेज्जले ।
द्विद्रोणे पादशेषे तु तैलं तत्पतितं क्षिपेत् ॥ ९१ ॥
प्रस्थोन्मिर्तं वराकाथे काललोहसमन्वितम् ।
कालारिमेदसंभूतकाथप्रस्थेन योजयेत् ॥ ९२ ॥
इन्द्रवल्लीपकुलयोः कुमारीभृङ्गराजयोः ।
चिञ्चामलकयोश्चापि मालतीनालिकेरयोः ॥ ९३ ॥
स्वरसं केतकाच्चैव कल्कं दत्त्वा पचेत् पुनः ।
विभीतकास्थिसंभूतं कुडवं, कुडवं तथा ॥ ९४ ॥
गैणदेलादिकाच्चैव, तदभ्यङ्गे सुयोजितम् ।
केशानां दीर्घकृष्णत्वं करोति च निहन्ति च ॥ ९५ ॥
पीतत्वं पिञ्जरत्वं च पतितं चेन्द्रलुप्तकम् ।
अक्षिभ्यां निर्मितं श्रेष्ठं केशजन्मनि पूजितम् ॥ ९६ ॥

पुराणभित्तौ सलिलं मुहुः क्षिपन् प्रमदयित्वा परिसृज्य तन्मृदम् ।
प्रलेपयेद्दुर्गकामुके व्रणे ह्युपोदकीं वा सञ्चृतां जैदीं वा ॥ ९७ ॥

१ 'एकामुगमनुरपकृष्टफलिनीमांशोललायामके स्फुटोचोरकचोचपशतपरस्थो-
पेयजातीफलम् । कुफिल्याग्रानकोऽमराहस्यगः धोषालके कुकुमे चण्डाशु-
रगुलदेवधूपसपुराः पुत्रागनागाहयम् ॥' इत्येलाहिरणः ॥ २-'कडी' इति
पाठान्तरम् ।

व्रणेपूतिप्लुपु सदा लालां सिञ्चेन्मुहुर्मुहुः ।
कुष्ठेऽपि जगत्पक्षाद्विद्यते न मर्हौषधम् ॥ ९८ ॥
वराटीगेहसंयुक्तं सुगन्धासर्पगन्धयोः ।
मूलं तैले विषकं स्वादुत्पित्सुव्रणनाशनम् ॥ ९९ ॥
द्रुतजातमतिमुकठिनं नाशयति व्रणं चिरन्तनं चापि ।
स्त्रिजं विमृज्य लिप्तं सुकृपलं पञ्चपदिवसैः ॥ १०० ॥
तिलारनालकथिता कुमारी पाचयेद्ब्रणान् ।
केवलाऽथ कुमारी वा पकापकविशक्तितान् ॥ १०१ ॥
आमे वा पञ्चमाने वा पहे वा कन्यकां व्रणे ।
स्त्रिज्वां विनिर्गताञ्चां च निक्षिपेत्स प्रणश्यति ॥ १०२ ॥
कैटव्यस्वरसे सिद्धं तन्मूलज्ज्वरात्रिभिः ।
तिलतैलं निहन्त्याशु व्रणान् दुर्गन्धदुर्जवान् ॥ १०३ ॥
तदहः पतितैः पत्रैरश्वत्थोत्थैरशोपितैः ।
संचूर्णितैर्निषिष्टैश्च लेपनाशु जघेद्ब्रणम् ॥ १०४ ॥

परिणतपरिशुद्धं पल्लवकं कदल्याः

प्रहरति परिकोथोद्भूतपूषं व्रणानाम् ।

उपनहविधिना वा लेपयद्दोषहीनं

तिलजमपि विषकं क्षुद्रनाशकं(?) पतैः ॥ १०५ ॥

स्वरसे मूत्रे च शृतं लिङ्गचनिशाभ्यां च सुरभिपुरुषाभ्याम् ।
तैलं लवणांशयुतं व्रणशुद्धिं विरोपणं च तत् कुरुते ॥ १०६ ॥

तिन्तिष्वङ्गोलधत्तपुनर्नवशिफान्वितैः ।

धान्याम्लकथितैः पूर्वं स्वेदयेत्तिलजैर्ब्रणम् ॥ १०७ ॥

हैरिद्राधातकीमूलत्वकृष्णामरिचोद्भवैः ।

चूर्णैर्धुतं भवेत्तत्र व्रणे तान्तवसंसृतम् ॥ १०८ ॥

१ 'लिम्पेय' इति पाठान्तरम् । २ श्लोकद्वयमेतज्जघपते केशुचित्
शुलकेषु ।

निक्षिपेद्बहुशस्तैलं व्रणा रोहन्ति निश्चितम् ।
 जीर्णं च नालिकेरस्य तैलं हन्वाद्ब्रणं द्रुतम् ॥ १०९ ॥
 तत्क्षणपतितं कोष्णं गवां करीपं व्रणं हन्यात् ।
 सुनिषण्णकलकलेपस्तद्वत् स्यात्कालकिनी च पटुपुक्ता ११०
 भूधात्रीमूलसिद्धं पयसि तिलभवं लेपनेनाशु हन्वा-
 दुष्टं स्यात्वाक्त्रमुग्रं व्रणमणुमुषिरं दीर्घकालानुपकम् ।
 दुग्धं न्यग्रोधवृक्षोद्भवमपि निहितं जन्तुजालं व्रणेषु
 प्रातर्मध्यगतेऽर्के दिवसपरिणतौ चाप्सशास्त्रोक्तमेतत् ॥ १११ ॥
 व्रणहान्तकमरिचैरेकार्धचरणांशकैः ।
 क्षुण्णैर्भास्करसंतप्तं तैलं सर्वव्रणप्रणुत् ॥ ११२ ॥
 स्तन्येन मसृणं पिष्टं पुष्पकुञ्जलपल्लवम् ।
 दुष्टव्रणेषु सर्वेषु युक्त्यादेरुडसंभवम् ॥ ११३ ॥
 प्रणाशयेत् समं चैलं तैलाभ्यक्तं व्रणैर्जपितम् ।
 सामादभ्यक्तमुद्धृत्य भित्तौ लग्नं तु रोपयेत् ॥ ११४ ॥
 कुष्ठोद्भवं व्रणमपोहति शीघ्रमेव
 कर्पूरतैलमसकृत् पित्तुना निपिक्तम् ।
 सारुण्करं तिलमहर्मुखभक्षितं च
 भक्तिर्यथा तिमिरवैरिपदार्पिता तम् ॥ ११५ ॥
 प्रतप्य संचूर्ण्य तिलोद्भवान्विता पुराणकुष्ठव्रणहा हरीतकी ।
 तथैव शाखोटकसंभवं पयः पुराकृतं पापमिवेश्वरस्मृतिः ११६
 सद्योव्रणेषु सहसा विदधीत धीमा-
 नक्षीविपत्रतिलकल्कमथाज्यमिश्रम् ।
 अत्रीतः(१)भूमिरुहवल्कलकल्कमीष-
 दाज्येन युक्तमपि रोपयतीति सिद्धम् ॥ ११७ ॥

१ 'चात्रेरीतरशैः पक्षैः सुनिषण्णवतुर्दलः । शाको जलान्विते देशे चद्रुम-
 श्रीति कथ्यते ॥'

क्षुण्णं मृदितं लवणं सिञ्चेन्निष्पीड्य तदनु वक्षीयात् ।
 सद्योव्रणे त्रिदिवसं कुट्टितनिष्पावपट्टवं व्रणजित् ॥ ११८ ॥
 दूर्वायाः खरमञ्जर्याः सोमराज्याश्च पल्लवैः ।
 ब्रह्माति बन्धने क्षुण्णैर्व्रणे शोणितनिःसृतिम् ॥ ११९ ॥
 अपामार्गदलालेपः सद्यो ब्रह्माति शोणितम् ।
 अतिप्रवृत्तमप्याशु सेतुबन्ध इवोदकम् ॥ १२० ॥
 अकिञ्चनानामधिपस्य पत्रं स्तन्येन संपेष्य समर्पयेद्वाक् ।
 सद्योव्रणे रोपणमाशु वाञ्छन् कल्कं च दद्यादथ किञ्चित्सख ॥
 कुण्डलीकिसलयं ससैन्धवं नाशयेत्सपदि संभवं व्रणम् ।
 नाशयेदथ तिलोद्भवं तथा तेन सिद्धमपि नात्र कौतुकम् १२२
 जीवन्तीवल्कस्य सारं संपेष्य लेपयेत्त्रिदिनम् ।
 पिच्छिलभावाद्गृहं संपीड्य शमयेद्ब्रणं नियतम् ॥ १२३ ॥
 भृष्टतण्डुलमपी सुपेपिता खिचणीद्वितसुधाफलाम्बुना ।
 भिन्नमस्थि पिशितं च वेदनां सा सुखं नयति लेपनाद्भवम् १२४
 मग्रे पूर्वमतीव शीतलजलैः सिञ्चेत्तदाऽऽर्द्राम्बरं
 संपेष्य त्रिदिनं पुनः पटुयुतं तैलं प्रलिम्पेन्मुहुः ।
 चिञ्चापुष्पजलेन तैलसहितां पीत्वैकरात्रं पुन-
 लाक्षाचूर्णकृताख्यमौष्ण्यरहितं गृष्टेऽथ दुग्धं पिबेत् १२५
 मग्रे नग्रे जाठरे वाऽस्त्रि सम्यक् स्थाने स्थाने संनिवेद्याम्बरेणा
 तैलाक्तेनोद्भव्य तैलैः सुखोष्णैः सिञ्चेच्छेषं वातमैषज्यवच्च १२६
 कोरदूपाक्षतान् भृष्टा पिष्ट्वा मग्रे प्रलेपयेत् ।
 चिञ्चास्थिमृत्कपालाग्रत्वक्कल्कं वा प्रलेपयेत् ॥ १२७ ॥
 तार्क्ष्यं त्रिनिशां दन्तीं श्वेतां ज्योतिष्मतीमरिष्टदलम् ।
 मञ्जिष्ठां चालिम्पेद्भगन्दरे मूत्रपिष्टानि ॥ १२८ ॥

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागरैः ।
 पाठाविडङ्गेन्द्रयवैर्हिङ्गुभार्गोवचासितैः ॥ १२९ ॥
 सर्षपातिविपाजाजीजीरकैः कुष्ठसंयुतैः ।
 गजकृष्णाजमोदाभ्यां कटुकाचूर्णमिश्रितैः ॥ १३० ॥
 समभागान्वितैरेतैस्त्रिफला संमिता भवेत् ।
 त्रिफलासहितैरेतैः समभागश्च गुग्गुलुः ॥ १३१ ॥
 एतत्संचूर्णितं सम्यज्जधुना सुपरिप्लुतम् ।
 योगराज इति नाम्ना भगन्दरहरः परः ॥ १३२ ॥
 अर्शसि वातगुल्मं च पाण्डुरोगमरोचकम् ।
 नाभिश्शूलमुदावर्तं प्रमेहं वातशोणितम् ॥ १३३ ॥
 महान्तमशिसादं च कासश्वासं च कामलाम् ।
 रेतोदोषोत्थितान् रोगान् योनिदोषोत्थितान् गदान् १३४
 निहन्त्यादाशु तान् सर्वान् दुर्वारानप्यसंशयम् ।
 एतन्निष्परिहारं च पानभोजनमैधुने ॥ १३५ ॥
 सन्तताभ्यासयोगेन बलीपलितनाशनम् ॥ १३६ ॥
 हरीतकीशिशुकरज्जभास्वत्पुनर्नवातैन्धवमिश्रमूत्रैः ।
 पिष्टैः प्रशस्तः पिटकासु लेपो ग्रन्थ्यामपच्यामश्च विद्रव्यौ च ॥

पाकोन्मुखानि बृहतीकुसुमोद्भवानि

मृत्रावृतानि सुकरीपपुटे निधाय ।

दग्ध्वा कुङ्कुलदहनेन च तानि हन्यु-

मेदोविकारजनितानचिरेण कोटान् ॥ १३७ ॥

गुडगृहधूमचूर्णसमुदायविलेपमिदं

कफपवनोद्भवग्रथितशोफरुजावधूलम् ।

व्रणमश्च हन्त्यनयं जनयेत् सुखमाशुतरं

शुटिधृतलेपनं च विपरीतगुणं त्रिदिनान् ॥ १३८ ॥

परिणतमूरणकन्दं सनागरं तोयसंपिष्टम् ।

मेदोग्रन्थिहरार्थं लिम्पेद्वहुशश्च सप्ताहम् ॥ १३९ ॥

स्वरसेन काकमाच्याः पिष्टा शुण्ठी जयेत् कोटान् ।

मुनितरुदलरसपिष्टा सा च करीपस्य वा स्वरसे ॥ १४० ॥

तैलेन कंसे संघृष्टं कृष्णतण्डुलकण्डनम् ।

लेपादुत्पित्तसुमनिलाद्ग्रन्थिमन्तर्दधेद्धुवम् ॥ १४१ ॥

इति श्रीवैद्यकालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायामक्षिकर्णव्रणग्रन्थिचिकित्सा-

धिकारो नाम षोडशः पटलः ।

अपच्यर्बुदचिकित्साधिकारो नाम

सप्तदशः पटलः ।

अपच्यर्बुदयोः पूर्वं रक्तं हृत्वा जलौकसा ।

शरपुङ्खाशिकां लिम्पेज्ज्येष्ठाम्भोभिः सुपेषिताम् ॥ १ ॥

चिञ्चाशलाकां तत्पत्रस्वरसेन सुपेषिताम् ।

कंसद्वयेन संघृष्टां गतिनाशाय योजयेत् ॥ २ ॥

ताम्वूलघ्राण(१)मरिचवचाधात्रीरसोनकैः ।

दुग्धे क्षीरिशिकातुल्यैः सिद्धं तैलं गतिमणुत् ॥ ३ ॥

अजापुरीषवल्मीकसृदश्चत्थजलैः कृतः ।

प्रलेपः पातयत्याशु चर्मकीलं दशाहृतः ॥ ४ ॥

अजापुरीषवल्मीके फल्गुपुष्पोद्भवस्तथा ।

विकसैकं क्षिपेचर्मकीलनुत् शूलरूपकः (१) ॥ ५ ॥

लोष्टमध्ये वृत्तरन्त्रं कर्णे कमलतन्तुना ।

बद्धं हरेद्राविलका(१)मथवा कर्णकर्णिकाम् ॥ ६ ॥

वारिमज्जनमृतस्य विग्रहं तिन्तिणीदलरसेन सेचितम् ।

आतपे धृतमथास चेन्द्रियेष्वशु जीवितमवाप्नुयाद्धुवम् ॥ ७ ॥

कुष्णाष्टमीनिशयां पङ्कजमूलक्षितमृत्तिकान्तःस्थम् ।
 कन्दं तमसि सुषिष्टं निद्रां कुरुतेऽञ्जनात् सायम् ॥ ८ ॥
 महान्धकारं संस्मृत्य यः शेते भुवि मानवः ।
 कुम्भकर्णोऽपि तस्याशु अष्टांगुलिरभूद्वृषम् ॥ ९ ॥
 निद्रां करोत्यनिद्राणां प्रदोषे शिरसा धृता ।
 उपोदिका कपोतायाः शिफा वाऽथ धृता तथा ॥ १० ॥
 हरितालवचाकुष्ठचूर्णं पीतवटञ्चदम् ।
 अद्भिः पिष्ट्वा मुखे लिम्पेज्जलोपनलोलुपः ॥ ११ ॥
 आज्ञेन पयसा पिष्टामारण्यतुलसीशिफाम् ।
 आलिप्योदरतयेदं च व्यङ्गलोपमना नरः ॥ १२ ॥
 तैलं कपाये मुण्डिन्याः तत्कलकं साधितं नसि ।
 दत्तं पीतं च कुचयोः पतनं त्रिनिवर्तयेत् ॥ १३ ॥
 सिद्धेन तिलजेनाक्ता स्वरसे जातिलम्बयोः ।
 धृता योनिमुखे वृत्तिर्नष्टावुद्धयेत् कुचौ ॥ १४ ॥
 उद्धृत्यार्कक्षीरसेकं प्रकुर्यात् पादे विद्वं कण्टकं कण्टकेन ।
 रात्रौ कन्यामग्नितप्तं धृताक्तां वभ्रीवाद्वाक्स्वास्थ्यमिच्छन्मनुष्यः
 तदनु कण्टकवेधसमुद्भवां विकृतिमाशु निहन्ति निशाग्रतः ।
 तपनतप्ततिलोद्भवविन्दुना लवणमामयदेशसमर्पितम् ॥ १६ ॥
 अङ्गोलजातानि बीजानि पिष्ट्वा यः काकमाचीरसेनैव लिम्पेत् ।
 कण्टकमिच्छन् विजेतुं मनुष्यस्तां चापि जित्वा सुवर्णं लभेत् १७
 तिलसंभवसंभिन्ना पर्णमयी कुमुदचिञ्चजम्बूनाम् ।
 एकैकमग्निजनितं व्रणमचिरेणैव नाशयति ॥ १८ ॥
 निष्पावस्य च रागो महिषीक्षीरस्य तिमिरसंकाशम् ।
 व्रणमाशुशुक्ष्णमिव रोषयति विद्रुकिरणाच्च (१) ॥ १९ ॥
 इति श्रीवैद्यशलिदासचिरचिन्तायां वैद्यमनोरमाशामपच्यवृद्धिचिकित्सा-

धिकारी नाम सप्तदशः पटलः ।

अथ शुद्धरोगचिकित्साधिकारो नामा-
 ष्टादशः पटलः ।

शृपणभवशोकशान्त्यै बृहतीपुष्पोद्भवसेदम् ।
 कृत्वा विस्राव्य जलं तिलकलकं शृतयुतं लिम्पेत् ॥ १ ॥
 लिष्टं साज्यं वराभसं लिङ्गलूनविनाशनम् ।
 करवीरस्य मूलं वा लिप्तमाज्येन कल्कितम् ॥ २ ॥
 कार्पासस्यास्थिमिः पिष्टः साधितं तिलसंभवम् ।
 लिङ्गलूनाधिकाराणां प्रतीकारो विलेपनात् ॥ ३ ॥
 सेव्याब्देन्दीवराम्भोजफलविश्वौषधैः शृतम् ।
 तैलं योनहरेचांस्तान् रोगान् कामुकगजितान् ॥ ४ ॥
 तैलं श्रियङ्गुत्रातीपुष्पैः सिद्धं सरालये लिम्पेत् ।
 तेन त्रिनिवृत्तगर्भदोषं सुभगं भगं भवेत्सद्यः ॥ ५ ॥
 क्षौद्रेण पौष्करं रेणुमेकविंशतिवासरान् ।
 लिहेच्च देहदौर्गन्ध्यं नश्येन्निःशेमङ्गिनाम् ॥ ६ ॥
 द्विनिशतिलरुप्राजीकलकोद्वर्तितविग्रहः ।
 यः स्नाति तस्य देहः स्यान् सुगन्धिर्भास्करश्चरिः ॥ ७ ॥
 तण्डुलकण्डनलुलितैर्लेशुनवरामर्षपैः कृतो धूपः ।
 कन्दर्पराजधान्यास्तोदं द्रागेव जयति रमणीनाम् ॥ ८ ॥
 तप्ते द्विनिष्कभुजगे पारदनिष्कं निधाय संमिलितम् ।
 पिष्टं क्षौद्रेण जयेद्योनिफलं लिप्तमर्बुदादींश्च ॥ ९ ॥
 लोघामलकहरिद्राहरीतकीखदिरसारसंभूतः ।
 काथः शौचेन रवेर्चारे स्वाद्योनिरोगहरः ॥ १० ॥
 व्रजदण्डीदलैः क्षौद्रसहितैः सरमन्दिरम् ।
 लिप्तमत्यन्तिकं नृणां स्नेहमावहयेद्रतौ ॥ ११ ॥
 भूमिकदम्बस्वरसः सर्षपाद्रः शर्करासमायुक्तः ।
 योनौ नाभ्यां लिप्तः श्रियमाचिरादासवद् कुरुते ॥ १२ ॥

मालतीपुष्पसंसिद्धतैलाभ्यक्तवराह्या ।
 किङ्करीकियते नारी संभोगमये पतिः ॥ १३ ॥
 रोचनालक्ष्मणामूलकलकलिततनुर्वधुः ।
 रत्नं प्राप्नोति सौभाग्यं दयितप्रियतामपि ॥ १४ ॥
 निधाय सार्तवे योनीं रुग्णशी दिवसत्रयम् ।
 ततः स्वमूत्रैः संपिप्य वस्त्रावाभ्रादिषु क्षिपेत् ॥ १५ ॥
 चूर्णेनाञ्जनमलयजसरसिजदलोचनामिवङ्गनाम् ।
 अञ्जितदृष्टिस्तूर्णी यां पश्येत् सा भवेद्दया ॥ १६ ॥
 यैः कैश्चिद्रक्तकुसुमैः पञ्चभिः सप्तिकुभिः ।
 लिप्तलिङ्गो वशे कुर्यात्तारीं सौभाग्यगर्विताम् ॥ १७ ॥
 पारावतस्य शङ्कता मधुना सन्धयेन च ।
 आलिप्तसाधनः कान्तां स्ववश्यां कुरुते रती ॥ १८ ॥
 तुरङ्गगन्धमाजिष्ठापत्रजातीप्रसूनकैः ।
 मकरध्वज एव स्यात् समालिप्तनिजध्वजः ॥ १९ ॥
 मण्डूकपर्णीरसमृच्छितं तु लिप्तं ध्वजे पारदमातनोति ।
 ध्वजोद्भूतिं योनिनिवेशमात्रे रामायनश्रीणनमोहनं च ॥ २० ॥
 युक्तं रसं पारदशर्कराभ्यां भुजः कंदम्बस्य विलेप्य लिङ्गे ।
 स्वेन नारीं स्ववशां करोति नारी च सान्ध्यं नरमिच्छतीह ॥ २१ ॥
 मुखभवजलयुक्तं भूमिसर्पोत्थितं व-
 न्मसणतरुचूर्णं पिचलनाले स्थितं तत् ।
 सुरतिसमयकाले नाभिपुक्तं निरुन्ध्या-
 द्विविधमधुररसैः मेरितं चाशु बीजम् ॥ २२ ॥
 मितेपुपुष्पिकामूलं केवलं वदने धृतम् ।
 तृपाम्बुपिष्टं लिप्तं च शुक्रं संसृज्यते रती ॥ २३ ॥
 मधुपिष्टैर्ध्वजलेषो राजतरुमरिचकपित्थवटनिर्गताः ।
 रम्भाफलाम्बुकलितैर्वज्रशेषेण द्रावयेद्य वनितां वै ॥ २४ ॥

पारदमितेपुपुष्पिकामूलाभ्यां नक्तमालफलकाभ्याम् ।
 वदनगताभ्यां बीजं भवति कृणां स्तम्भिनं दीर्घम् ॥ २५ ॥
 नीलया दीर्घेण पत्रेण वक्त्रगेण निरुध्यते ।
 रेतः श्वेतस्य मूलेन नाभिलिप्तेन वा विरम् ॥ २६ ॥
 मितवायसजङ्घाया मूलं मध्वज्जकेसरम् ।
 पिष्टानि नाभिलिप्तानि रेतःस्तम्भं वितन्वते ॥ २७ ॥
 दुस्पर्शोपणकुष्ठजीरकवला दग्ध्वा पुटे वारिणा
 पिष्ट्वा कौलमितां सुगुटिकां कृत्वाऽथ तां शोषयेत् ।
 नाभीं सा मधुकलिकता विनिहिता रत्नपुंसयादम्बर-
 प्रारम्भेष्ववसानकालविकलं कुर्वीचरं निश्चितम् ॥ २८ ॥
 इति धीरैवकालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायां गुह्यरोगचिकित्सा-
 विहारी नामाष्टाध्यायः पटलः ।

अथ विषचिकित्साधिकारो नामैकोनविंश-
 तितमः पटलः ।

दूतमुखोत्थितवर्णांश्च द्विगुणीकृत्य त्रिभिर्हरेज्जागम् ।
 एकद्वयेन जीवेदृष्टो म्रियतेऽथ शून्येन ॥ १ ॥
 चन्द्रमार्गगतो वायुर्दूतस्तन्मुखमागतः ।
 तदा जानीहि दृष्टस्य जीवितं मृतिरन्यथा ॥ २ ॥
 अप्रिनिर्कृतिदिवस्यः पृच्छति दूतो भुजङ्गदृष्टस्य ।
 अन्तकनिवासवासः प्रत्यासन्नो भवेत्तस्य ॥ ३ ॥
 विद्धि महादिशि दूते स्थितयति दूर्वाकरेण दृष्ट इति ।
 विदिशि तु मण्डलिनाऽदंशि दिशोर्मध्ये तु राजिलेर्नव ॥ ४ ॥
 पृष्टा यदि वामाङ्गे स्थितः स्त्रिया दृष्टकं तमवगच्छेत् ।
 अन्यतरेण तु पुंसां द्वितयेन नपुंसकेन संप्रेण ॥ ५ ॥
 दूतस्य मन्त्रिणो वा बहेदिहापिङ्गलाद्वयं वायुः ।
 स्त्रीपुंसापुंसकैस्तैः क्रमेण दृष्टं विजानीयात् ॥ ६ ॥

जीर्णदेवकुलद्वयकोटरे वंशमूलमृतकाननेऽहयः ।

ये वसन्ति विविधा हि गह्वरे ते भवन्ति जनमृत्युकारणम् ।

सिन्धुसङ्गतिषु पादपे विले द्वीपकूपकुलिशेषु शिशुषु ।

वेत्रपत्रगह्वरे चतुष्पथे व्यापदे भवति पञ्चगो दशत् ॥ ८ ॥

गुलिकस्योदयकाले(?) यो यो वारेषु मन्त्रिभिः कथितः ।

तस्मिन् फणिदष्टस्य प्रतिकारविधिर्न भवेज्जातु ॥ ९ ॥

पूर्वस्मिन् दक्षिणे वामे पृष्ठे स्ववपुषः क्रमान् ।

भागे दंशन्ति भुजगा द्विजात्याश्चन्वयोद्भवाः ॥ १० ॥

एकोऽथवा त्रयो वा दंशा बहुवेदनाः स्रवहुधिराः ।

काकाङ्घ्रिचक्रकुर्माकाराश्च नयन्ति यमसदनम् ॥ ११ ॥

भूमध्ये त्रिकवक्षस्तनोष्ठतालुहृदयनाभिगले ।

शङ्खयुगचित्तुककुक्षिस्कन्धशिरस्तालुमूलफलगुदेषु ॥ १२ ॥

कक्षे सन्धिषु नृणां स्याद्यदि दंशा भुजङ्गदशनकृताः ।

तमसाध्यविषं ग्राहूर्मेघध्वनौषधादीनाम् ॥ १३ ॥

नखेष्वधरयोर्हस्ततलयोरपि नीलिमा ।

दृश्यते यत्र तन्मन्त्री मृतमेवाध्यवस्यतु ॥ १४ ॥

देहेऽप्यसाधनस्पर्शे कुतेऽप्यङ्गे न कम्पते ।

यस्य जीवयितुं तं न प्रभवेदपि पक्षिराट् ॥ १५ ॥

प्रतिमां स्यामादर्शे सलिले वा नावलोकित ।

घ्राणाग्रे भूमध्यं दष्टो यः स क्षणान्निग्रयते ॥ १६ ॥

नखाग्रभागेषु नखान्तरे वा प्रपीडनं वेत्ति न योऽहिदष्टः ।

यो हस्तरुद्धभुतिपुग्मरन्ध्रो नादं नितान्तं शुण्ठयान्महान्तम् १७

ज्वलनदीपशिखेन्दुदिवाकरान् यदि न पश्यति भोगिविषादितः ।

स्वकरमूर्धजसंचयलुञ्चनः स च यमालयमाविशति ध्रुवम् ॥ १८ ॥

सूरैः षोडशभिर्जप्तं (?) वार्यन्तर्वेदि गच्छति ।

दष्टस्य यस्य तस्य स्वाजीवितं मृतिरन्यथा ॥ १९ ॥

दंशस्योपरि सहसा ज्वलनं चतुरङ्गुले प्रयुज्जीत ।

तस्याचूषणमथवा श्रोतान्तरितस्य विदधीत ॥ २० ॥

विषं जयेत् स्वावरजङ्गमानां छर्द्या विरेकेण च शोधितस्य ।

नखाञ्जनोलेपनपानयोगैः सेव्यादिना रात्रियुगादिना च ॥ २१ ॥

दन्ताद्वाणादक्ष्णोर्देहाद्वा दंशदेशमात्रेण ।

लिम्पेन्मलेन च ततो नातिक्रामेद्विषं दंशात् ॥ २२ ॥

आस्याम्बुसमुपेतेन मलेन श्रोत्रजन्मना ।

सद्यो लेपाद्विषं दंशाञ्जातिक्रामति जातुचित् ॥ २३ ॥

कृतव्रणे नखाग्रेण दंशे दन्तमुखेन वा ।

विशाखां मर्दयेत् सर्वविषघ्नामथ भक्षयेत् ॥ २४ ॥

सद्यो लोहादिभिस्तैर्ज्वलनज्वालाऽथवा ।

दंशप्रदेशे दष्टस्य दाहो विषविकारजित् ॥ २५ ॥

क्षां क्षीं क्षुं क्षैः क्षौः क्षः संजघ्वा वारिभिर्मुहुः सेकात् ।

दष्टमनुष्यस्य स्यान्निर्विषता तु क्षणेनैव ॥ २६ ॥

ओं सुवर्णरेखे कुकुटविहगरूपि स्वाहा ।

विद्यात् सुवर्णरेखेयमेतज्जप्तेन वारिणा ॥ २७ ॥

दष्टस्याङ्गसमासेकः कृतः स्वाद्विषवेगजित् ।

वामहस्ते स्वरैश्चन्द्रमण्डलेन च वेष्टितम् ॥ २८ ॥

ध्यायेच्छङ्करममलं स्रवन्तममृतं मुहुः ।

तेन हस्तेन संस्पृष्टे भस्मत्रायौषधादिकम् ॥ २९ ॥

विकीर्णं द्रागपाकुर्योद्विपरोगग्रहादिकान् ॥ ३० ॥

न्यस्य वक्त्रं शीर्षं वर्षन्तं श्वेतममृतधाराभिः ।

स्वपयन्तं सकलतनुं संपूर्णं शशधरं पुनर्हृदये ॥ ३० ॥

चिन्तयति पूर्णमेवं विषणिर्नाशं समुपधाति ।

क्षणमात्रादपि लोके भूतग्रहहाकिनीदोषाः ॥ ३१ ॥

लवणार्धपलोपेतविश्रापलवजो रसः ।

कुडवप्रमितः पीतो विषं हन्ति कृष्णभृताम् ॥ ३२ ॥
 अर्कहिङ्गपेतिः सुरदाल्याश्चूर्णितः शकलैः ।
 दत्तं नखं त्रिदिनात् सर्पविषध्वान्तमार्तण्डः ॥ ३३ ॥
 अपनयति घातकहस्तः परिभावितो बहून् वारान् ।
 फणिवल्लीदलसलिलैः सकलं गरलं न सन्देहः ॥ ३४ ॥
 तदहर्जवत्सशकुता तमरेणापि प्रवर्तिता वलिः ।
 नृजलेन कल्किता स्याद्विषहृत्स्यादिषु विकीर्णा ॥ ३५ ॥
 न्योपनवनीतदधिमधुमिन्धुत्वमधूकद्वक्षसाराणाम् ।
 उपयोगाद्वासुकिना दष्टोऽपि भवेत् क्षणादविषः ॥ ३६ ॥
 भूनागं मरिचं हिङ्गु लवणं केसरालि च ।
 नृजलेनैव नस्याद्यैः सर्पादिविषनाशनम् ॥ ३७ ॥
 काकमाचीरसेनैव रसोनमरिचौ भिषक् ।
 पिष्ट्वा नस्याञ्जनालेपैरहेविषमपोहति ॥ ३८ ॥
 आस्फोटमूलं विश्वेन श्वेतार्कक्षीरभावितम् ।
 नृजले नखयोगेन बोधयेद्देहिनं मृतम् ॥ ३९ ॥
 अशिमन्धमधूकसारहरितमञ्जरीमूलरु-
 ष्याणिमन्धनथाशु गोपयसा विलिप्य तमापिबे- ।
 आसिकाद्विकृकाटिकाहृदयोरुचूतपालिकान् (?)
 विन्दुषट्कविडालमृषिकजं विषं विनिवारयेत् ॥ ४० ॥
 संचूर्ण्य वस्त्रवद्धं केसरपुष्पं च त्रिकटुं च ।
 वृश्चिकविद्धे देशे तिलजयुतं खेदितं जयेत्तदम् ॥ ४१ ॥
 दिवसकरदुग्धतुल्यं तीक्ष्णतरचूर्णमाशु संलिप्तम् ।
 घनरव इव नागकुलं वृश्चिकविषमाशु नाशयति ॥ ४२ ॥
 हरति वृश्चिकजं विषमञ्जसा लवणनागवलान्वितलेपनम् ।
 मदनमाशु यथा रतिवल्गुं हरललाटद्विगुत्थितपावकः ॥ ४३ ॥

ताम्बूलं गोमयोपेतं भक्षयेद्वृश्चिकातुरः ।
 सहसैव तु तस्याधिर्नाशं याति न संशयः ॥ ४४ ॥
 विशुद्धवारनक्षत्रे गृहीता काश्मरीशिफा ।
 दूर्वासहस्रं तत्स्पर्शो दंशं वृश्चिकजं जयेत् ॥ ४५ ॥
 शीता वृश्चिकविद्धस्य स्थित्यते कम्पते तनुः ।
 आतपं चाञ्छति सदा रेतश्च स्रवति क्षणात् ॥ ४६ ॥
 निर्गुण्यर्कदलैः ध्रुणैः सकरीर्पैर्विपाचितैः ।
 ऊष्मस्वेदो हितस्तस्य वचालवणनार्गैः ॥ ४७ ॥
 साहिगन्धैः सतक्रैश्च सुपिष्टैः खेदयेत् पुनः ।
 तान् पाययेद्विषक् तं च मर्दयेत् कोष्णभस्मना ॥ ४८ ॥
 सुखीभवेद्विषमैश्च भोजनैस्त्रिदिनान्तरम् ॥ ४९ ॥
 उपान्तप्रहारो मयूरप्रलेपो विषं हन्त्यलकौद्रवं सद्य एव ।
 तथा सर्पिणा चाशु कोष्णेन सेकस्त्वलकौरिपत्रोपनादथ रात्री ॥
 घननादशिका पिष्टा पीता तण्डुलवारिणा ।
 प्रणाशयेद्भूतोपेता निखिलं कृत्रिमं विषम् ॥ ५० ॥
 वरागूढकृतः खेदो दंशे श्वविषनाशनः ॥ ५१ ॥
 आढकार्धवसुभागपेपितं नालिकेरफलवलकलोदकम् ।
 आशुसंभवविषं विनाशयेत्तिन्त्रिणीकमिव साम्लकाञ्चिकम् ५२
 अलकैस्वरसं प्रातस्तैलयुक्तं दिनत्रयम् ।
 यः पिबेन्मौषिकी बाधा तस्य जन्मान्तरेऽपि न ॥ ५२ ॥
 बहलं प्रलिप्य सर्पिः क्षणमभितः सपदि दष्टवत्यासौ ।
 मार्जारिण त्रिदिनं त्रिसन्ध्यमवलेहयेन्मतिमान् ॥ ५३ ॥
 प्रलेपः स्यात्तु वातारिशालमलीकधितैर्जलैः ।
 नैरिकद्विनिशाभिर्वा नखदन्तविषे हितः ॥ ५४ ॥
 रक्तपुच्छफलालिकानिशितित्रिणीसहितोदन-
 स्पर्शमापदमाशुनिर्विषमं भवेदथवाक्षतम् (?) ।

भुक्तवानथ ऊर्ध्वमप्यतिसर्पिते हतसंज्ञक-

स्तं भिषग्वननादवारिजलेपनैः परिपालयेत् ॥ ५५ ॥

लीढः क्षौद्रसितायुक्तधूर्णस्ताम्रसुवर्णयोः ।

स्यात् स्वावरविषध्वान्तसन्तानैकदिवाकरः ॥ ५६ ॥

तिलमद्यदिवास्त्रमन्यायामातपमैथुनम् ।

कोपं तैलं कुलत्थांश्च विपातौ वर्जयेत्सदा ॥ ५७ ॥

इति श्रीवैद्यकालिदासविरचितायां वैद्यमनोरमायां विषयिक्रियाधिकारो

नामैकोनविंशतितमः पटलः ।

अथ रसायनवाजीकरणाधिकारो नाम

विंशतितमः पटलः ।

मम सत्यप्रतिज्ञेयं गुर्यं शृणुत पण्डिताः ।

पथ्यायाः सदृशं किञ्चित् कुत्रचिन्नेव विद्यते ॥ १ ॥

पथ्याशी व्यायामी स्त्रीषु जितात्मा नरो न रोगी स्यात् ।

यदि मनसा वचसा वा द्रुहति नित्यं न भूतेभ्यः ॥ २ ॥

त्रिफलाभोजिनः पुंसः पथ्यान्नमितभोजिनः ।

रोगा भवन्ति निर्वीर्या विप्रा इव निरग्रयः ॥ ३ ॥

छेदं च शालमलितरौ रन्ध्रे संस्थाप्य जीवतः ।

आदाय मक्षयेत् पथ्यां क्षीराशी विजरो भवेत् ॥ ४ ॥

आमलकीफलचूर्णं क्षौद्रेणाज्येन वा सायम् ।

लीढं नासादृक्श्रुतिर्यावनयुध्यप्रिसंजननम् ॥ ५ ॥

चूर्णं घान्यभयाश्वाणां नीलीं वा नलदानपि ।

लीढा कालेषु नीरोगी हविर्गुडमधुकमात् ॥ ६ ॥

पथ्याधारीमुस्तकविडङ्गलोहाग्रयः क्रमाद्दुहाः ।

चूर्णाभूता लीढाः क्षौद्रेण समस्तारोगहराः ॥ ७ ॥

प्रातःकाले धात्रीं भुक्त्वा पथ्यां रात्रौ चाश्वं नित्यम् ।

खादन् सर्वान् व्याधीन् जित्वा जीवेत्सूर्यो यावचेन्दुः ॥ ८ ॥

लीढे पात्रे लिप्तां पथ्यां लीढाज्येषुः सर्पिःक्षौद्रम् ।

व्याधीन् जित्वा स्वायीकुर्याजित्यं देहं निःसन्देहम् ॥ ९ ॥

माधवमधुगुडसैन्धवसितोपलानागरैः पृथक् पथ्या ।

शिशिरादिष्वभ्यस्ता व्याधिवधं विजयते नृणाम् ॥ १० ॥

कुष्ठचूर्णं समध्वाज्यं प्रत्यूपे प्रपिबेत्तरः ।

सुगन्धसुन्दरवपुश्चिरं जीवेदनामयः ॥ ११ ॥

मुस्ताहपुपयोधूर्णं पयसा सह यः पिबेत् ।

सघृतं तस्य देहः स्याद्युवभावमनोहरः ॥ १२ ॥

पथ्याशुण्ठ्योश्च यक्षूर्णं प्रभाते मधुसर्पिषा ।

लीढं रसायनं श्रेष्ठं वलीपलितनाशनम् ॥ १३ ॥

शुण्ठीसितोपलासिन्धुगुडक्षौद्रकणायुता ।

हिमादिषु पृथक् पथ्या सेविता स्वाद्रसायनी ॥ १४ ॥

तिलधात्रीफलचूर्णं समधुघृतं प्रतिदिनं प्रमे लीढम् ।

जनयेन्मामेन मर्तिं महतीं हन्वाञ्जरां च पराम् ॥ १५ ॥

प्रातः प्रातर्नसा पीतं वारि हन्ति जरागमम् ।

कासं श्वासं बलिं व्यङ्गं पालित्यं तिमिरं तथा ॥ १६ ॥

उदकं शाल्मलीमूलाद्रणिताद्रलितं घटे ।

शोषितं सतिलं खादेत् केवलं वा वृषायते ॥ १७ ॥

स्वप्यादामेन पार्श्वेन रात्रौ वाञ्छन् सुखायुषी ।

उत्तिष्ठेत्तु ततः प्रातः शयनादक्षिणेन च ॥ १८ ॥

पिप्पलस्य शृतं मूलफलपल्लववल्कलैः ।

क्षीरं घृतसितोपेतं पीतं रेतोविवर्धनम् ॥ १९ ॥

श्वेतगिरिकर्णिकायाः पत्रं पयसा विपक्वमश्रीयात् ।

प्रातर्नरोऽङ्गनानां शतमपि गच्छेदपूर्ववद्वात्रौ ॥ २० ॥

माषाक्षताश्चगन्धातिलमुसलीनां क्रमेण भागाः स्युः ।

सप्त नवैकैकं द्वे सर्पिषः पाचिताः परं वृष्याः ॥ २१ ॥

दशगुणदुग्धे सिद्धं शतावरीरसे घृतं प्राश्नम् ।
 मधुमागधिकासहितं सशर्करं भवति रतिमल्लः ॥ २२ ॥
 कुम्भे निधाय शकलीकृतमूरुपूर्णं
 तत्रैव शाल्मलिजटागलितोदकेन ।
 संभावितं दिनमुखे च रतौ च खादन्
 वृद्धो भवेत् सुरतनाटकचक्रवर्ती ॥ २३ ॥
 अधुना शिवपादसेवकेन पृथगेषा सकलागमार्थरूपा ।
 रचिता भिषजां मनोरमा जनुषां रोगसमाप्तये समाप्ता ॥ २४ ॥

इति श्रीवैद्यकालिदासविरचितायां समस्त आयुर्वेदार्थरूपायां वैद्यमनोरमायां
 रसायनवाजीकरणाधिकारो नाम विंशतितमः पटलः ॥

इति वैद्यमनोरमा समाप्ता ।

आयुर्वेदीयग्रन्थमाला ।

धाराकल्पः ।

मङ्गलाचरणम् ।

अनन्तकल्याणगुणैकभाजनं निरन्तरानन्दचिदैकविग्रहम् ।
 अनन्तरायेप्सितसिद्धये वर्यं तमेकैदन्तं सततं भजामहे ॥ १ ॥

केहधारागुणाः ।

धातूनां दृढतां करोति दृषतां देहाश्रिवर्णौजसां
 स्वैर्यं पाटवमिन्द्रियस्य जरसो मान्द्यं चिरञ्जीवितम् ।
 अस्थ्यां भङ्गमपाकरोति नितरां दोषान् समीरादिकान्
 सर्वस्वेहकृता सुखोष्णसुभगा सर्वाङ्गधारा नृणाम् ॥ २ ॥

सेचनविधौ द्रोणीकरणयोग्या वृक्षाः ।

पुष्कोदुम्बरगन्धसारवरुणन्यग्रोधदेवद्रुमाः
 पुन्नागाहकपित्थचोचवकुलाशोकासनाग्रास्तथा ।
 डोलाचम्पकविल्वनिम्बखदिरामोषाग्रिमन्थार्जुना
 इत्याद्यन्यतमेन सेचनविधौ द्रोणीं प्रकुर्याद्बुधः ॥ ३ ॥

द्रोणीप्रमाणम् ।

द्रोणी हस्तचतुष्कदीर्घकरमात्रव्यासतत्पादमा-
 त्रोद्यद्भित्तिपुता दृढा समतला पादान्तरन्ध्रा बहिः ।
 शीर्षस्थान इहोन्नतैककरमात्रोत्तानविस्तारका
 निम्ना किञ्चन मध्यतश्च चरणैर्हस्तैश्च युक्ता दृढैः ॥ ४ ॥

१ 'कल्याणं मङ्गलं शुभम्' इत्यमरः । २ 'अप्येकैदन्तं हेरम्बलम्बोदरगञ्जा-
 ननाः' इत्यमरः । ३ 'गन्धसारवन्दनः' । 'गन्धसारो मलयजो मद्रधीधन्दनो-
 ऽन्नियो' इत्यमरः ।

१ 'शिवपादसेवरेण' इति पाठान्तरम् ।

धारासेचनविधिः ।

एवं मारुतहारिभिश्च तरुभिर्द्रोणीं विधायादरा-
देवं चेभमुखं द्विजानपि भिषग्वृद्धान् प्रपूज्यातिथीन् ।
पूर्वाह्ने दिवसे शुभेऽतिमहिते लग्ने शयानस्य त-
द्रोण्यां सेचनमाचरेत् पटुमतिर्द्रव्यैर्यथोक्तैर्भिषक् ॥ ५ ॥

सेचनार्थं कलशविधानम् ।

खर्णाद्युत्तमलोहजस्तु कैरको मृत्संभवो वाऽत्र त-
ञ्जालाग्रं तु कनिष्ठिकाङ्गुलिपरीणाहोन्मितं रोगिणः ।
द्विप्रस्थप्रभितो विधेय इति, वा मध्यस्थरन्ध्रादधो
गच्छद्धारिरथोर्ध्वलम्ब्यपि घटः कार्यः शिरःसेचने ॥ ६ ॥
सेचनविधौ योग्याः परिचारकाः सेचनविधिश्च ।

प्राख्यास्ते परिचारकाः स्युरनुरक्ताः सावधानाः शुभा
ये, तद्धस्तदृढावलम्बनवशात्तत्पात्रपातादितः ।
भीतिर्जातुचिदातुरस्य तु यथा न स्यात्तथा कारये-
द्दारां मूर्धनि हस्तयोरपि पृथग्वक्षःस्थले पादयोः ॥ ७ ॥
यद्वा हस्ततलप्रपूर्णपिचुना सेकं कचित्कारये-
दोषविशेषे योग्याः श्रेयाः ।

द्योज्यं स्नेहचैतुष्टयं च तिलजं वा तत्र शुद्धेऽनिले ।
पित्तेऽस्त्रे च घृतं, कफे तु तिलजं, वातेऽस्त्रपित्तान्विते
तैलाज्यं तु समं, कफेन सहिते तैलार्धभागं घृतम् ॥ ८ ॥
अथ तक्रधारां विवक्षुः पूर्वं चतुर्धा मूर्धनि
तैलं निर्दिशति—

अभ्यङ्गः परिपेचनं पिचुशिरोवस्ती च विद्याद्यतु-
र्भेदं मूर्धनि तैलमप्यतिगुणं चैतत्क्रमेणोत्तरम् ।

१ 'इभमुखं' गजाननम् । २ करकः कमण्डलुः । 'करकस्तु पुमान् पति-
विक्रमे दाहिमेऽपि च । इयोर्भेदे जले न स्त्री करकस्य कमण्डली ।' इति मेदिनी ।

३ 'सर्पिर्मन्त्रा वसा तैलं श्रेष्ठेषु प्रवरं मतम्' इति वाग्भटः ।

अभ्यङ्गो विनिहन्ति रौक्ष्यमपि कण्ठं, दाहशोफत्रण-
क्लेदादीन् परिपेचनं, पिचु कचस्फोटोटादि, चान्त्योऽनिलम् ॥

तक्रधाराविधानम् ।

धारायास्त्वेकवर्षातपहिमपरिशोषातिशुद्धप्रकीर्ण
धात्रीमस्थं सपादं भिषगथ पटुधीः संत्यजेद्वीजमस्याः ।
उत्काध्याष्टादशारूयामितकुडुवजले पष्ठभागावशिष्टं
तत्तुल्यं चाऽम्लतक्रं विधिरिति मुनिभिः प्रोक्त आत्रेयमुखैः
धारायोग्यपात्राणि ।

धारायां स्फटिकप्रवर्णरजतप्लुङ्गादिपूर्वोक्तदृ-
क्षायस्ताम्रवराटिकाप्रथितमृत्पात्रं त्वतीवोत्तमम् ।
केचिद्रोगिकनिष्ठिकान्तविवरं शंसन्ति केचित्तु वा
तत्पूर्वोपमविस्तृतं तु सुपिरं पात्रस्य मध्ये कृतम् ॥ ११ ॥

सेचनविधेः पञ्चारक्रमः ।

धारायाश्चावसाने निजगदशमनप्रोक्तसर्पिश्च सेच्यं
तत्काले चावसंस्थः कथमपि वसतु प्रीतिमानेष रोगी ।
कायक्लेशानशेषान्मनसि सुखहरान्वक्रजिह्वासुखादी-
स्त्यक्त्वा पाटीरशुद्धाम्बरविभृतवपुर्ब्रह्मविज्ञानितुल्यः ॥ १२ ॥

तक्रधारासेचनगुणाः ।

केशादीनां च शौक्ल्यं लममपि तनुतां दोषकोपं शिरोरु-
ग्वाधामोजःक्षयं तत्करचरणपरितोदनं मूत्रदोषम् ।
सन्धीनां विश्लथत्वं हृदयरुगरुची जाठराग्नेश्च मान्द्यं
धात्रीतक्रोत्थधारा हरति शिरसिजान् कर्णनेत्रामयौघम् १३

घृततैलधारासेचनगुणाः ।

स्यैर्य वाङ्मनसोः शरीरबलमप्याहारकाङ्क्षा धृति-
र्माधुर्यं वचसस्त्वचोऽपि मृदुता नेत्रे प्रकाशोऽगदः ।

१ 'द्विगुणिते वारिणि शताक्षीराभातं तक्रं' इति कमः केरलेषु ।

शुक्रासृक्परिपोषणं रतरतिदीर्घायुरल्पोष्णता
सुखमं घृततैलसेचनगुणेनाऽस्तीह जाग्रत्सुखम् ॥ १४ ॥

अथ स्नेहस्वेदः ।

तत्तज्ज्याधिशमोदितौषधिगणैः सिद्धं च वा योजयेत्
स्वस्वेऽभ्यञ्जनसेचनादिषु सदा तैलाज्यसंमिश्रितम् ।
एकाहान्तरमेव वा प्रतिदिनं पूर्णं चले मध्यमे
त्यक्त्वा द्वित्रिदिनं चतुर्दिनमपोष्याप्यत्र पदं पञ्च वा १५
पित्ते कोष्णमथोष्ममेव विहितं शुद्धे समीरामये
तत्स्नेहं द्रवमात्रमेव कफयुक्ते रक्तपित्तेऽपि च ।
ऊर्ध्वोक्ते तु सुशीतमेव विहितं सिञ्चेदविच्छन्नमे-
वात्यर्थोच्चविलम्बितद्रुतनतं कुत्रापि नैवाचरेत् ॥ १६ ॥

सेचनकालप्रमाणम् ।

रूक्षे पित्तयुतेऽनिले च परमः कालो मुहूर्तद्वयं
सार्धं तत्र, तदर्धमात्र उदितः स्निग्धे कफोन्मिश्रिते ।
यावत्स्वेदसमुद्भवो भवति तत्तावन्निवर्तेत वा,
स्नेहोऽत्र त्रिभिरिति रोमविवरं मात्राशतैश्च क्रमात् ॥ १७ ॥
सप्तापि त्वच एति सप्तभिरथो पद्भिरुत्थाऽस्त्रादिकान्
पद्भ्यात्तुनिपुसिन्धुदिग्रहमिता मात्रा मुहूर्तो भवेत् ।

सेचनविधौ धारोचतायाः प्रमाणम् ।

धारोचं चतुरङ्गुलं तु शिरसः सेके तदन्यत्र त-
त्प्रोक्तं तन्निगुणं च मन्दपतनात्तद्रोगवृद्धिर्भवेत् ॥ १८ ॥

अविधिधाराकरणदोषास्तच्चिकित्सा च ।

अत्युच्चद्रुतभूरिकालपरिपेकादाहवीसर्प-
भूर्च्छास्त्रसरसादसन्धिदलनच्छर्द्यसपित्तज्वराः ।

१ केरलेषु 'मुक्तिपिबिधित' इति प्रथितचरः कोऽपि परित्यक्तोत्तमाहधिक्षि-
त्ताविशेषः ।

कोठाद्याथ भवन्त्यतः परदिने गण्डूपनस्यादिकं
कृत्वा शुद्धमहौषधेन मुशृतं तोयं पुनः पाययेत् ॥ १९ ॥
सायाह्ने लघु भोजयेत्कटुतरं गृपान्वितं वाऽप्यथो
वस्ति स्नेहकृतं च सैन्धवकृतं कुर्यात्तृतीयेऽहनि ।
स्नेहज्यापदि चोक्तकर्म निखिलं कुर्याच्चतुर्थेऽह्नतः
प्राग्वत्स्नेहनिपेवणं च विधिवत्कुर्यादिने पञ्चमे ॥ २० ॥

सेचनविधौ क्षीरादिपरिवर्तनकालः ।

एकाहादपरं च सेचनविधौ क्षीरादिकं गृह्यते
धान्याम्लं त्रिदिनात्परं विधिरयं स्नेहस्य तु प्रायशः ।
एकेन त्रिदिनं परेण च तथा सिञ्चेज्यहं तद्वयं
मिश्रीकृत्य च सप्तमेऽहनि पुनस्त्यक्त्वा नमेवं चरेत् ॥ २१ ॥

सेचनद्रव्याणां नूलादिभेदेन गुणदोषाः ।

यन्मूत्रेण निपेचनं प्रतिदिनं तत्तृत्तमं, मध्यमं
तेनैव त्रिदिनं, ततोऽपि च परं मिश्रीकृतं चाधमम् ।

सेचनविधौ योम्यः कालः ।

अत्युष्णेऽपि च मन्दकोपसमये मन्दातपे शीतले
कुर्यान्न त्वपराह्नकेऽपि च भिषगात्रौ तथा सेचनम् ॥ २२ ॥

सेचनविधेः पञ्चात्मकम् ।

सेकानन्तरमातुरस्तु शिशिराम्बुप्रोक्षणैः घृीवनै-
श्रोतक्षेपैर्मृदुमारुतैरनुगुणं विश्राम्य तत्रोत्थितः ।
मन्दं किञ्चन मर्दितोऽनु च रसेः स्नेहं कपायैस्त्यजे-
त्स्नात्वा कोष्णजलैः सुगन्धसुभगो धान्यौषधाम्भः पिबेत् ॥
पेयं वा लघु सोपणाज्यकटु तक्रं गृपयुक्तं मितं
भक्तं कोष्णमथाचरेद्विधिमतः स्नेहोक्तमत्राखिलम् ।
एवं सप्तदिनं व्यतीत्य पुनरन्येषु विरेकं ततो
वस्ति तत्र तु कारयेदिति विधिर्नास्त्यसंभाषितः ॥ २३ ॥

सेचनविधौ परिहारकालः ।

यावन्त्यौषधयोजितानि दिवसान्येतानि तावन्त्यहा-
न्यन्यान्यप्यथ सर्वकर्मसु बुधो नित्यं जितात्मा नयेत् ।

सेचनविधौ परिहार्याणि ।

स्त्रीणां स्पर्शनदर्शनस्मृतिवशाच्छुके क्षुते सन्ति त-
त्संपर्केण विनाऽपि तद्भवगदास्तस्यास्यजेत्सर्वदा ॥ २५ ॥

व्याधामातपवेगरोधहिमधूमात्युचनीचोपधा-
नाहःस्वप्नरजःप्रवातचिरकालासीनताः संस्थितिम् ।

शोकं जागरपादयानगमनक्रोधातिभाष्यादिकां-
स्त्यक्त्वाऽथोष्णजलोपचार्यनतिभुक् स्वाद्वृक्षचारी सदा ॥ २६ ॥

रोगविशेषे परियेचनविधिविशेषः ।

गुल्मानाहभगन्दरव्रणतुनीशूलाभिधातास्रवा-
तोदावर्तककोठमृदमरुदष्टीलाविसर्पादिषु ।

ग्रीहाध्मानकविद्रधिप्रतितुनीध्वेकाङ्गसेकं तथा

कुर्याद्वस्ततलप्रपूर्णपिचुना मन्दं सुखोष्णं भिषक् ॥ २७ ॥

इति धाराकल्पः समाप्तः ।